

Jog és Állam

39. szám

XXI. Jogász Doktoranduszok
Konferenciája

Jog és Állam

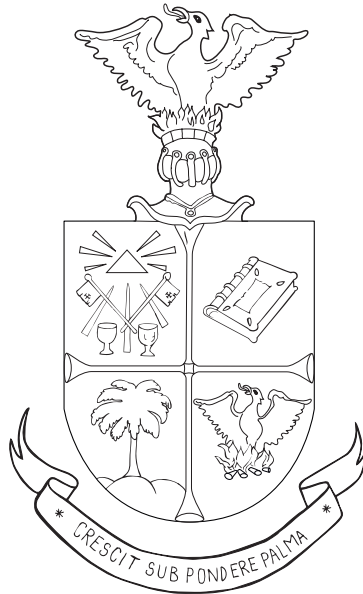
39. szám

**XXI. Jogász Doktoranduszok
Konferenciája**

2021

Szerkesztette:

PROF. DR. MISKOLCZI-BODNÁR PÉTER

Budapest, 2022

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

© Szerzők, 2021

A Jog és Állam sorozat szerkesztőbizottságának tagjai:

Prof. Dr. Domokos Andrea – Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter – Prof. Dr. Rixer Ádám

Dr. habil. Szuchy Róbert

A tanulmányokat lektorálták:

Prof. Dr. Boóc Ádám – Prof. Dr. Domokos Andrea

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér – Prof. Dr. Rixer Ádám

Prof. Dr. Stipta István

Sorozatszerkesztő:

Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér

Olvasószerkesztő:

Nagy Lenke

ISBN 978-615-5961-81-6

ISSN 1787-0607

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Miskolczi Bodnár Péter, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

TARTALOMJEGYZÉK

DÉKÁNI KÖSZÖNTŐ	7
BICSKEI TAMÁS – RIDEG GERGELY <i>A mesterséges intelligencia pénzügyi piacokon történő használatáért való felelősség és ennek szabályozása Európában</i>	9
HÉDER ÁKOS <i>Szociális szempontok alkalmazása a roma nemzetiségi önkormányzatok közbeszerzéseiben</i>	17
KÁNTOR ÁKOS <i>A jogalkotás digitalizációja és a mesterséges intelligencia alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata</i>	27
KESKENY DÁVID <i>A megalapozott fogyasztói döntések</i>	37
OUK VARINIC <i>Az alapjogok szerepe a magánjogi jogviszonyokban</i>	45
PAPP ESZTER <i>Kambodzsa jogrendszere Pol Pot után</i>	59
PAPP PETRA <i>A nürnbergi per hatása a hazai és a nemzetközi büntetőjogra</i>	69
RÁTKAI TÍMEA <i>Abszolút és relatív büntetési elméletek az ókori Hellászban</i>	81
SÁSKA MÁRTON <i>Versenyjogi compliance programok elismerése és bírságcökkentő hatása</i>	89
SCHLACHTA BOGLÁRKA LILLA <i>A bírói hivatás polgári kori történetének archivált forrásai és annotált bibliográfiája</i>	101

SZÉKELY BOTOND MÁRK	
<i>Munkajogi dilemmák a hivatásos sportolók tekintetében</i>	113
ORBÁNNÉ SZÉL NAPSUGÁR ÁGNES	
<i>A kiskorúak eljárási jogai mint a gyermekközpontú igazságszolgáltatás legfontosabb eleme és a szülői felügyelet kérdése a magyar polgári perrendtartásban - Összhang vagy ellentét?</i>	121
TAKÁCS LILI VIVIEN	
<i>Iskolai szegregációs ügyek az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában és az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárásaiban</i>	129
TÓTH KRISTÓF	
<i>A szerződési szabadság korlátozottságának egyes aspektusai az individuális munkajog területén</i>	137
VELKEY DÁVID	
<i>A büntetésvégrehajtás európai modelljei</i>	145
VINCZE ANDRÁS	
<i>Közokiratba foglalt követelés végrehajthatóságának elévülése és a fedezetelvonás</i>	153
ZÁMBÓ KÁROLY	
<i>A dereguláció jogelméleti megközelítése és összehasonlítása a vallási és erkölcsi normák megszűnésének kérdésével</i>	161

ELŐSZÓ

A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán 2021. november 26-án online módon szerveztük meg a XXI. doktorandusz konferenciát, amelyre karunk PhD hallgatói jelentkeztek szép számmal.

A konferencia Prof. Dr. Jakab Éva, az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola vezetőjének megnyitó beszédével vette kezdetét. A dékáni köszöntő kapcsolódott a megnyitó szavakhoz, kiemelve a tehetséggondozás fontosságát és doktorandusz konferenciák szerepét a kutatási eredmények összegzésében és másokkal történő megosztásában. Ezt követően Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter dékán üdvözölte a doktoranduszokat. Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér nemzetközi és tudományos dékánhelyettes üdvözlő szavaiban emlékeztetett arra, hogy a Kar immár XXI. alkalommal szervezte meg e jeles tudományos eseményt – bár ez az esemény a vírushelyzetre való tekintettel, online a Teams rendszeren keresztül zajlott.

A konferencián az alábbi szekciókban hangzottak el előadások: Államtudományok, Civilisztika, Bűnügyi tudományok, Munkajog és Szociális Jog és Jegtörténet, jogelmélet. Ezúton is köszönetemet fejezem ki a szekcióvezetést vállaló oktatóknak, név szerint: Prof. Dr. Rixer Ádám, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér, Prof. Dr. Boóc Ádám és Prof. Dr. Stipta István. Köszönöm a lektorok áldozatos munkáját. Az ő szakmai tanácsaik, jobbító szándékkal tett észrevételeik alapján, adott esetben a hallgatók átdolgozták, kiegészítették tanulmányaikat. A lektorok név szerint: Prof. Dr. Domokos Andrea, Prof. Dr. Rixer Ádám, Dr. habil. Homicskó Árpád Olivér, Dr. habil. Boóc Ádám és Prof. Dr. Stipta István.

A konferencián résztvevők közül 18 PhD hallgató küldött be tanulmányt, amelyeket e kötetben szedtünk csokorba.

A tanulmányok ez alkalommal is igen széles témaköröket, kutatási területek ölelnek fel, így pl.: a mesterséges intelligencia, az alapjogok szerepe a magánjogi jogviszonyokban, a jogalkotás digitalizációja, a nürnbergi per büntetőjogi hatása, a bírói hivatásról, a büntetésvégrehajtás európai modelljei – és így tovább, számos már kutatási területet is érintve.

A kötet megjelenését az Igazságügyi Minisztérium IX-SZ/601/2021. számú pályázati támogatása tette lehetővé. Köszönjük az Igazságügyi Minisztérium évek óta tartó segítségét, amely rendszeres publikációs lehetőséget biztosít a tudományos pályájuk elején lévő kutatók számára.

Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter
dékán

A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA PÉNZÜGYI PIACOKON TÖRTÉNŐ HASZNÁLATAÉRT VALÓ FELELŐSSÉG ÉS ENNEK SZABÁLYOZÁSA EURÓPÁBAN

Bevezetés

Szeretnénk kiemelni, hogy az egyes gazdasági és pénzügyi tartalmak bemutatása arra korlátozódik, amit az MI szerepének szemléltetéséhez szükségesnek találtunk. Fontos az is, hogy a jelen előadás egy folyamatban lévő, teljes körű tájékoztatást nem nyújtó kutatás aktuális állomását mutatja be.

Tanulmányunk a mesterséges intelligencia (továbbiakban úgy is mint MI) európai szabályozásán alapul. Kutatásunkban az MI-t annak az entitásnak tekintjük, amit az – EU Bizottság által készített – Mesterséges Intelligenciával foglalkozó magas szintű szakértői csoport tanulmányukban meghatározott.³

1. A tőzsde céljai és elvei

A tőzsde lehetőséget biztosít a befektetőknek, hogy eladják részvényeiket, és helyette más részvényeket vásároljanak.⁴ Más szóval, a tőzsde szerepet játszik abban, hogy a vállalatok kockázataikat a befektetők segítségével porlasszák.⁵

A tőzsdei szabályozással kapcsolatos kutatásunk során úgy találtuk, hogy a szakirodalom a következő tényezőket említi leggyakrabban, mint a tőzsdei működés alapvető

1 Témavezetők: Prof. Dr. Domokos Andrea egyetemi tanár, Bünyügyi Tudományok Intézete, intézetvezető; és Prof. Dr. Boóc Ádám tanszékvezető egyetemi tanár, Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék Tanszékvezető; a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagja

2 Témavezető: Dr. Tóth András PhD egyetemi docens, Infokommunikációs Jogi Tanszék, tanszékvezető; a Károli Gáspár Református Egyetem Doktori Iskolájának tagja

3 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines> (letöltve: 20.10.2021)

4 GÁBOR, Alexander: A tőzsde, Novotrade Rt. Kiadó, Budapest, 1989. 14. o.

5 MARSILI, Matteo – RAFFAELLI, Giacomo [2006]: Risk Bubbles and Market Instability. *Physica A*, Vol. 370., 18–22. o. In.: KISS, Gábor Dávid; KUBA, Péter: Diverzifikáció a komplex tőkepiacokon – Az emberi tényező hatása a tőkepiacok működésére. *Hitelintézeti Szemle/Financial and Economic Review*, 2009, 8.1: 25-48.

elveit: átláthatóság;⁶ stabilitás; befektetővédelem.⁷

Az is látható ugyanakkor, hogy az MI tőzsdei felhasználása körében jelentkező fejlődéssel az informatikai biztonság és az adatvédelem szintén meghatározó tényezőkként jelentkeznek.

A tőzsde legegyszerűbb célmeghatározása, hogy lehetővé teszi a kereslet és a kínálat találkozását, és lehetőséget ad a befektetőknek és vállalkozásoknak, hogy egymásra találjanak. A folyamatban alapvetően a befektető, a bróker vagy brókercég és a vállalatok vesznek részt. A tőzsde korábbi állapotától eltérően manapság a bróker a tranzakciókat elektronikus úton bonyolítja le. A Magyar Értéktőzsde például a Sanghaji Értéktőzsdehez hasonlóan a Multi Market Kereskedési Rendszert használja. Ez a számítógépes rendszer teljes digitális kereskedést, a folyamat jobb átláthatóságát és rendezettebb piaci környezetet tesz lehetővé. A tőzsdei folyamatokhoz hasonlóan maguk az értékpapírok/részvények is átalakultak, és ma a papír alapú dokumentumok helyett az értékpapírszámlák kapnak nagyobb szerepet a tőzsdei kereskedésben.

1.1. Fintech és az MI, a pénzügy és a technológia fúziója

Az ún. FinTech jelentése pénzügyi technológia, amely tulajdonképpen a pénzügyek területén alkalmazott összes technológiát jelenti és tartalmazza. A FinTech fejlesztése korrelál az utóbbi időben felgyorsult MI-fejlődéssel.⁸ Egyetértünk azzal a gondolattal, hogy a FinTech-forradalom egyedülálló, hiszen a pénzügyi szektoron kívülről érkezik. A FinTech elgondolások tulajdonképpen arra találtak megoldást, hogy „a hagyományos pénzügyi cégek által az informatika dimenzióiban hagyott lyukakat hogyan lehet betölteni”.⁹

A tőzsde mindig is egy olyan hely volt, ahol a gyors fejlődésnek nagy jelentősége volt, és mindegyre a kommunikációs technológia fejlődése is erősen rányomta bélyegét. A technológia lehetővé tette a befektetők széles körének, hogy részt vegyenek a tőzsdei kereskedésben.¹⁰

Az MI-nek jelentős szerepe van abban, hogy a pénzügyi szektor vállalkozásai szolgáltatásait mára olyan szervezetek, személyek számára is nyújtani képesek, amelyek korábban nem fértek hozzá ezekhez.¹¹

6 600/2014/EU rendelet a pénzügyi eszközök piacairól - <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:4370934> (letöltve: 2021.11.02.)

7 ESMA responds to European Commission consultation on the Digital Finance Strategy – <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esma-responds-european-commission-consultation-digital-finance-strategy> (letöltve: 2021.11.02.)

8 [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662912/IPOL_STU\(2021\)662912_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662912/IPOL_STU(2021)662912_EN.pdf)

9 GOLDSTEIN, Itay; JIANG, Wei; KAROLYI, G. Andrew: To FinTech and beyond. *The Review of Financial Studies*, 2019, 32.5: 1648.

10 MOKHTARI, Sohrab; YEN, Kang K.; LIU, Jin: Effectiveness of Artificial Intelligence in Stock Market Prediction based on Machine Learning. arXiv preprint arXiv:2107.01031, 2021. – <https://arxiv.org/pdf/2107.01031.pdf> (letöltve: 11.04.2021)

11 https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662912/IPOL_

Manapság például néhány kattintással részt vehetünk a tőzsdei kereskedésben olyan programok révén, mint az eToro, és akár facebook akár amazon részvényeket vásárolhatunk a metrón vagy kávéért sorban állva egy mohácsi pékségben.

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy míg a több befektető, akiket a technológia integrál a szektorba lehetőséget jelenthet a kockázat csökkentésére, a közgazdászok más tényezőkre is rámutatnak. A gépi eladások okozta fokozott nyomás a befektetői pánik élénküléséhez vezethet.¹² Az MI egyes tőzsdei hatásokat felnagyíthat, amelyek káros következményekkel járhatnak.¹³

Az MI európai piacokon betöltött szerepével kapcsolatban az európai felügyeleti hatóságok a következő következtetésre jutottak: „... az ESA¹⁴ elismeri, hogy a Big Data technológiák alkalmazása egyaránt előnyös lehet a pénzintézetek és a fogyasztók, valamint a pénzintézetek piaca, mint a pénzügyi szolgáltatások és termékek egésze számára. A Big Data használata azonban számos jelentős kockázatot is rejt magában, amelyek meggátolhatják az ilyen előnyök megvalósulását, és ronthatják a fogyasztók pénzügyi intézményekbe vetett bizalmát.”¹⁵

2. Az MI és az EU szabályozás

Az MI rohamosan fejlődő alkalmazása mellett az európai jogalkotó az egyik első olyan entitás a világon, amely átfogó szabályozási keretet vezet be ennek a paradigmaváltó technológiának egy meghatározott célra történő támogatására. Az MI átfoga szabályozását deklaráló javaslatot¹⁶ a tanulmány írásakor az Európai Unió Tanácsa rendes jogalkotási eljárás keretében tárgyalja.¹⁷

Ez a javaslat lényegében a magas kockázatú MI rendszerekre vonatkozó szabályokat tartalmazza. A magas kockázatú rendszerekbe történő besorolást a 6. cikk határozza meg, az egyes konkrét területeket pedig a III. melléklet sorolja fel. Ezeket a szabályokat és felsorolásokat megvizsgálva azt látjuk, hogy a mesterséges intelligencia tőzsdei alkalmazása az európai jogalkotó szerint egyelőre nem illeszkedik a magas kockázatú területek egyikébe sem. A melléklet olyan területekre rendeli alkalmazni a magas kockázatú MI rendszerekre vonatkozó szabályokat, mint az oktatás, a bűnüldözés vagy a légi közlekedés. Úgy gondoljuk, hogy a későbbiekben ismertetett indokok alapján

STU(2021)662912_EN.pdf

12 ROTYIS József [1998]. Tőzsdei kereskedési rendszerek. Bank és Tőzsde, 1998. szeptember 4., 8. o. In. KISS, Gábor Dávid; KUBA, Péter: Diverzifikáció a komplex tőkepiacokon – Az emberi tényező hatása a tőkepiacok működésére. Hitelintézeti Szemle/Financial and Economic Review, 2009, 8.1: 33.

13 <https://www.esma.europa.eu/market-analysis/financial-innovation>

14 European Supervisory Authorities

15 Joint Committee Final Report on Big Data - https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/jc-2018-04_joint_committee_final_report_on_big_data.pdf (letöltve: 11.04.2021)

16 Document 52021PC0206

17 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/HIS/?uri=CELEX:52021PC0206>

célszerű volna a pénzügyi piacokon működő MI rendszerek integrálása a magas kockázatú MI-rendszerek közé. A következőkben a tőzsdén alkalmazott MI-rendszerek rövid áttekintését hozzuk.

3. Az MI tőzsdei alkalmazásának módszerei

A mesterséges intelligencia tőzsdei alkalmazása alapvetően két különböző területet érint: egyrészt a különféle tőzsdei elemzések során hívják őket segítségül; másrészt, amikor az MI-t autonóm módon használják különböző feltételek melletti tranzakciók megkötésére.

Az elemzés során alkalmazott MI lehet: a) a pénzügyi portfóliók optimalizálása, b) a pénzügyi eszközök jövőbeni árfolyamainak vagy trendjeinek előrejelzése, és nem utolsósorban c) hírek elemzése ill. közösségi médiából nyert információk elemzése a piaci eszközökről, vagy a vállalatokról. A pénzügyi portfóliók optimalizálásával az a cél, hogy az adott befektetőnek leginkább megfelelő pénzügyi eszközöket biztosítsuk. A szakértők a H. Markowitz által megalkotott Modern Portfolio Theory segítségével segítik a befektetőket abban, hogy megtalálják a céljaikhoz legjobban illeszkedő megoldást. Modellje két mérőszámra épül: a ráfordított hozamra és a kockázatra. A tőzsdei előrejelzés alapvetően különféle statisztikai módszereket használ, amelyeket a mesterséges intelligencia számítási kapacitása révén effektíven használ. A tőzsdei tudomány ezen területén a kutatók általában két irányzatot követnek, a technikai elemzést és a fundamentális elemzést. Mindkettő a mesterséges intelligencia előrejelzési modelljének általános keretrendszerét használja: adatokat visz be a rendszerbe, eltávolítja a zavaró vagy irracionális információkat, majd felhasználja az adatokat a modell betanításához, végül a modell megadja az eredményt, amelyet teszt környezetben kell kipróbálni.¹⁸ A tőzsdeelemzés a gépi tanulás vívmányait használja, mint például a mesterséges neurális hálózatok.¹⁹

Jelen tanulmánynak nem célja az elemzéshez használt mesterséges intelligencia részletes bemutatása, azonban fontosnak tartottuk bemutatni, hogy a mesterséges intelligencia megjelenése a tőzsdén összetett, egymásra ható folyamatokból áll.

4. A kereskedő algoritmusok által okozott károk

A történelem során az algoritmikus kereskedés hatása és jelentősége folyamatosan nőtt, a 21. századra az algoritmikus kereskedéssel megvalósított ügyletek aránya fokozatosan megnőtt az emberi kereskedők kárára. Ezek az előrelépések azonban piaci

18 FERREIRA, Fernando GDC; GANDOMI, Amir H.; CARDOSO, Rodrigo TN: Artificial intelligence applied to stock market trading: A review. IEEE Access, 2021, 9: 30898-30917. (letöltve: 11.01.2021)

19 SONI, Vishal Dineshkumar. Prediction of Stock Market Values using Artificial Intelligence. International Journal of Advanced Research in Electrical Electronics and Instrumentation Engineering, 2018, 7.4: 1844-1848.

összeomlásokban megnyilvánuló következményekkel jártak: az esetek egy részében ezeket az algoritmusok okozták, vagy az emberi magatartás által előidézett hatásokat felerősítették. Ezekkel a krízisekkel természetesen nem csak a közvélemény és az üzleti világ foglalkozott, hanem a nemzetközi jogirodalom is.

2007 augusztus elején több olyan fedezeti alap, amelyek nagy volumenű arbitrázs kereskedést folytattak, nagy veszteségeket szenvedtek el működésük során. A jelenségnek a pontos oka erősen vitatott, egyelőre nem sikerült olyan okokat találni, amelyek megmagyaráznák az eseményt. Abban azonban egyetértés mutatkozik, hogy az algoritmikusokkal folytatott kereskedés felerősítette a helyzet hatását.²⁰

Az egyik korai, hasonló krízishelyzet a „Flash Crash” néven vált ismertté 2010. május 6-án. Az eset során több amerikai tőzsdei index (Nasdaq, S&P 500, Dow Jones Industrial Average) hirtelen, jelentős mértékben csökkenni kezdett, majd rövid időn belül ismét gyors növekedésnek indult. Ez a nagy kilengés percekben belül történt meg, és az árfolyamváltozás nagysága és gyorsasága alapvetően a kereskedő algoritmusok működésének köszönhető. Későbbi vizsgálatok azt állapították meg, hogy a pénzügyi összeomlás összeköthető egy bizonyos személlyel, aki egy manipulatív, színlelt ügyletre adott megbízást az összeomlás napján, melynek teljesítésétől végül elállt. A férfi a „spoofing”-ként emlegetett technikát alkalmazta,²¹ azaz magát az ügyletet tényleges kereskedési szándék nélkül kötötte meg, annak célja kifejezetten a piaci árak manipulálása volt. Erre a manipulatív ügyletre reagáltak a kereskedő algoritmusok, mely végül ezt a nagy mértéket öltő, de végül rövid távú piaci összeomlást okozta.²²

2012. május 18-án egy másik, algoritmikus kereskedéssel összefüggő eset történt a Facebook részvényeinek tőzsdei bevezetésekor. A piaci befektetők által nagyon várt eseményről volt szó, így a nagy érdeklődés miatt gyors, és nagy volumenű kereskedésre számítottak a tőzsdén. A Nasdaq szoftvere a csúcstechnológiát képviselte ebben az időben, ezért arra számítottak, hogy a hatalmas érdeklődés sem fog gondot okozni a részvények első kereskedésekor. Ezek a várakozások azonban később alaptalannak bizonyultak, mivel a megnövekedett kereskedési volumen milliszekundumokban mérhető késedelmet okozott az elektronikus rendszerben – ez az idő pedig bőven elég volt arra, hogy azt az algoritmikus kereskedők kihasználják. Mivel a tőzsdén működő mesterséges intelligenciák a késedelem törtrésze, mindössze mikroszekundumok alatt képesek ügyleteket végrehajtani, ki tudják használni akár az emberi tudat számára felfoghatatlanul csekély késedelmet is a tőzsdei, elektronikus kereskedési környezetben. Hasonló eset történt a BATS tőzsdei bevezetésekor is ugyanebben az évben, ami megerősítette az algoritmikus kereskedés veszélyeivel kapcsolatos nézeteket.²³

20 KIRILENKO, Andrei A., and LO, Andrew W. „Moore’s law versus murphy’s law: Algorithmic trading and its discontents.” *Journal of Economic Perspectives* 27.2 (2013): 51-72. 61.

21 Navinder Sarao bűnösnek vallotta magát a 2010-es Flash Crash botrány okozása miatt, a férfit 2020-ban elítélték. <https://www.reuters.com/article/us-usa-court-flashcrash-idUSKBN1ZS01Z>

22 KIRILENKO i.m. 62.

23 KIRILENKO i.m. 63.

Néhány hónappal később, 2012. augusztus 1-én egy másik hasonló, tőzsdei MI-vel kapcsolatos eset történt. A Knight Capital nevű tőzsdei kereskedő cég mesterséges intelligenciát alkalmazott az ügyleteinek a lebonyolítására a New York-i tőzsdén. A kereskedő szoftver feltelepítése során azonban – emberi mulasztás folytán – egy helytelen kód is „bekerült” a kereskedést bonyolító rendszerbe, mely miatt az algoritmus nem kívánt ügyleteket kötött, amelyek végrehajtására nem kapott utasítást. Ezek az ügyletek hatalmas veszteséget okoztak a bróker cégnek, és mivel nagyobb részét nem lehetett semmisnek nyilvánítani, a Knight Capital kénytelen volt viselni az ezzel járó veszteségeket, ami közel a félmilliárd dollárnyi nagyságrendet érte el. Ezek az előnytelen, algoritmus által kötött ügyletek végül a cég összeomlásához, és hónapokkal később a teljes felvásárlásához vezettek.²⁴ A tőzsdei felügyelet jelentése alapján a szoftver hibás működése egy technikus mulasztására vezethető vissza, aki nem telepítette fel a kereskedő algoritmus egyik újabb változatát a cég által újonnan megvett szervergépre. Ez vezetett ahhoz, hogy az algoritmus korábbi változata a már említett, nem kívánt ügyleteket hajtsa végre.²⁵

A Hold Brothers On-Line Investment Services céggel kapcsolatos ügy rávilágít a tőzsdei algoritmusokkal megvalósítható szándékos manipuláció lehetőségére. Az amerikai tőzsdei felügyelet 2012. szeptember 25-én megállapította, hogy a bróker cég a korábban említett „spoofing” technikáját alkalmazta annak érdekében, hogy a tőzsdén kereskedett értékpapírok árfolyamait manipulálhassa, melyhez eszközként a kereskedő algoritmusok segítségét vette igénybe. A felügyeleti vizsgálat megállapította, hogy a bróker cég algoritmusai egy másodpercen belül utasítást adott bizonyos értékpapírok megvásárlására, majd az utasítást nyomban vissza is vonta, semmissé téve így az ügyletet. A vásárlás mellett az algoritmus ugyanabban az időben eladta értékpapírjait, a másik ügylet folytán az átmeneti és kisméretű kilengés miatt némileg magasabb áron. Ezt a fajta haszonhúzást gépi közreműködés nélkül is meg lehet elméletileg valósítani, azonban a kereskedő algoritmusok jelenléte teszi lehetővé ezen villámügyleteknek azt a fajta gyorsaságát, ami valóban képes ezeket a kis profitot eredményező, jogellenes ügyleteket – nagy kereskedési volumen mellett – elképesztően jövedelmezővé tenni. A piaci manipuláció gyorsasága megmutatja, hogy bizonyos manipulációs technikák kizárólag a mesterséges intelligencia elképesztő gyorsasága mellett valósíthatóak meg.²⁶

4.1. A pénzügyi piacokon használt mesterséges intelligenciáért viselt felelősség

A fenti esetek alapján megállapítható, hogy a legtöbb esetben a károkat nem közvetlenül a kereskedő algoritmusok okozzák. Sokszor a rendszerzavarok, a hibák emberi közrehatásra vezethetőek vissza, a piacon működő algoritmusok pedig csupán felerősítik ezek hatásait. Viszonylag kevesebb olyan esettel találkozunk, amikor maga a mester-

24 KIRILENKO i.m. 65.

25 A Securities and Exchange Commission kapcsolódó jelentése elérhető: <https://www.sec.gov/litigation/admin/2013/34-70694.pdf>

26 KIRILENKO i.m. 66.

séges intelligencia okozza közvetlenül, emberi közrehatás nélkül a kárt, például egy gépi tanuláson alapuló algoritmus önálló döntéseként. Ez a felerősítő hatás azonban mégis kvalitatív különbséget jelent – mint láthattuk, a mesterséges intelligencia a piaci kereskedés hatékonyságának erősítése mellett megnöveli a pénzügyi piacokon egyébként is jelen lévő kockázatokat is.

A jövőben meg kell kísérelni az MI-re vonatkozó, a szakirodalomban ismert általános megállapításoknak a kereskedő algoritmusokra történő alkalmazását. Főleg az önvezető autókkal kapcsolatban vizsgálták behatóbban a mesterséges intelligencia által okozott károkért való felelősség alkalmazási lehetőségét a hazai²⁷ és a nemzetközi szakirodalomban,²⁸ de általánosságban a mesterséges intelligenciák károkozása vonatkozásában az alábbi a felelősséget érintő sajátosságokat állapították meg.

Az egyik legfontosabb, a mesterséges intelligencia által vezérelt eszközökre jellemző tulajdonság az úgynevezett black box hatás.²⁹ A mesterséges intelligencia pontos működése, így az adott instrukciókra adott reakciók, a döntési alternatívák, ezek teljesítésének feltételei, összességében a döntési folyamatok nem ismerhetőek meg abban az esetben, ha a kérdéses rendszer a gépi tanulás (machine learning) elvén működve fejti ki a tevékenységét.³⁰ öntanuláson alapuló gépekbe táplált utasítások alapján nem feltétlenül látható előre, hogy milyen eredménnyel fog járni az algoritmus működése.

27 lásd például: BOÓC Ádám: Robotautókkal, közösségi taxikkal és kereskedelmi drónokkal kapcsolatos felelősségi kérdések. In Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Új globális technológiák jogi kihívásai*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016.

28 BALLELL, Teresa Rodríguez de las Heras. „Legal challenges of artificial intelligence: modelling the disruptive features of emerging technologies and assessing their possible legal impact.” *Uniform Law Review* 24.2 (2019): 309.

29 PASQUALE, Frank, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Harvard University Press, Cambridge-London, 2015.

30 A gépi tanulásra épülő programok a hagyományos algoritmusokkal ellentétben a programozó által megadott paramétereket követve – az emberi tanulási folyamathoz hasonló módon – úgy látja el feladatát, hogy az emberhez hasonló módon tapasztalatokat gyűjt, és ezeket felhasználja működése során. A kapott adatokat a gép a neurális hálózatok technológiájának felhasználásával rendszerezi, és egy kimeneti választ ad a céljának megfelelően. A fő különbség az előre kódolt programok és a mélytanulással fejlesztett algoritmus között az, hogy az első technológia esetében a gép a kapott információk (inputok) alapján mindenképpen a meghatározott, alkotója által elvárt „helyes” megoldást fogja produkálni. A mélytanulás ezzel ellentétben egy valóságos, az emberi agy működését is alapul vevő tanulási folyamat eredménye: a gép kezdetben más és más megoldásokat fog adni egy problémára, majd alkotója útmutatásainak megfelelően súlyozza saját megoldásait az elérendő cél alapján. A folyamat végére a neurális hálóban kialakulnak rossz gondolkodási irányok, elvetendő megoldások, melyek kimeneti valószínűsége egyre jobban csökken, míg megerősítésre kerülnek a lehetséges kívánt megoldások. Ez a súlyozási szabály teszi egyedülállóvá ezt a technológiát, mely kifinomultabb és önállóbb gépek megteremtését teszi lehetővé. Részletesebben lásd: Z. Karvalics László: *Mesterséges intelligencia – a diskurzusok újratervzésének kora*. Információs Társadalom, XV./4. (2015)

Ez nagy mértékben nehezíti a jelenleg elfogadott, főként a felróhatóságon alapuló felelősségi konstrukciók alkalmazását. A másik jelentős jellemző az átláthatóság hiánya, amely azt jelenti, hogy a felhasználók, és általában az MI-vel kapcsolatba kerülő személyek számára egyrészt a black box hatás, másrészt a szerzői jogi védelem folytán nem ismerhető meg az adott eszköznek a döntési folyamata. Végül a gépek autonómiája, az önálló cselekvésre való képessége bonyolítja a polgárjogi felelősség megítélését.

5. Konklúzió

A meglévő, rendszerszintű kockázatok álláspontunk szerint mindenképpen a probléma szabályozás útján történő rendezését igénylik, figyelembe véve a kereskedő algoritmusok sajátosságait.

A megalapozott szabályozási környezet megteremtéséhez elengedhetetlen a mesterséges intelligencia rendszerek átfogó vizsgálata, és ezen ismeretek megfelelő alkalmazása a kereskedő algoritmusokra. A jövőben vizsgálatra érdemes kérdésként tekintünk a kereskedő algoritmusok további fejlődésére: elképzelhető, hogy ezeket a termékeket nem a brókercégek, hanem külső szoftverfejlesztők fogják elkészíteni. Ebben az esetben a felelősségi kérdések újragondolása lehet szükséges, mivel a több szereplőssé váló jogviszonyban a károkozás megítélése nehezebb lesz.

Úgy gondoljuk, hogy a jövőben esetlegesen elfogadásra kerülő javaslat vagy az azt kiegészítő rendeletek fontos volna, hogy minimum utalást tegyenek pénzpiacokon működő MI-rendszerekre. Fontos, hogy a tőzsdei kereskedés szabályozása során is meghatározásra kerüljön az ilyen MI-k horizontális és vertikális szabályozásának azon horizontja, amely a kutatás-fejlesztés és alkalmazás ösztönzése mellett megfelelő garanciákat állít a hatékonyság, gyorsaság mellé.

SZOCIÁLIS SZEMPONTOK ALKALMAZÁSA A ROMA NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATOK KÖZBESZERZÉSEIBEN

1. Bevezetés

A 2014-ben elfogadott közbeszerzési irányelvek – amelyek implementálás útján a közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvényben (a továbbiakban: Kbt.) is megjelentek – megközelítmódjukban, illetve szemléletükben is újdonságot hoztak, többek között azért, hogy az innováció támogatása, a szociális célkitűzések, valamint a fenntarthatósági és környezetvédelmi szempontok az uniós közbeszerzési szabályozás részévé váltak.² Az Európai Bizottság útmutatója szerint a társadalmi szempontból felelős közbeszerzés olyan beszerzési tevékenységet takar, amelynek során ajánlatkérő figyelembe vesz egy vagy több szociális szempontot,³ ugyanakkor ez nem eredményezheti az uniós alapszabadságok és az uniós közbeszerzési jog alapelveinek és szabályainak megsértését. A társadalmilag felelős közbeszerzés lehetőséget biztosíthat egyes társadalmi célok előmozdítására, mint például az elkövetkező évek, évtizedek egyik sürgető megoldásra váró kérdésére, a roma-kérdésre is.⁴

-
- 1 PhD-hallgató (KRE-ÁJDI); Témavezető: Prof. Dr. Rixer Ádám PhD tanszékvezető egyetemi tanár (KRE-ÁJK), Társémavezető: Dr. Arató Balázs PhD egyetemi docens (KRE-ÁJK)
 - 2 A 2014-es közbeszerzési irányelvek újdonságairól részletesen ld. VARGA Ágnes: Fenntarthatóság az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2014/8-9. 65-72.; KISS Judit Katalin: Útban a stratégiai irányok felé - szemléletváltás az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2016/9. 40-48.; PUSKÁS Ágnes: A szociálisan felelős közbeszerzés elvének megjelenése az új Kbt.-ben. *Jegyző és Közigazgatás*, 2016/2. 25-27.; A szociális szempontok történeti előzményeit, illetve nemzetközi vonatkozásait részletesen ld. DRUZSIN Mónika: Szociális foglalkoztatás a közbeszerzések világában. *Közbeszerzési Szemle*, 2014/7. 39-48.; FÁSKERTY Éva: #WEDOSRPP avagy a szociálisan felelős közbeszerzések. *Közbeszerzési Értesítő Plusz*, 2021/7. 39-48.
 - 3 Az Európai Bizottság útmutatója az alábbi szociális szempontokat emeli ki: munkalehetőségek javítása, a tisztességes munkához jutás elősegítése, a szociális és munkajogok tiszteletben tartása, társadalmi integráció támogatása, valamint a szociális gazdaság szervezeteinek segítése, hozzáférhetőség és minden felhasználó számára alkalmas kialakítás stb. https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/0a/bc/0abcbd64-4cf3-42f8-90c9-63c3e88580ef/buying_social_hu.pdf (2021.10.22.)
 - 4 Ld. RIXER Ádám: *A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban*. Budapest, Patrocinium, 2013.; RIXER Ádám: *A magyar közigazgatási jogtudomány értékelésének szempontjai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 153.

A helyi és országos nemzetiségi önkormányzatok, valamint ezek társulása a Kbt. 5. § (1) bekezdés c) pontja alapján ajánlatkérő szervezetnek minősülnek, ezáltal közbeszerzési eljárás lefolytatására kötelezettek. Az Elektronikus Közbeszerzési Rendszer (a továbbiakban: EKR) ajánlatkérői nyilvántartása⁵ szerint a roma nemzetiséghez összesen 1 darab országos és 48 darab helyi nemzetiségi önkormányzat köthető.⁶ Figyelembe véve a romákkal kapcsolatos foglalkoztatási, illetve egyéb vagyoni helyzetre vonatkozó statisztikai adatokat⁷ okkal merülhet fel a kérdés, hogy bármely roma nemzetiségi önkormányzat élt-e a Kbt. által biztosított lehetőségekkel, azaz saját közbeszerzési eljárásaikban alkalmazásra kerültek-e szociális szempontok.

Ezen bevezetést követően azon szociális szempontú nemzeti szabályozási megoldások kerülnek tömören bemutatásra, amelyeket az ajánlatkérők alkalmazhatnak a közbeszerzési eljárások elkészítése során, majd az ezt követő fejezetben a roma nemzetiségi önkormányzatok közbeszerzéseinek szociális szempontú elemzésére kerül sor.

2. Szociális szempontok alkalmazhatósága a hazai közbeszerzésekben

A beszerzés tárgya mellett a közbeszerzési eljárás lefolytatását szabályozó rendelkezések azok, amelyek alapvetően meghatározzák, hogy az ajánlatkérőként eljáró szervezet milyen szociális szempontot tud figyelembe venni. Tekintettel arra, hogy a Kbt., illetve egyéb jogszabály sem határoz meg olyan eseteket, amikor a szociális szempontok alkalmazása kötelező, így ez kizárólag az ajánlatkérő szándékán, illetve döntésén múlik. A közbeszerzési eljárások során a különböző szociális szempontok figyelembe vételére, alkalmazására, illetve érvényre juttatására a Kbt. számos esetben lehetőséget biztosít.

Egy alapvetően nem szociális beszerzési igény esetében is – mint például egy játszótér, egy iskola, vagy közösségi ház kivitelezése során – lehetséges a közbeszerzés tárgya, illetve a műszaki leírás – azon belül is a címkézési követelmények⁸ által – olyan szempontú kialakítása, amely során megjelenhetnek, illetve érvényesülhetnek a kü-

5 <https://ekr.gov.hu/portal/ajanlatkero/ajanlatkero-nyilvantartas> (2021.10.22.)

6 Az EKR-ben a roma nemzetiségi önkormányzatok vonatkozásában többféle elnevezéssel is találkozhatunk – mint például cigány nemzetiségi önkormányzat, cigány területi nemzetiségi önkormányzat, roma önkormányzat és roma nemzetiségi önkormányzat –, ugyanakkor jelen tanulmányban egységesen a roma nemzetiségi önkormányzat elnevezés kerül alkalmazásra.

7 Ld. BERNÁT Anikó: Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest, Tárki, 2014, 246-264.; A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzőit ld. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzetiseg_demografia.pdf (2021.10.22.); A szegénységgel, illetve társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos fontosabb indikátorokat ld. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html?lang=hu (2021.10.22.)

8 Az ajánlatkérő valamely címke Kbt.-nek megfelelő használatokor a szociális jellemzőkkel bíró építési beruházás, áru vagy szolgáltatás beszerzése kapcsán ezen jellemzőket a műszaki leíráson túl az értékelés során is figyelembe veheti, illetve a szerződés teljesítésére vonatkozó feltételek keretében is előírhatja. Ezen lehetőségek a terjedelmi korlátok miatt a tanulmány későbbi részeiben nem kerülnek megemlítésre.

lönböző társadalmi szempontok.⁹ A beszerzés tárgyának meghatározása kizárólag az ajánlatkérő elvitathatatlan joga a beszerzési igénye alapján, ugyanakkor ezen jogosultság kötelezettségekkel is együtt jár, tekintettel arra, hogy az ajánlatkérőnek a Kbt., illetve a végrehajtási rendeleteknek megfelelő módon kell meghatároznia a közbeszerzés tárgyát és az arra vonatkozó műszaki leírást.¹⁰

A Kbt. 3. mellékletében meghatározott szociális és egyéb szolgáltatások – mint például a rendezvényszervezési, illetve kulturális esemény-szervezési szolgáltatások – beszerzése során ajánlatkérőnek lehetősége van az eljárásrend megválasztására. A Kbt. a közbeszerzési eljárás becslött értékéhez, valamint a közbeszerzési értékhatárokhoz való viszonyához köti az uniós, illetve a nemzeti eljárásrend alkalmazásának kérdését. Főszabály szerint a Kbt. 3. mellékletében meghatározott szociális és egyéb szolgáltatások igénybevételére irányuló közbeszerzési eljárások esetében a Kbt. 21. § (2) bekezdése alapján az uniós értékhatár alatti nemzeti eljárásrend szabályait kell alkalmazni. E rendelkezés célja, hogy a meghatározott szociális és egyéb szolgáltatások esetében az irányelvi alapokon nyugvó – szigorúbb és kötöttebb – uniós eljárásrendhez képest az enyhébb, illetve rugalmasabb nemzeti eljárási szabályokat lehessen alkalmazni. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a 3. melléklet szerinti közbeszerzési eljárások vonatkozásában az uniós értékhatár is magasabban került meghatározásra, ezáltal is elősegítve az ilyen eljárások könnyebb alkalmazását. Ugyanakkor ezen eljárárendi könnyítéstől ajánlatkérő – a Kbt. 21. § (1) bekezdésére való hivatkozással – választása szerint eltérhet, ezáltal az uniós értékhatárt elérő értékű közbeszerzések szabályait alkalmazva – nagyobb, uniós szintű potenciális ajánlattevői körben – folytatja le a közbeszerzési eljárást. Ezen eljárárendi könnyítésen túl megemlítendő, hogy a 18 millió forintot el nem érő értékű, 3. melléklet szerinti szolgáltatások kivételi körbe tartoznak, amely esetben a Kbt. szabályait nem kell alkalmazni.¹¹

A kizáró okok azon minimális követelményeket határozzák meg amelyek fennállása automatikus kizárja az ajánlattevőt, a részvételre jelentkezőt, az alvállalkozót, illetve az alkalmasság igazolásában részt vevő gazdasági szereplőt a közbeszerzési eljárásból. A kötelező kizáró okok mellett az ajánlatkérő választása szerint előírhat fakultatív kizáró okokat is. A társadalmilag felelős közbeszerzés megjelenhet az egyik fakultatív kizáró ok alkalmazásában, mivel ebben az esetben az sem vehet részt az adott közbeszerzési eljárásban, aki az elmúlt három évben a Kbt. 73. § (4) bekezdésében említett szociális és munkajogi követelményeket súlyosan megszegte, és ezt az ajánlatkérő megfelelően bizonyítani is tudja.¹²

A Kbt. az alkalmassági követelmények vonatkozásában kifejezetten nem nevesíti a szociális szempontok alkalmazhatóságát, ugyanakkor erre ajánlatkérőnek – a beszerzés

9 Címkék és tanúsítás vonatkozásában ld. Kbt. 59-60. §; Műszaki leírás vonatkozásában ld. 321/2015. (X. 30.) Korm. rendelet 47. § (1)-(3) bekezdés és a 48. § (2) bekezdés

10 Kbt. 58-61. §; 321/2015. (X. 30.) Korm. rendelet 46-48. §

11 Kbt. 111. § d) pont

12 Kbt. 63. § (1) bekezdés a) pont

tárgyára tekintettel – lehetősége van. Ebben az esetben ajánlatkérőnek a Kbt. 65. § (3) bekezdésében foglaltak mentén kell eljárnia, azaz az alkalmassági követelmények meghatározását az esélyegyenlőségre, az egyenlő elbánásra és a verseny tisztaságára vonatkozó alapelvek figyelembevételével mellett a közbeszerzés tárgyára kell korlátoznia, és azokat legfeljebb a szerződés teljesítéséhez ténylegesen szükséges feltételek mértékéig írhatja elő.

Az ajánlatkérő által meghatározott értékelési szempontok a gazdaságilag legelőnyösebb ajánlat kiválasztását szolgálja. Ennek keretében a Kbt. a legjobb ár-érték arányt megjelenítő értékelési szempont vonatkozásában kifejezetten nevesíti a hátrányos helyzetű munkavállalók, valamint az egyéb szociális tulajdonságok alkalmazhatóságát,¹³ aminek következtében ezen szempontokat ajánlatkérő bevonhatja az értékelés körébe, ezáltal az előírt értékelési szempontnak való megfelelés többlet pontot eredményez az ajánlat értékelése során. Ettől függetlenül ajánlatkérő előírásának meg kell felelnie a Kbt. 76. § (6) bekezdésében foglalt, az értékelési szempontokkal szemben támasztott követelményeknek is.

A Kbt. a fenntartott szerződések keretében lehetőséget biztosít arra, hogy az ajánlatkérő a közbeszerzési eljárásban való részvétel jogát fenntartsa olyan, védett munkahelynek minősülő szervezeteknek, amelyek 30%-ot elérő vagy meghaladó mértékben megváltozott munkaképességű vagy hátrányos helyzetű munkavállalókat foglalkoztatnak, valamint az olyan fejlesztő foglalkoztatók számára, amelyek 30%-ot elérő vagy meghaladó mértékben fejlesztő foglalkoztatásban résztvevőket foglalkoztatnak. Továbbá az ajánlatkérő úgy is rendelkezhet, hogy a közbeszerzési szerződést olyan munkahely-teremtési program keretében kell teljesíteni, amelynek keretében legalább 30%-ban megváltozott munkaképességű, fogyatékos vagy hátrányos helyzetű személyek kerülnek alkalmazásra a szerződés teljesítése során.¹⁴

A társadalmilag felelős közbeszerzés megjelenhet az ajánlatkérő általi különleges szerződés teljesítési feltételek alkalmazásában is, amelynek során az ajánlatkérő a szerződés teljesítésére vonatkozóan sajátos, szociális feltételeket határozhat meg.¹⁵ Ennek keretében a Kbt. példálózó jelleggel szociális feltételnek minősíti többek között az álláskereső, hátrányos helyzetű munkavállalók, valamint munkanélküliek foglalkoztatását, vagy épp az adott szerződés teljesítése keretében a teljesítésben részt vevő munkanélküliek vagy fiatalok számára a teljesítéshez szükséges készségekre vonatkozó képzés nyújtását is.¹⁶

Jelen tanulmány szempontjából releváns, hogy a Kbt. a hátrányos helyzetű munkavállaló vonatkozásában a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvényben meghatározott fogalomra utal,¹⁷ amely alapján a roma nemzetiséghez tartozó személyek a hivatkozott törvény több pontja alapján is¹⁸ adott

13 Kbt. 76. § (3) bekezdés a) pontja és a 76. § (8) bekezdés

14 Kbt. 33. § (1) bekezdés

15 Kbt. 132. § (1) bekezdés

16 Kbt. 132. § (3) bekezdés

17 Kbt. 3. § 11. pont

18 1991. évi IV. törvény 57/B. § (4) bekezdés 1. pont

esetben hátrányos helyzetű munkavállalónak minősülhetnek, ezáltal is megkönnyítve a Kbt.-ben foglalt szociális szempontok alkalmazhatóságát. Ezzel kapcsolatban mindenképp említést érdemel, hogy a szociális szempontok előírása, illetve alkalmazása során is figyelembe kell venni az uniós, illetve a hazai közbeszerzési jogot érintő rendelkezéseket és alapelveket. Ennek következtében az ajánlatkérő nem szűkítheti le egy-egy szociális szempont alkalmazhatóságát egy általa konkrétan meghatározott hátrányos helyzetű csoportra, illetve nemzetiségre, azaz pozitív diszkriminációval sem korlátozhatja a versenyt, ugyanakkor a Kbt. által is biztosított jogintézmények által pozitív intézkedések megtételére ösztönözhet.

3. Szociális szempontok gyakorlati megvalósulása a roma nemzetiségi önkormányzatok közbeszerzéseiben

A nyilvánosan elérhető hirdetményekből¹⁹ megállapítható, hogy egyes roma nemzetiségi önkormányzatok több közbeszerzési eljárásban is ajánlatkérőként érdekeltek voltak. Ezen eljárások egy részénél nem volt érdemi lehetőség arra, hogy a szociális szempontok alkalmazásra kerüljenek, tekintettel arra, hogy a közbeszerzés tárgya olyan áru beszerzésére, illetve szolgáltatás megrendelésére irányult, amely vonatkozásában – annak speciális jellege miatt – nem célszerű, illetve nem életszerű szociális szempontok előírása. Árubeszerzés vonatkozásában ilyen közbeszerzési eljárás volt például a földgáz, illetve villamos energia,²⁰ vagy élelmiszer vásárlására vonatkozó utalványok beszerzése,²¹ míg szolgáltatásmegrendelés esetében mobil távközlési szolgáltatások,²² vagy épp bankszámlavezetési és ahhoz kapcsolódó szolgáltatások²³ közbeszerzés útján történő beszerzése.

A fentiekben túlmenően összesen hat olyan közbeszerzési eljárás²⁴ lehetséges fel, amelyet annak tárgyára tekintettel a szociális szempontok gyakorlati alkalmazása keretében vizsgálni érdemes. A Kbt. hatályba lépése óta eltelt időben a különböző roma nemzetiségi önkormányzatok által lefolytatott közbeszerzések közül egyetlen egy – részben európai uniós alapokból finanszírozott projekttel kapcsolatos – eljárás során került figyelembe vételre szociális szempont, annak ellenére, hogy az kizárólag ajánlatkérő döntésén múlt.

19 Ld. az Európai Unió Hivatalos Lapjában, azaz a Tenders Electronic Daily-en (a továbbiakban: TED) (<https://ted.europa.eu/TED/search/search.do>), valamint a Közbeszerzési Hatóság Hivatalos Lapjában a Közbeszerzési Értesítőben (a továbbiakban: KÉ) (<https://www.kozbeszerzes.hu/ertesito/>) megjelent roma nemzetiségi önkormányzatokhoz köthető különböző hirdetményeket.

20 KÉ-12370/2020; KÉ-23316/2020; KÉ-25185/2019; KÉ-13703/2018; KÉ-16685/2017; KÉ-13972/2016

21 KÉ-5986/2019

22 TED-2020/S 207-504927

23 KÉ-10823/2020; KÉ-24577/2020

24 KÉ-7170/2021; KÉ-5022/2021; KÉ-4059/2020; KÉ-5393/2019; KÉ-20395/2018; KÉ-1137/2018

Az egyetlen szociális szempontot is tartalmazó eljárást az Országos Roma Önkormányzat folytatta le a Tiszapüspöki Általános Iskola fejlesztése kapcsán, amelynek keretében a közbeszerzési eljárás mind a négy részének vonatkozásában értékelési szempontként meghatározásra került a hátrányos helyzetű személy alkalmazása.²⁵ Az EKR-ben nyilvánosan elérhető közbeszerzési dokumentumokat, illetve aláírt vállalkozási szerződéseket²⁶ megvizsgálva megállapítható, hogy az ajánlatkérő nem rögzítette a hátrányos helyzetű munkavállalói minőség igazolására vonatkozó dokumentumok ajánlatban történő benyújtását, aminek következtében nem vált ellenőrizhetővé, hogy a megajánlott hátrányos helyzetű munkavállaló mi alapján, milyen szempontokra tekintettel – adott esetben mely jogszabályi rendelkezés alapján – minősül hátrányos helyzetű munkavállalónak. Ugyancsak nem került meghatározásra az értékelési szempontra megajánlott hátrányos helyzetű munkavállaló teljesítés során történő ellenőrzésének módja, továbbá ajánlatkérő ezen munkavállaló foglalkoztatásának elmaradása esetén sem helyezett kilátásba szankciót. A fenti előírások hiányában, a Kbt., illetve a Miniszterelnökség jogalkalmazást támogató dokumentumaiban foglaltak alapján²⁷ megállapítható, hogy az ajánlatkérő a hivatkozott szociális szempont vonatkozásában nem alkalmazta jogszerűen a Kbt. értékelési szempontokkal kapcsolatos rendelkezéseit.

4. Konklúzió

Mint láthattuk, a hatályos közbeszerzési szabályok számos lehetőséget biztosítanak arra, hogy az ajánlatkérők az eljárások szinte valamennyi lényeges elemében figyelembe vegyenek szociális szempontokat, amelyek adott esetben akár a hátrányos helyzetű személyek felzárkóztatására is alkalmazhatóak.

Az elmúlt hét évben a roma nemzetiségi önkormányzatokhoz köthető közbeszerzésekben mindössze egy esetben került alkalmazásra szociális szempont – bár megjegyzendő, hogy az sem teljesen jogszerű módon – annak ellenére, hogy a Kbt.-ben rendelkezésre álló jogintézmények alapján a beszerzés tárgyára is figyelemmel a vizsgált időszakban legalább öt másik eljárás vonatkozásában is reálisan alkalmazható lett volna valamely szociális szempont, tekintettel arra, hogy építési beruházás esetén egyébként is kötelező minőségi értékelési szempont bevonása.²⁸ Tény, hogy a különböző roma nemzetiségi önkormányzatok viszonylag csekély számú közbeszerzési eljárást folytattak le, ugyanakkor minden egyes szociális szempont hatása jóval túlmutathat az egyes eljárások darabszámánál, illetve értékénél. A jogszabályi

25 Ld. a KÉ-4059/2020 sz. hirdetmény II.2.5) pontjában foglaltakat

26 <https://ekr.gov.hu/portal/kozbeszerzes/eljarasok/EKR001567472019/reszletek> (2021.10.22.)

27 Ld. az „Útmutató a Kbt. 76. § (2) bekezdés c) pontja szerinti környezetvédelmi, szociális szempontok alkalmazásához”, illetve a „Miniszterelnökség közleménye az értékelési szempont(ok) előírásával kapcsolatban követendő közbeszerzési gyakorlatról” elnevezésű dokumentumokat <https://www.kozbeszerzes.hu/cikkek/miniszterelnoksegi-utmutatok> (2021.10.22.)

28 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet 24. § (3) bekezdés

rendelkezések, illetve a beszerzés tárgya mellett kizárólag az ajánlatkérő szándékán múlik, hogy milyen mértékű szociális vállalásokra kívánja ösztönözni az ajánlattevőket, amely által – a közbeszerzés fő célkitűzésén, illetve eredményén túl – tevékenységükön keresztül egyfajta másodlagos hatásként társadalmi értéket is teremthetnek. A fentieket figyelembe véve a jövőben szükségszerű lenne azon okok feltárása, hogy a roma nemzetiségi önkormányzatok miért nem alkalmazzák a szociális szempontokat annak ellenére, hogy lehetőségük lenne rá. Emellett érdemes lehet a szociális szempontokat nemzetközi viszonylatban is vizsgálni, ezáltal további adatokhoz jutni, illetve a már alkalmazott jó gyakorlatokat megfigyelni.

Összességében kijelenthető, hogy a roma nemzetiségi önkormányzatok nem használják ki a közbeszerzési eljárásaikban a Kbt. által biztosított szociális szempontú jogintézményeket, amely meglepő annak fényében, hogy a szociális szempontok pozitív hatása közvetlenül kihat az egyénre, illetve annak környezetére, valamint tágabb viszonylatban példamutatóan, ösztönzőleg is hathat más ajánlatkérőkre is. Ennek következtében főként a társadalmilag felelős közbeszerzésre vonatkozó szemléletmód változására lenne szükség, mivel ha „[a] közpénzköltés formáját nem csupán egy adminisztratív eljárásrendnek, hanem a lehetőségek tárházának tekintjük olyan módon, hogy az elért előnyöket és hátrányokat közvetett módon is képesek vagyunk feltárni, úgy egészen más értelmet nyerhet a szociális [...] szempontok alkalmazása is mindennapjainkban.”²⁹

Forrásjegyzék:

- A hazai nemzetiségek demográfiai jellemzői. *Statisztikai tükör*, Központi Statisztikai Hivatal, 2015/82. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nemzetiseg_demografia.pdf (2021.10.22.)
- A szegénységgel vagy társadalmi kirekesztődéssel kapcsolatos fontosabb indikátorok. Központi Statisztikai Hivatal, https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zaa007.html?lang=hu (2021.10.22.)
- BERNÁT Anikó: Leszakadóban: a romák társadalmi helyzete a mai Magyarországon. In: Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi riport 2014*. Budapest, Társki, 2014.
- DRUZSIN Mónika: Szociális foglalkoztatás a közbeszerzések világában. *Közbeszerzési Szemle*, 2014/7.
- FÁSKERTY Éva: #WEDOSRPP avagy a szociálisan felelős közbeszerzések. *Közbeszerzési Értesítő Plusz*, 2021/7.
- KISS Judit Katalin: Útban a stratégiai irányok felé - szemléletváltás az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2016/9.

29 TÁTRAI Tünde: Társadalmi előnyök és a közbeszerzés. *Közbeszerzési Szemle*, 2016/1-2, 6.

- PUSKÁS Ágnes: A szociálisan felelős közbeszerzés elvének megjelenése az új Kbt.-ben. *Jegyző és Közigazgatás*, 2016/2.
- RIXER Ádám: *A magyar közigazgatási jogtudomány értékelésének szempontjai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020.
- RIXER Ádám: *A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban*. Budapest, Patrocinium, 2013.
- TÁTRAI Tünde: Társadalmi előnyök és a közbeszerzés. *Közbeszerzési Szemle*, 2016/1-2.
- VARGA Ágnes: Fenntarthatóság az új közbeszerzési irányelvekben. *Közbeszerzési Szemle*, 2014/8-9.

Jogszabályok

2015. évi CXLIII. törvény a közbeszerzésekről
1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról
- 322/2015. (X. 30.) Korm. rendelet az építési beruházások, valamint az építési beruházásokhoz kapcsolódó tervezői és mérnöki szolgáltatások közbeszerzésének részletes szabályairól
- 321/2015. (X. 30.) Korm. rendelet a közbeszerzési eljárásokban az alkalmasság és a kizáró okok igazolásának, valamint a közbeszerzési műszaki leírás meghatározásának módjáról

Jogalkalmazást segítő dokumentumok

- Miniszterelnökség közleménye az értékelési szempont(ok) előírásával kapcsolatban követendő közbeszerzési gyakorlatról. <https://www.kozbeszerzes.hu/cikkek/miniszterelnoksegi-utmutatok> (2021.10.22.)
- Szociális beszerzés - Útmutató a szociális szempontok figyelembevételéhez a közbeszerzések során. https://www.kozbeszerzes.hu/data/filer_public/0a/bc/0abfdb64-4cf3-42f8-90c9-63c3e88580ef/buying_social_hu.pdf (2021.10.22.)
- Útmutató a Kbt. 76. § (2) bekezdés c) pontja szerinti környezetvédelmi, szociális szempontok alkalmazásához. <https://www.kozbeszerzes.hu/cikkek/miniszterelnoksegi-utmutatok> (2021.10.22.)

Hivatkozott hirdetések

- KÉ-7170/2021
- KÉ-5022/2021
- TED-2020/S 207-504927
- KÉ-24577/2020
- KÉ-23316/2020
- KÉ-12370/2020
- KÉ-10823/2020

KÉ-4059/2020
KÉ-25185/2019
KÉ-5986/2019
KÉ-5393/2019
KÉ-20395/2018
KÉ-13703/2018
KÉ-1137/2018
KÉ-16685/2017
KÉ-13972/2016

Tárgyszavak:

közbeszerzés, szociális közbeszerzés, társadalmi szempontból felelős közbeszerzés, szociális szempont, roma nemzetiségi önkormányzat, roma nemzetiség

A JOGALKOTÁS DIGITALIZÁCIÓJA ÉS A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA

Absztrakt

Napjaink jogképző, jogalkotó tevékenységének egyik meghatározó iránya az elektronizáció és a digitalizáció. PhD kutatásaim célja a jogalkotás digitalizált rendszerének (Integrált Jogalkotási Rendszer – IJR) rendszer megismerése, vizsgálata, jogalkotástani következtetések megfogalmazása a rendszer működésével kapcsolatosan. Ehhez kapcsolódóan tudományos módszertan segítségével kívánom vizsgálni a mesterséges intelligencia alapú öntanuló rendszerek alkalmazási lehetőségeit a jogalkotási folyamatban.

A mesterséges intelligencia térhódítása következtében már a mindennapokban is találkozunk ilyen eszközökkel, elég, ha a Google Translate-ra gondolunk, de a meglévő praktikus igényt jelzi, hogy az Európai Unió Bizottsága is fejlesztett ki saját gépi fordító eszközt eTranslation néven, amely a 2020. tavaszi megnyitása óta oldalak tízmillióit fordítja le évente.

A 2010-ben megjelent magyar jogalkotási törvény² immár 10 éve hatályban van, melyet a jogszabályszerkesztésről szóló 2009. évi rendelet³ megelőzött, és számos módosítással még mindig hatályban van. Doktoranduszi kutatásom első fázisában céloom a jogalkotásra vonatkozó hatályos jogi szabályozás és a jogszabályalkotási gyakorlat összevetése, megállapítások, javaslatok megfogalmazása, különösen szem előtt tartva a jogi normák közérthetőségének kérdését, amelynek nem csupán a jogalkalmazás során, de a jogszabályok idegen nyelvre fordításakor⁴ is különös jelentősége van.

Napjaink meghatározó fejlesztési iránya az elektronizáció és a digitalizáció, amely a 2020-ban kezdődött pandémia miatt jelentősen felgyorsult. Kutatási céloom a jogalkotás digitalizált rendszerének, az Integrált Jogalkotási Rendszernek (a továbbiakban: IJR)

1 A Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola doktorandusza, témavezető: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, KRE ÁJDI. A szerző az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda fejlesztési projektekért felelős vezérigazgatói tanácsadója.

2 A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény a továbbiakban: Jat.

3 A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet – a továbbiakban: JsZR.

4 A Nemzeti Jogszabálytárról szóló 338/2011. (XII. 29.) Korm. rendelet 2. § (4) bekezdése szerint a Nemzeti Jogszabálytárban közzé kell tenni az igazságügyért felelős miniszter által meghatározott jogszabályfordításokat. Az igazságügyért felelős miniszter gondoskodik a jogszabályfordítások előkészítéséről és rendszeres felülvizsgálatáról.

megismerése, vizsgálata, jogalkotástani következtetések megfogalmazása a rendszer működésével kapcsolatosan. Ezen túl meg kívánom vizsgálni a mesterséges intelligencia alapú öntanuló rendszerek alkalmazási lehetőségeit a jogalkotási folyamatban. A demokrácia fontos követelménye a hatalmi ágak szétválasztása, ezért kutatásommal a törvényhozás, mint hatalmi ág mesterséges intelligencia használatával történő támogatási lehetőségeit is meg kívánom vizsgálni.

A kutatás első lépése a magyar- és idegennyelvű szakirodalom feldolgozása, különös tekintettel a fellelhető kontinentális megoldásokra, amelyek már használnak elektronizált rendszereket a jogalkotási folyamataikhoz. A téma újdonsága miatt magyar nyelvű szakirodalom korlátozottan áll rendelkezésre, főként az IJR rendszer dokumentációját és képzési anyagait lehet kutatni, valamint más kutatók⁵ által is használt felhasználói riport készítés módszerével lehet tudományos feldolgozásra alkalmas információt szerezni. Tudományos tevékenységem későbbi fázisában felhasználom az alkalmazott nyelvészet – tudományági szempontból releváns eredményeit is.⁶

1. Fordítás vs. jogalkotás

Kiinduló hipotézisem szerint a fordítás digitalizációja modellül szolgálhat a jogalkotás digitalizációjához. Ezen feltevésemet arra alapozom, hogy a fordítástámogató és a jogalkotás támogató szoftverek is hasonló felépítésűek: megfelelő adatokkal feltöltött adatbázisból, valamint az adatbázis elemeit rendszerré szervező, előre leprogramozott szabályokból állnak.

A hipotézis vizsgálatához a fordítás és a jogalkotás összehasonlító vizsgálatát választom módszerül. A hasonlóságok listájának összeállításával kezdem: mindkét tevékenység jellemzően humán erőforrással látható el. A fordítás, mint nyelvi közvetítés írásbeli folyamat, amely a 21. század elejéig elektronikus támogatás nélkül, legfeljebb írógéppel, majd szövegszerkesztővel segített tevékenység volt. A jogalkotás is emberi tevékenység, a jogalkotók napjainkig írógépet, szövegszerkesztőt, a közzétételhez pedig nyomdai eszközöket használnak. A másik közös ismérv, hogy mindkét tevékenység „számítógéphez kapcsolódik”, de ezt nagyon távoli közelítésként említem, hiszen nap-

5 Pl.: KARDOS Sára: *Törvényhozás a digitális korban* Miskolci jogtudó 2020/1. szám 47-58. p.; PATAKI Gábor Zsolt: A digitalizáció hatásai az EU jogalkotásra, különös tekintettel a Digitális Egységes Piac jövőjére. In: Homicskó, Árpád Olivér (szerk.) *A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 256 215-224. p.; DARÁK Péter: A digitalizáció kihívásai a jogalkotásban és a jogalkalmazásban. In: Darák, Péter (szerk.) *Digitalizáció és kommunikáció az adózásban [Digitalization and communication in taxation]*. az Adózás Európában - XIII. Nemzetközi Adókonferencia előadásainak anyagaiból készült tanulmányok. Budapest, Penta Unió, MOKLASZ, (2019) 9-15. p.

6 MAKKOS Anikó: A gépi fordítások funkcionalitása és használhatósága. In: Makkos, Anikó; Fehér, Ágota; Pongrácz, Attila (szerk.) *Okos lét, innováció és digitalizáció – irányok, trendek és következmények*. A XXIII. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete. Győr, Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Kar (2020) 200-209. p.

jainkban nemcsak a fordítók és a jogalkotásban közreműködők munkája, hanem szinte az összes szellemi tevékenységet végző ember nélkülözhetetlen segítője a számítógép.

A különbözőségek sorát azzal kezdem, hogy a fordítás globális tevékenység, a Föld összes nyelve⁷ lehet célnyelv vagy forrásnyelv, így több, mint 50 millió nyelvírány⁸ képzelhető el. Ezzel szemben a jogalkotás jellemzően nemzeti tevékenység, az Európai Unió normaalkotása is jellemzően két kiemelt munkanyelven történik, amit később fordítanak le a többi hivatalos nyelvre. A fordítási tevékenységben kevesebb érdekelt van, mint a jogalkotásban. A fordító jellemzően a megrendelővel áll jogviszonyban, a megrendelő szakmai, terminológiai kéréseit teljesíti szakmai - nyelvi keretek között. Ezzel szemben a jogalkotási folyamatban az érintettek száma pontosan nem meghatározható, hiszen a jogszabály készítőjén kívül a közigazgatási egyeztetés során a teljes közigazgatás fogalmazhat meg észrevételeket, javaslatokat, ezen túl a jogszabály tervezetének közzétételével kezdődő társadalmi egyeztetés⁹ során bárki tehet javaslatot, észrevételt a tervezet szövegére. Mennyiségileg vizsgálva a két tevékenységet nagyságrendi különbségek is kimutathatók, hiszen amíg a jogalkotás éves eredménye tízezer oldalas nagyságrendű,¹⁰ addig a fordítás szinte megbecsülhetetlen mennyiségű adatokkal dolgozik. A fordított adatmennyiség érzékeltetésére elmondható, hogy csak az EU eTranslation elnevezésű gépi fordító alkalmazása 2020-ban 10 millió oldalas nagyságrendben fordított. Az elektronizált folyamatok történeti időtávjának összehasonlítása során is jelentős különbség mutatkozik: míg a számítógéppel támogatott fordítóprogramok a 2000-es évek eleje óta vannak használatban, az IJR éles üzembeállítása 2021 augusztusában történt meg.

1.1. Fordítás

A kezdetben teljesen humán fordítói tevékenységet a kétezres évek eleje óta támogatják a computer-assisted translation, vagy CAT-eszközök. Ez a fordítandó szöveget részekre (ún. szegmensekre) darabolja, amelyek általában mondatok, de sokszor mondatnál rövidebb szóösszetételek is lehetnek. Az szoftver a forrásnyelvi szövegben felismerve az ismétlődést, a célnyelvi szövegben megjeleníti annak párját, miközben megmutatja, hogy az egyezés hány százalékos. A teljes, 100%-os egyezés esetén automatikusan átírja a szöveget a célnyelvi megfelelőjére, alacsonyabb arány esetén a fordító dönti el, hogy a felkínált szövegrészt elfogadja-e, vagy módosítja. A leginkább elterjedt fordítássegítő alkalmazások például az SDL TRADOS, valamint az eredetileg magyar fejlesztésű memoQ, de számtalan ilyen szoftver kapható.¹¹

7 Az Ethnologue, a világ nyelveinek enciklopedikus feldolgozása 7.106 nyelv leírását tartalmazza forrás: <http://hu.languagesindanger.eu/book-of-knowledge/hany-nyelv-van-a-vilagon/> (letöltve: 2021.12.01.)

8 Pontosán 50 488 130 nyelvírány, saját számolás

9 A jogszabályok előkészítésében való társadalmi részvételtől szóló 2010. évi CXXX. törvény.

10 A Magyar Közlöny folyamatos oldalszámozása alapján, ez az érték 2020-ban 11.824 oldal, 2019-ben 11.062 oldal volt.

11 LENGYEL István – KIS Balázs: MemoQ – új megközelítés a fordítástámogatásban. In: Alexin,

A CAT-eszközök kialakulása után a fejlődés iránya a gépi közreműködés mértékének növelése volt, így jutott el a nyelvtechnológia az úgynevezett human-assisted translation, vagy HAT-eszközökhöz, ami a tulajdonképpeni gépi fordítás. Kezdetben ezek az eszközök statisztikai alapon¹² találták meg a forrásnyelvi szegmens célnyelvi párját, később a mesterséges intelligencia térhódításával ezek helyét átvették a neurális hálózatokon alapuló öntanuló gépi fordító eszközök. Ezeket használva a fordítást már gép végzi, az ember utószerkeszti a fordításokat. A gépi fordítás széleskörű elterjedését bizonyítja, hogy 2018-óta már önálló szabványa van a gépi fordítást követő utószerkesztésnek.¹³ A legismertebb alkalmazások a Google Translate, a professzionális és GDPR kompatibilis DeepL, valamint az EU által kifejlesztett eTranslation.

1.1.1. Jogi kockázatok

Mivel a fordítás sok esetben okiratok fordítását jelenti, fontos szót ejteni a fordításba bevitt személyes adatok sorsáról: a legelterjedtebb és ingyenes Google Translate esetében nem tudható pontosan, mi történik a bevitt szöveggel, kinél fog esetleg véletlenül azonos formában megjelenni. Ennek kockázatával tisztában kell lenni minden egyes oldal bevittele előtt. A professzionális, GDPR kompatibilis DeepL ingyenes verziójában személyes adatok bevitelét kifejezetten tiltja, viszont fizetős változatában az üzemeltetővel adatkezelési megállapodást kell kötni, ezután vihető be személyes adatot tartalmazó szöveg.

2. Jogalkotás

A jogalkotás a mai napig humán tevékenység, azonban az informatika fejlődésével több jogi eljárás elektronizációja lezajlott, gondoljunk az e-cégljárásra, az elektronikus polgári perekre vagy az e-ügyintézésre.

„2017. január 17. napján az Igazságügyi Minisztérium sajtóközlemény útján jelentette be az Európai Unió társfinanszírozásban megvalósuló KÖFOP-1.0.0-VEKOP-15 – 2016-00029 „Az adminisztratív terhek csökkentése - Integrált Jogalkotási Rendszer” elnevezésű projekt indulását. Ahogy azt a sajtóközleményben olvashatjuk „Az Integrált Jogalkotási Rendszer (IJR) kialakításával a jogalkotási és kodifikációs eljárásokban részt vevő államigazgatási szervek, kormányzati szereplők folyamatai fejlődnek legnagyobb arányban, illetve a szolgáltatási szintek emelkednek.”¹⁴

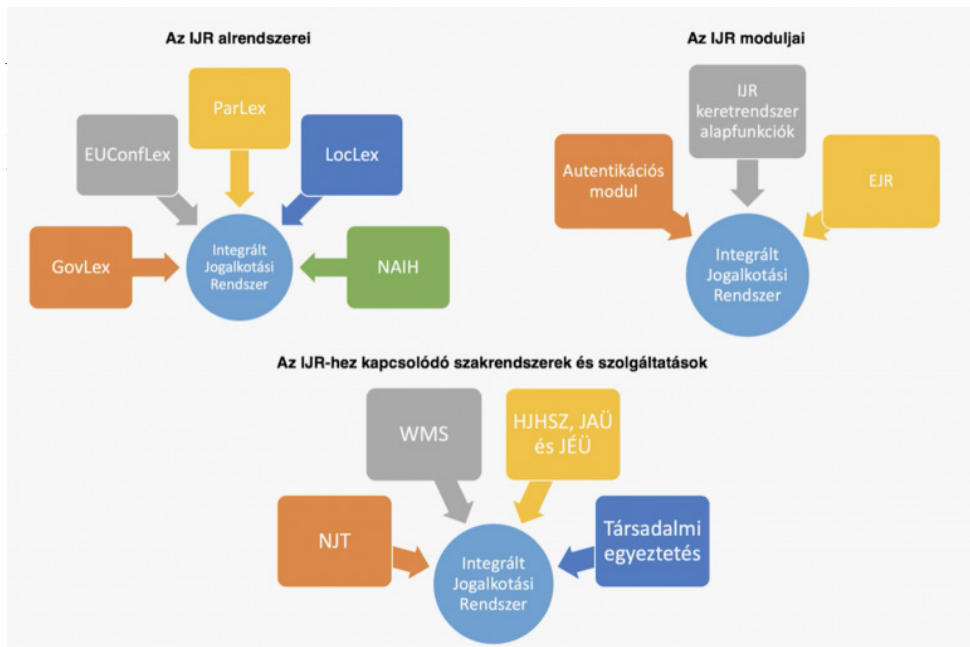
Az Integrált Jogalkotási Rendszer (a továbbiakban: IJR) 2021 augusztusában állt éles üzembe, azonban nem kizárólagos jelleggel, jelenleg vegyesen készülnek előterjesztések az IJR-ben és hagyományos módon is.

Zoltán; Csendes, Dóra (szerk.) II. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia [Second Hungarian Conference on Computational Linguistics]: MSZNY 2004. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoport (2004) 100-107. p.

12 Pl.: az EU MT@EC megoldása.

13 ISO 18587:2017 - Post-editing of machine translation output.

14 KARDOS Sára im. 51. p.

1. ábra az integrált jogalkotási rendszer elemei¹⁵

Az IJR újdonsága, hogy egyetlen rendszerbe foglalja a jogalkotást, az első betű leütésétől a Magyar Közlönyben történő kihirdetésig, illetve önkormányzati rendeletek esetében a Nemzeti Jogszabálytárban való megjelenésig.

A jogszabály szövege elektronikus jogszabályszerkesztő modulban (**EJR**) születik, melyet a fejlesztők „jogász Word”-nek aposztrofáltak, a **GovLex** alrendszer végzi a tervezetek közigazgatási államtitkári értekezletre, Kormány Kabinetekre, Kormányülésre benyújtását, a törvénytervezetek innen kerülnek át az Országgyűlés **ParLex** rendszerébe, a Kormányrendeletek pedig a hivatalos lapban megjelenést biztosító rendszerbe, a **WMS**-be, és később a Nemzeti Jogszabálytárba (**NJT**). A jogszabályok jogharmonizációját az **EUConflex** rendszer követi. A **LocLex** az önkormányzati alrendszer, az itt keletkező jogszabályok szintén az **NJT**-ben kerülnek publikálásra.

3. A fordítástámogatás és a jogalkotás támogatás kapcsolata

Feltevésém szerint a 2021 augusztusában éles üzembe állított integrált jogalkotási rendszer funkcionalitásában megfigyelhető egy korai CAT-eszköznek.¹⁶ Kutatásommal ezt feltevésemet az IJR rendszer alapos vizsgálatával és napjaink egyik legelterjedtebb

15 Forrása: <https://jogaszvilag.hu/szakma/aprilis-1-jetol-kotelezo-lesz-az-ijr-es-a-loclex-hasznalata> (letöltve: 2021.12.04.)

16 Korai, mivel az IJR első éles változata került bevezetésre, a CAT eszközök pedig a 2000-es évek eleje óta állnak rendelkezésre, rendszeres szoftverkövetéssel, frissítésekkel.

CAT eszközével, az SDL TRADOS szoftver funkcionalitásával összevetve kívánom megerősíteni. PhD kutatásom szűkebb tárgya az elektronikus jogszabályszerkesztő modul, az EJR vizsgálata. Ebben vannak leprogramozva a jogszabályszerkesztéshez kapcsolódó jogi normák, amelyek alapján a Nemzeti Jogszabálytárban (NJT) elhelyezett hatályos jogszabályszövegek adatbázisából vett szövegrészek, ún. szegmensek kerülnek összeállításra a jogszabály készítője által megfogalmazott szövegrészekkel.

Az elemzést a hasonlóságok és a különbségek feltárásával kezdem: mind a CAT-eszközök, mind az IJR keretrendszer, melyhez licenz alapján adott hozzáférési jogosultságok nyomán lehet hozzáférni. Szerkezeti felépítésük elve is hasonló, egyrészt adattartalmuk szegmentált adatbázisokból áll, másrészt pedig mindkettő szabályozott rendszerbe van foglalva, ami az IJR esetében a hatályos jogalkotási szabályokat jelenti (Jat. és Jszer.) míg a CAT-eszközök az általuk ismert nyelvek nyelvtani szabályai szerint végzik tevékenységüket.

Különbségként megemlíthető a rendszerek használati időtávjának különbsége: míg a CAT-eszközök régóta elterjedt, milliós nagyságrendben használt szoftverek, addig az IJR első verziójú szoftver, kevés működési tapasztalattal, ötéves fenntartási kötelezettséggel. A CAT – eszközök nyilvánosak, licenzelhetők, ezzel szemben az IJR felhasználói zárt kört alkotnak. A CAT-eszközöket a gazdasági szükségszerűség hívta életre, mivel felhasználói tevékenységüket jellemzően vállalkozási formában végzik, ezért fejlesztéséhez fontos érdek fűződik. Nem mellékes, hogy a fordítói piacon számos egymással konkuráló alkalmazás található. Az IJR ezzel szemben egyedi, EU-s finanszírozással megvalósult eszköz, használatát csak áttételesen határozza meg a gazdasági szükségszerűség,¹⁷ viszont konkuráló alkalmazásokat ebben az esetben nem lehet értelmezni. Adatbázis oldalról is mutathatók ki különbségek: az IJR adatbázisát az NJT összes normaszövege jelenti, amelynek változtatása jogalkotási tevékenység eredményeképp történhet, ezzel szemben a CAT-eszközök adatbázisát annak felhasználója alakítja ki saját használatára, azt saját szakmai belátása szerint bővítheti, részekre bonthatja, és fordítói visszajelzések alapján pontosíthatja, javíthatja. Így a CAT adatbázisok jóval dinamikusabban változtathatók, naprakészen tarthatók, szemben az IJR adatbázisával.

4. Jogalkotás és mesterséges intelligencia

A fordítástámogató rendszerek – modellül választott – fejlődési útján tovább haladva, legalább gondolat kísérellet szintjén a disszertációmban fel kívánom vázolni az IJR rendszernek a jogalkotás formai követelményei érvényesítéséért felelős, elektronikus jogszabályszerkesztő moduljának (EJR) neurális hálózat alapú, mesterséges intelligencián alapuló öntanuló rendszerrel való kiegészítési/helyettesítési lehetőségét.¹⁸ A mester-

17 A projekt elnevezése: Az adminisztratív terhek csökkentése – Integrált Jogalkotási Rendszer. Az adminisztratív terhek csökkentése áttételesen hat a gazdaságra: az adminisztratív terhek csökkenésével felszabaduló eszközök visszaforgathatók a gazdasági tevékenységbe.

18 Időrendben elsőként a statisztikai alapon működő MI rendszerek vizsgálatán lenne a sor,

séges intelligencia alapú rendszerek betanításánál fontos a tanító adatbázis nagysága, a Nemzeti Jogszabálytárban szereplő hatályos joganyagok vélhetően kellő nagyságú adatot tartalmaznak ehhez a feladathoz. A betanító adatbázis másik fontos ismérve a betanító adatok jósága: a vizsgálat során olyan kérdésekre keresek választ, hogy hogyan reagál a mesterséges intelligencia az adatbázisában található anomáliákra, vagyis, ha azt tapasztalja, hogy a jogszabály formailag nem felel meg a jogszabályalkotásról szóló normáknak. A MI alapú alkalmazások számos új és váratlan eredményt produkálnak,¹⁹ ezért arra is kíváncsi vagyok, hogy a mesterséges intelligencia a jogalkotási törvény 2011-es hatálybalépése óta keletkezett jogszabályok adatbázisát feldolgozva milyen szabályszerűségeket ismer fel, ezeket szeretném a hatályos jogalkotási normákkal összevetni. Ezzel kapcsolatban kérdésként merülhet fel, hogyha a gép által felismert gyakorlati szabályok jobbak, mint azok, amelyeket a jogalkotó a vonatkozó jogszabályokban megállapított, az lehet-e alapja a jogalkotási normák felülvizsgálatának?

Mivel a jogalkotással összefüggésben beszélünk a mesterséges intelligenciáról, nem kerülhetők meg az etikai kérdések sem. A fő kérdés az lesz, hogy alkothat-e a gép jogszabályokat. Az IJR alapján úgy tűnik, hogy a számítógéppel támogatott jogalkotás a jogszabályszerkesztés formai követelményeinek betartását segíti, a normaszöveg tartalmi rendelkezéseinek vizsgálatára nem alkalmas, nem is feladata. A „gépi” jogalkotás esetében is kérdés lesz, hogy a formai megfelelésen túl a mesterséges intelligencia „meg tudja-e érteni”, tudja-e majd értelmezni a jogszabályok tartalmát. Úgy gondolom, a jogértelmezés annyira komplex, összetett tevékenység, amelyet a gép nem tud elvégezni. Többek közt azért sem, mert csak a normaszöveget ismeri, így viszont legfeljebb a norma nyelvtani értelmezését tudná elvégezni, ami a jogértelmezésnek mindössze az első lépése.²⁰ Viszont amennyiben a mesterséges intelligencia nem képes jogszabály értelmezésére, ebből az is következik, hogy nem lehet képes önállóan jogszabály alkotására sem.

5. Összegzés

A fordítástámogatás evolúciója feltevésem szerint mintául szolgálhat a jogalkotás támogatás evolúciójához. Tanulmányomban összevettem a fordítási és a jogalkotási tevékenységet, hasonlóságokat és különbözőségeket keresve. Érintőlegesen bemutat-

azonban ezt a lépést szándékosan kihagyom, mivel a mesterséges intelligencia fejlődése ezt már meghaladta, így prognosztizálhatóan ez a lépés a jogalkotás evolúciójában sem fog megjelenni.

19 Pl.: *A mesterséges intelligencia a koronavírus elleni küzdelemben* (https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe/recovery-coronavirus-success-stories/health/artificial-intelligence-can-help-us-combat-coronavirus_hu (2021. 12. 04.)) vagy *Elég csak beszélni, a mesterséges intelligencia megmondja, kát fenyeget az Alzheimer-kór* https://hvg.hu/360/202108_alzheimerel-orejelzes_beszedtechnika (2021. 12. 04.)

20 E tárgykörrel kapcsolatban lásd: TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Jogalkotástan Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019. 68. p.

tam a fordítástámogatás közel húszéves evolúcióját, valamint a néhány hónapja éles üzembe állított Integrált Jogalkotási Rendszert.

A fordítástámogatás evolúcióját mintául választva vizsgáltam, hogy az IJR jelen formájában hol helyezkedne el a fordítástámogatás történetének képzeletbeli idővonalán. Az elemzés alapján a frissen használatba vett IJR egy első verziójú CAT-eszköznek feleltethető meg. Ezt a következtetést az IJR elvi szerkezete és funkcionalitása alapján lehet levonni.

A fordítástámogatás evolúciójának tovább gondolása során jutottam el annak vizsgálatához, hogy mi lehetne a jogalkotás támogatásban a gépi fordító, HAT eszköznek megfelelő szint. Álláspontom szerint az IJR-ben az EJR modul mesterséges intelligencia alapú fejlesztésével érhetné el a gépi fordítók fejlettségi szintjét. Ettől az IJR jelenleg még távol áll, de napjainkban szinte minden területen a mesterséges intelligencia előretörése érzékelhető, így nem lehet megmondani, hogy mikor kerülhet fókuszba egy ilyen fejlesztés.

A gépi fordítás terjedését továbbra is szükséges figyelemmel kísérni, mert a mesterséges intelligencia öntanuló jellege miatt minden lefordított/feldolgozott oldallal „okosabb” lesz, tehát minél többet dolgozik, annál jobb lesz, annál magasabb minőségű fordításokat képes készíteni.²¹ Ez persze csak abban az esetben teljesülhet, ha a mesterséges intelligencia megfelelő minőségű betanító adatokat kap: amennyiben rossz minőségű fordítást adunk egy gépi fordító szoftvernek az öntanuláshoz, akkor az általa készített fordítások is alacsony minőségűek lesznek.

Ugyanez igaz a mesterséges intelligencián alapuló jogalkotás támogató rendszer elképzelésre is: az NJT joganyagai, mint betanító adatbázisban szereplő normaszövegek „jósága” alapvetően meg fogja határozni az elképzelt rendszer által készített normaszövegek minőségét, érthetőségét.

A mesterséges intelligencia már a jogi szakmába is megérkezett, de jellemzően a felhasználói, jogalkalmazói oldalon, azonban álláspontom szerint a jogalkotásban is meg fog jelenni idővel, különösen azért, mert a jogszabályok fordítása – fordíthatósága az Európai Unió tagóságunkra tekintettel a későbbiekben – az Unió Fordítási Főigazgatósága (DGT) gépi fordítási kapacitásának növekedése mellett – igényként jelentkezhet. Ez a folyamat a jogtudomány szempontjából is figyelemre méltó.

Felhasznált irodalom:

KARDOS Sára: *Törvényhozás a digitális korban* in: Miskolci jogtudó 2020/1. szám 47-58. p.

MÓDOS Máttyás: *Okos jogalkotási módszerek – A minőségi jogszabály előkészítés helyzete és lehetőségei a helyi önkormányzatoknál*, Budapest, Nemzeti Községi Egyetem

21 A gépi fordítás minőségének meghatározására többféle módszer ismert, ezek egyike az ún BLEU (BiLingual Evaluation Understudy) kétnyelvű kiértékeléshelyettesítő. https://www.nyest.hu/hirek/melyik-a-legjobb-forditoprogram?force_desktop (2021.12.04.)

Közigazgatási Továbbképzési Intézet 2019.
TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Jogalkotástan. Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek*,
Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019.

Tárgyszavak:

fordítástámogatás, jogalkotás, mesterséges intelligencia, CAT, HAT, Integrált Jogalkotási Rendszer, elektronikus jogszabályszerkesztő modul

A MEGALAPOZOTT FOGYASZTÓI DÖNTÉSEK

Bevezetés

1. A téma aktualitása

A fogyasztás életünk koherens részét képezi, olyan részét, amelyet gondolkodás nélkül nem lehet végig vinni.²

Napjainkban a fogyasztói szokásoknál két tendencia érvényesül egyidőben. A fogyasztók egyre tudatosabbak, illetve egyre több a nem kellően átgondolt, mérlegelt vásárlás, ahol érzelmi alapon születik meg a döntés. A fogyasztóvédelem az elsőt kívánja elősegíteni, de a másodikkal szemben kevés eszköze van.

Fontos a tudatosság bár látható, hogy korábban a termékeket előállító cégek és a nagy bevásárló központok is próbáltak hatni a fogyasztókra, és amíg korábban a bevásárló központok próbáltak hatni a vásárlókra ma már más módszerekhez is folyamodniuk kell, hiszen előtérbe kerültek az újra hasznosítható, környezetbarát termékek az úgynevezett tudatos fogyasztók, akikre szintén hatást kell gyakorolni és az ő nézetüket is befolyásolni kell.³ A fogyasztói magatartás kutatásának egyik fontos területe a fogyasztók tudatosságának vizsgálata. A tudatos fogyasztó előzetes információgyűjtést követően előre megfontolt vásárlási döntéseket hoz, érvényre juttatva bizonyos, általa fontosnak tartott szempontokat. E szempontok igen változatosak és sokrétűek lehetnek, kötődhetnek a fogyasztó önértékeihez, tudatosság, minőségtudatosság, márkahűség, egészségtudatosság stb.) vagy a köz, a társadalom érdekeinek figyelembevételéhez (környezettudatosság, társadalomtudatosság stb.). E két esetben a fogyasztókat eltérő mozgatórugók hajtják, eltérő kínálatra vágnak, és eltérően lehet őket megszólítani. Napjaink kutatási eredményei szerint a fogyasztók világszerte egyre inkább tudatosak. A vállalatoknak hosszú távú sikerességük érdekében növekvő súlyt kell helyezniük a tudatos fogyasztókra, az ő igényeik kielégítésére. Ez többféle követelményt is támaszt velük szemben: egyrészt érdemes a jelenlegi tevékenységet és teljesítményt mindinkább a tudatos, illetve az egyre tudatosabbá váló fogyasztók igényeihez igazítani, másrészt pedig érdemes új tevékenységekbe, piaci teljesítményekbe fogni, melyek különlegesen az új, tudatos réteget célozzák meg. Azonban ne felejtjük el, hogy a cégek nyereségmaximalizálásra törekednek és az ő mozgató rugójuk a vásárlók fogyasztásának növelése.

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter C. Sc. tanszékvezető egyetemi tanár, Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

2 Dr. Töröcsik, Fogyasztói magatartásunk változásai I., 2015

3 (Ogilvy, 1995)

2. A kutatás célja és a téma szűkítése

A fogyasztó a piac központi szereplője, a termékek (szolgáltatások) és vállalkozások közötti választásában megnyilvánuló fogyasztói döntése alapjaiban határozza meg a gazdasági verseny kimenetelét és így a piac működésének hatékonyságát. Ennek megfelelően, kutatásomban a fogyasztók fogyasztóvédelmi normákkal kapcsolatos tudatosságára helyezem a hangsúlyt. Valamint ezek közvetett megjelenését vizsgálom a fogyasztói magatartásban. A kutatásomban a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvénynek megfelelően vizsgálom meg, hogy a fogyasztói érdekek megóvásának érdekében mely kötelező elemeket szükséges alkalmazni. Ezekkel összefüggésben az alábbi kérdésekre keresem a választ kutatásaim során:

- Kik lehetnek fogyasztók?
- Milyen szerepet játszik a fogyasztói döntések alakításában az információ?
- Hogyan jelenik meg a fogyasztók tudatossága az új fogyasztói magatartás gyakorlatában?

A kutatás további célja, hogy feltárja a fogyasztók és a piacon tanúsított fogyasztói magatartás kapcsolatát piacelemzések folyamán.

Ehhez kapcsolódó további kutatási kérdéseim:

- A piac mely fogyasztóvédelmi funkciókkal rendelkezik?
- Hogyan tud reagálni az állam és a piac a tisztességtelen piaci versenyre?

3. A fogyasztó fogalma

Dr. Bod Péter Ákos megközelítése szerint a fogyasztó nem más, mint a gazdaság legjelentősebb motorja hiszen, ha a fogyasztási kedv visszaesik, annak nemzetgazdasági következményei vannak. Amennyiben a termelők nem tudják eladni a termékeiket, akkor túltermelési válság alakul ki. Valamint, ha a termékek iránt nincs kereslet, akkor a gyártók csődbe mennek és megnövekszik a munkanélküliség.

Az 1997. évi CLV. törvény, 1. § alapján a „fogyasztó: az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, aki árut vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje.”⁴

„Fogyasztón az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személyt kell érteni. Nem minősül fogyasztónak, ezért a Pénzügyi Békéltető Testület eljárását sem kezdeményezheti az egyéni vállalkozó, egyéni cég, gazdasági társaság, jogi személyek, jogi személyiség nélküli szervezetek, társasházak.”⁵

4 (Országgyűlés, 1997)

5 ((MNB), 2021)

A fogyasztó fogalmának kiemelt jelentősége van a Polgári Törvénykönyvben is. Abból a szempontból, hogy az adott természetes személy fogyasztói minőségében jár el vagy vállalkozásként. A korábbi Polgári Törvénykönyv a fogyasztót gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személyként határozta meg. Ez a megfogalmazás sok esetben bizonytalanságra adott okot. A Kúria több határozatában is megerősítette, hogy fogyasztó nem csak természetes személy, hanem gazdasági társaság is lehetett, ha az áru megvásárlása annak végső felhasználása érdekében ment végbe. A hatályos Ptk. kimondja, hogy fogyasztó csak természetes személy lehet. Így a nem természetes személyek fogyasztói minőségének bizonyításának gyakorlati nehézségét is megszüntette.⁶

Mindenképpen egy természetes személyről van szó. Jogi személy, például egy cég, fogalmilag kizárt, hogy fogyasztó legyen, még akkor is, ha üzleti tevékenységén kívül jár el. Az egyéni vállalkozó, aki a vállalkozásához vesz alapanyagokat, nem fogyasztó. Viszont, ha a családjának és magának megy el bevásárolni – tehát a szakmáján kívül jár el –, akkor természetesen fogyasztó.⁷

4. Fogyasztói döntés

Ahhoz, hogy a fogyasztó döntést hozzon, hogy miből mit és mennyiért vásárol először is jövedelemre van szüksége. A teljes jövedelemből adót is fizet, majd az első nagy döntés az, hogy mennyit is takarít meg a fogyasztó a jövedelméből. Az úgynevezett folyó fogyasztás, ami háztartás rendelkezésreálló javakra közgazdaságtani nyelven szólva a jószágokra költendő pénzösszege. Itt nagy szerepe van az áraknak és persze a fogyasztói léleknek is. A fogyasztóról feltételezzük, hogy tudja, mit akar milyen igényei és preferenciái vannak. Igénye mindig több van az embernek, mint lehetősége, de a rendelkezésre álló pénzösszeg mindig szab egyfajta korlátot, amelyet hitel formájában akár túl is lehet lépni, de ez már a rendelkezésre álló jövedelem túllépése.⁸

5. Az árak szelektáló hatása

A fogyasztót érintő nehéz döntés az, hogy melyik terméket vásárolja meg, hiszen van, hogy amelyik tárgyat megvásároljuk az a többi rovására megy, hiszen egy adott termék vásárlása esetén már más vagy több termék megvétele nem lehetséges. Mennyire kompromisszumkész a fogyasztó inkább lemond valamely minőségről vagy az elveiből enged, pl. nem hazai terméket vásárol stb.

6 (Dr. Zalavári György LL.M., 2018.)

7 (Dr. Keisz, 2018.)

8 (Dr. Bod, 2021)

6. A fogyasztó külső, de segítő szándékú korlátjai

A kockázatok felmérésében már nagyon sok segítséget kaphat a fogyasztó. Hiszen az először említett megtakarítás esetében is már számos bank, biztosító vagy bróker cég tud tanácsokat adni. A fogyasztás területén is megjelenik a fogyasztó védelmi intézmény rendszere, és vannak törvények, hatóságok, amelyek rászorítják a gyártókat arra, hogy a fogyasztókat megfelelőképpen tájékoztassák. Ezen tájékoztatók sokszor már nem csak az adott terméken vannak jelen, hanem már pl. a televíziós hírverés során is megjelennek a tájékoztatás szükséges lépései.⁹

7. Kötelező tájékoztatási követelmények

A fogyasztóvédelemről szóló törvény részletesen leírja, hogy a fogyasztói érdekek megóvásának érdekében mely kötelező elemeket szükséges alkalmazni. Kötelező elem a termékek árának feltüntetése, amely nem csak abban valósul meg, hogy egy adott bizonyos összeget lát a fogyasztó a polcokon, hanem meg kell adni az adott termék egység árát is, persze kivétel itt is akad, amely az árverés útján történő értékesítésre terjed ki. Erről a fogyasztóvédelemről szóló törvény. IV. / 14. §-ben olvashatunk.¹⁰

„(1) A fogyasztót - a (2) bekezdésben meghatározott kivétellel - a külön jogszabályban meghatározottak szerint írásban tájékoztatni kell a fogyasztóknak megvételre kínált termék eladási áráról és egységáráról, illetve a szolgáltatás díjáról.

(2) Nem kell alkalmazni e § rendelkezéseit az árverés útján értékesítendő termékre, ha annak kikiáltási (induló) árát az árverési tájékoztató meghatározza.”¹¹

„(1) A terméket úgy kell csomagolni, hogy a csomagolás óvja meg a termék minőségét, könnyítse meg szállítását, ne befolyásolja hátrányosan a termék minőségét vagy mennyiségét.

(2) * A termék csomagolására jogszabály további előírásokat határozhat meg.”¹²

A fogyasztóvédelemről szóló törvény IV. / 16. § előírja a különös felelősségi szabályokat, ahol azt láthatjuk, hogy a gyártóknak törekedniük kell a hulladékképződés megelőzésére is.

„(5) * A körforgásos gazdaságra történő átállás érdekében

a) a termék gyártója, forgalmazója a terméktervezéstől a gyártáson, a kereskedelmen át a termékből képződő hulladék kezeléséig tartó tevékenysége során,

b) a fogyasztó törekszik a hulladékképződés megelőzésére.”¹³

Fontos a gyermekek egészséges életmódra, egészséges tevékenységre való nevelése. A fogyasztóvédelemről szóló tv. IV./ A. Fejezet / 16 / A. § örvendetes módon erre is kitér,

9 (Dr. Bod, 2021)

10 (Dr. Bod, 2021)

11 (Országgyűlés, 1997)

12 **(Országgyűlés, 1997)**

13 (Országgyűlés, 1997)

hiszen itt van szabályozva az, hogy a fiatalkorúakra milyen szabályozások vonatkoznak. A köztudatban nagyon élesen beleívódott az, hogy a Nemzeti Dohányboltokban a 18. életkort el nem ért fiatal felnőttek kiszolgáltatását egyenesen megtiltják. Ugyanakkor azon sem lepődünk meg, ha vásárlás során a pénztárhoz érve a pénztáros elkéri a személyi igazolványunkat az életkorunk megállapítása okán, ha alkoholos terméket vásároltunk.¹⁴

8. Az új fogyasztói magatartás

Az új fogyasztói magatartás-minta legfontosabb témájaként a félelem és az ellenállás, valamint az egészség mutat új tartalmat.

Az ICT (Information and Communication Technology), Információ és Kommunikáció Technológia világa már a vásárlási döntési folyamat szakaszaiban, a vásárlási módokban, a mindennapi életben, a szabadidős szokásokban gyökeres változást hozott magával.¹⁵

Napról-napra erősödik a fogyasztói hatalom is. Ma már lehetőség nyílik a koncentrált erő megmutatására, cégdöntések megváltoztatására, márkák felemelésére és megbuktatására. Az ICT megítélésében egyszerre tartjuk hasznosnak, használandónak, önmagunk kifejezésére is alkalmas eszköznek, és egyben félelmeink új terepének.¹⁶

A marketingszakma nem szívesen foglalkozik negatív tartalmú dolgokkal, a rossz megítélésű témákkal, emberekkel. Ez akkor vált világossá, amikor már érezhető volt a válság, a túlköltekezés következménye. Ennek ellenére nem voltak erről marketingszakmai előadások, érdemi reakció ezekre.

Félelmeink összegyűjtéséből adódhat a klímaváltozás, atomenergia, gazdasági ellehetetlenülés, egészségi problémák munkahely elvesztése, vagy bármilyen hirtelen adódó élethelyzet változás.

Tehát akinek van rá módja, prioritásként kezeli biztonságának megfelelő szintű megteremtését, az többet költ például az egészségére, a minőségi táplálkozásra, karitatív célokra, kommunikációra, piacképessége megőrzésére, a gyereke oktatására – akár félelemből is. A félelem gátolhat bennünket vásárlásokban (pl. félelem egyfajta terméktől/helyzettől/ételtől) ugyanakkor e miatt is történhetnek vásárlások.

Az aktuális trendek közé tartozik az egészséges életmód és az egészségtudatosság.¹⁷

Az egészségünk megőrzésének meghatározó módja az egészséges táplálkozás. Az egészséges táplálkozásra nincs egy meghatározott „recept”. Nagyon sokan sokféleképpen gondolkodnak erről. Az egészséges táplálkozás megítélése egészen szubjektív. A táplálkozást tekintve a fogyasztók egyéni preferenciarendszere is igen sokféle.

„Az életminőség egyik legmeghatározóbb eleme az egészség.”¹⁸

14 (Országgyűlés, 1997)

15 (Csepeli, 2009.)

16 (Törőcsik M., 2016.)

17 (Dr. Törőcsik, 2011.)

18 (Tomcsányi, 2011.)

„A rendszeres testmozgásnak, a személyi hajszoltság mérséklésének, a környezet tisztán tartásának, és nem utolsósorban a kiegyensúlyozott táplálkozásnak kiemelkedő szerepe van ebben. Az is nyilvánvaló ugyanakkor, hogy napjaink felgyorsult világában nem könnyű fenntartani ezt az ideális állapotot, aminek egyenes következménye az egészségi állapot romlása, és különböző civilizációs betegségek kialakulása.”¹⁹

Ha már az emberek csoportban kezdenek félelmeiknek hangot adni, akkor a fogyasztói ellenállás különféle formáiba rendeződnek. Kifejezik a fogyasztók ellenérzését, elutasítását a nekik felkínált termékekkel/szolgáltatásokkal/helyzetekkel szemben, amit aktív vagy passzív módon meg is mutatnak. A fogyasztói ellenállás csoportban megnyilvánuló jelenség. Ez okozhat nehézségeket a cégek, intézmények vezetőinek, nagy hatást gyakorolva piaci jelenlétükre, erőfeszítéseikre.²⁰

Manapság sok mindent el lehet adni az egészségre hivatkozva. Az egészség, mint érték, kiemelkedően fontos az embereknek. Ugyanakkor azt is tapasztaljuk, hogy az emberek ellentmondásos módon viszonyulnak az egészségükhöz, az egészségeshez, fontosnak tartják, de keveset tesznek érte, tartós vásárlási motívummá nem igazán válik.²¹

Azonban egyre fontosabb az egészség aktív megtartása. Már nem a betegség leküzdése, hanem az egészség fenntartása az a cél, amiért új piacok, piaci szeletek, piaci terek nyílnak meg.²²

9. A piac fogyasztóvédelmi funkciója

Ideális esetben könnyű a piacra lépés a vállalkozások számára és a tudatos fogyasztók jól tájékozott döntéseket hoznak. Ekkor a verseny képes kifejteni pozitív hatásait: optimális módon kerülnek elosztásra a szűkös erőforrások, a fogyasztó pedig a lehető legolcsóbban jut kellő mennyiségben, jó minőség mellett árucikkekhez. Viszont a probléma az, hogy piaci előnyhöz, magas profithoz nem csak tisztességesen versenyezve lehet jutni. Nagy a kísértés, hogy lazítsunk a biztonsági ellenőrzéseken, ne drágítsuk az árunkat újabb és újabb biztonságot, egészséget szolgáló funkciókkal, minél olcsóbb, megkérdőjelezhető eredetű forrásokból állítsuk elő az élelmiszert, a természetes anyagokat szintetikussal pótolva, vagy a közepesre sikeredett termékünket túlzó reklámokkal, erőszakos marketing eszközökkel „sózzuk” a tudatlan fogyasztó nyakába.

Ezekre a jelenségekre kétféle válasz adható: egy állami és egy piaci.

- Az állam felléphet a közigazgatási, büntetőjogi, fogyasztóvédelmi eszközök alkalmazásával, valamint sokféle jogi eszközzel tiltva, szankcionálva a közérdekre káros magatartásokat.
- Ennek az előnye a gyorsaság, hátránya a túlszabályozás veszélye és költségessége.
- A piaci reakció az lenne, hogy a tudatos fogyasztó nem vásárol kétséges eredetű,

19 (Antal, 2007.)

20 (Törőcsik M., 2016.)

21 (Lampe, 2015.)

22 (Törőcsik M., 2008.)

rossz minőségű árut, nem dől be a megtévesztő reklámoknak. A tisztességes piaci szereplők, termékeik pozitív tulajdonságát hangsúlyozva fokozatosan ki tudnák szorítani a „rosszindulatú” konkurenciát. Ebben az esetben a fogyasztó maga döntheti el, hogy megveszi-e az olcsóbb, de akár veszélyes terméket, vagy kicsit többet fizetve biztonságos, jó áruhoz jut.

Előnye, hogy kíméletes, olcsó, meghagyja az eladói és vevői döntési szabadságot, hátránya, hogy lassú, az időközben bekövetkezett károkat utólag nem mindig lehet helyrehozni.²³

10. Összegzés

Kutatásom során bizonyossá vált, hogy a fogyasztó, mint a gazdaság motorja a piac középpontjában áll, hiszen a fogyasztó vásárlási szokásai nagyban meghatároznak több iparágat is. Így a jogalkotóknak kitüntetett figyelmet kell fordítaniuk a fogyasztói jog alkotására és annak érvényre jutására. Láthattuk, hogy az új Polgári törvénykönyv is egy hosszan elhúzódó kérdésnek is pontot tett a végére. A fogyasztókról ugyan mindig feltételezzük, hogy tudatosan cselekednek azonban fontos, hogy meghatározott keretek között versenyezzenek a gyártók a fogyasztókért ezért jött létre a fogyasztó védelmi intézmény rendszere, amelyek rászorítják a gyártókat arra, hogy a fogyasztókat megfelelőképpen tájékoztassák. A fogyasztók tudatára próbál meg hatni a marketing szakma is. De hiába jó egy termék marketingje a tudatos fogyasztók ennek ellenére meg is dönthetik vagy éppen ellenkezőleg egy kevésbé ismert márkát fel is emelhetnek. A piacon fontos a fogyasztóvédelem megjelenése, hiszen a cégeknek meglehetősen nagy a kísértés arra, hogy a termékeik minőségén lazítsanak. Pont ezért nagy felelősség van mind az állami és mind pedig a piaci magatartásán. Az államnak a kezében vannak a megfelelő jogi lépései, míg a piaci szereplőknek a megalapozott fogyasztóvédelmi döntések jutnak.

Irodalomjegyzék:

- (MNB), M. N. (2021). *Pénzügyi Békéltető Testület*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: <https://www.mnb.hu/bekeltetes/fogyasztoi-jogvita-nem-elszamolasi-ugyekben/penzugyi-fogyasztoi-jogvitam-van-kerelmet-szeretnek-benyujtani/ki-a-fogyaszto>
- Antal, E. (2007.). *Civilizációs betegségek: mit tehetünk ellenük?* Budapest: Élelmiszer, Táplálkozás és Marketing. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 25.
- Csepeli, G. –P. (2009.). *Új szegénység. A digitális egyenlőtlenség kulturális hatásai*. Budapest: MTA.
- Dr. Bod, P. Á. (2021). *A fogyasztó*. PénzSztár-képző. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=rr6CioGyLbM>
- Dr. Keisz, N. (2018.). *Net Jog*. (N. Dr. Keisz, Szerkesztő:) Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: Ki a fogyasztó?: <https://net-jog.hu/2018/10/20/ki-a-fogyaszto/>

23 (Tóth, 2013.)

- Dr. Töröcsik, M. (2011.). *Fogyasztói magatartás- Insight, trendek, vásárlók*. Budapest: Akadémiai Kiadó. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 24.
- Dr. Töröcsik, M. (2015). *Fogyasztói magatartásunk változásai I*. PTE1367. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=HG9qSgL5QnY>
- Dr. Zalavári György LL.M., D. S. (2018.). *A fogyasztó fogalmának jelentősége a Polgári Törvénykönyvben*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: Jogadó Blog: <https://www.jogado.hu/a-fogyaszto-fogalmanak-jelentosege-a-polgari-torvenykonyvben/>
- Gazdasági Versenyhivatal. (2020.). *A digitális összehasonlító eszközök fogyasztói döntésre gyakorolt hatásai feltárására irányuló piacelemzés eredményeit bemutató TANULMÁNY*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 23., forrás: https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek/piacelemzes_digitalis_osszehasonlito_eszkozok_tanulmany_2020_03_12&inline=true
- Gazdasági Versenyhivatal. (2020.). *Piacelemzések*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 23., forrás: www.gvh.hu: https://www.gvh.hu/dontesek/agazati_vizsgalatok_piacelemzesek/piacelemzesek
- Igazságügyi Minisztérium. (2014). *A csomagolásról és a csomagolási hulladékkal kapcsolatos hulladékgyűjtési tevékenységekről szóló 442/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet módosítása*. (Igazságügyi Minisztérium, Szerkesztő:) Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: Magyar Közlöny: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/a504d-b71985f99e9f48967d58ca7589d233e4a67/megtekintes>
- Kft., I. K. (dátum nélk.). *Rólunk*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 23., forrás: www.ifka.hu: <https://ifka.hu/hu/page/about-us>
- Lampek, K. –T. (2015.). *Szociális környezet és egészségügy: az egészségügy szociológiai és fogyasztói magatartás megközelítés tükrében*. Pécs: Kézirat. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22.
- LexPraxis. (1997). *1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: LexPraxis: <http://jogiportal.hu/view/a-fogyasztovedelemrol-szolo-1997-evi-clv-tv>
- Ogilvy, D. (1995). *Egy reklámszakember vallomásai*. Budapest: Park Könyvkiadó. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22.
- Országgyűlés. (1997). *1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700155.tv>
- Tomcsányi, P. (2011.). *Az életmód - gazdaságtan alapvonásai*. Budapest: Magyar Tudomány. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 25.
- Tóth, T. (2013.). *Fogyasztóvédelmi közjog*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 23., forrás: <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12239/file/Fogyik%C3%B6zjogjegyzet%20-%20T%C3%B3th%20Tiham%C3%A9r.pdf>
- Töröcsik, M. (2008.). *Paradigmaváltás az egészségügyben – egészségpiaci szemlélet a betegéggpiacban való gondolkodás helyett*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22.
- Töröcsik, M. (2016.). *Corvinus Kutatások*. Letöltés dátuma: 2021.. 11. 22., forrás: A FOGYASZTÓI MAGATARTÁS ÚJ TENDENCIÁI: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2325/1/VT2016n4p19.pdf>

AZ ALAPJOGOK SZEREPE A MAGÁNJOGI JOGVISZONYOKBAN

I. Bevezetés

Jelen tanulmányban az alapjogok szerepét vizsgálom a magánjogi jogviszonyokban. Ezen belül az alapvető jogok horizontális hatályának áttekintő értékelésre vállalkozom, vagyis arra a kérdésre keresem a választ, hogy az Alaptörvény hatálybalépése óta az Alkotmánybíróság milyen szerepet kapott, és milyen szerepet vállalt magára az alapvető jogok (magánjogi) horizontális érvényesítése körében. Ennek érdekében először a valódi alkotmányjogi panasz, mint jogintézmény legfontosabb jellemzőit tekintem át.

II. Az egyéni alapjogvédelem új formája

Magyarországon 2012. január 1-je óta az egyéni alapjogvédelemnek egy új formája az ún. „valódi” alkotmányjogi panasz² (Abtv. 27. §) létezik, amelynek lényege, hogy az egyedi ügyben érintett bármely személy vagy szervezet az Alkotmánybírósághoz fordulhat akkor is, ha nem a bíróság által alkalmazott jogszabályt, hanem (a jogszabály alkotmányosságának elismerése mellett) magát a bírósági döntést vagy a bírósághoz vezető bírósági eljárást tartja alaptörvény-ellenesnek. Az immár a „valódi” alkotmányjogi panasszal kiegészített egyéni alapjogvédelem rendszeréhez hozzátartozik, hogy az Alkotmánybíróság döntése 2012 után sem biztosít még önmagában egyéni alapjogvédelmet, ez csak az Alkotmánybíróság és a bíróságok harmonikus együttműködésévé érhető el. Ezt az Abtv. 43. § (3) bekezdése azzal garantálja, hogy a bírói döntés Alkotmánybíróság általi megsemmisítése következtében a szükség szerint lefolytandó bírósági eljárásban az alkotmányjogi kérdésben az Alkotmánybíróság határozata szerint kell eljárni. Mindemellett az Abtv. 43. § (2) bekezdése rögzíti azt is, hogy a bírói döntést megsemmisítő alkotmánybírósági döntés eljárásjogi következményére a bírósági eljárások szabályait tartalmazó törvények rendelkezéseit kell alkalmazni.³

1 KRE ÁJDI doktorandusz hallgatója

2 TÓTH J. Zoltán: Az alkotmánybírósági alkotmány- és alapjogvédelem gyakorlata 2012-2020 között. Jogelméleti szemle 2020/3. szám 94. p. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_3.pdf [letöltve: 2021.10.08.] Az Alkotmánybíróság az objektív alkotmányvédelmet főként az absztrakt normakontroll révén, az egyéni jogvédelmet pedig az ún. valódi alkotmányjogi panasz által látja el. A konkrét normakontrollt jelentő hatáskörök esetében (változó mértékben) keverednek egymással az objektív alkotmányvédelem és a szubjektív alapjogvédelem elemei.

3 TÓTH J. Zoltán – TÉREY Vilmos: A „valódi” alkotmányjogi panasz. Kézikönyv jogkereső laikusok és gyakorló jogászok számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest,

A „valódi” alkotmányjogi panasz akkor terjeszthető elő, ha a sérelmezett bírói döntés az ügy érdemében született (nem ilyen pl. az előzetes letartóztatás vagy az ideiglenes kényszerógyógykezelés elrendelése, a polgár per szünetelését elrendelő vagy a pert felfüggesztő végzés). A „valódi” panaszt az egyedi ügyben érintett nyújthatja be; az érintett lehet természetes személy, jogi személy vagy jogi személyiség nélküli jogalany (pl. egy társasház) is.⁴

Alkotmányjogi panasz kezdeményezésére az Abtv. szóhasználata szerint olyan bírói döntéssel szemben van lehetőség, amely az Alaptörvényben biztosított jogot sért. Az Abtv. 27. §-a szerinti beadványokra is jellemző, hogy az indítványozók több esetben a jogállamiságra vagy az abból levezetett jogállami követelmények valamelyikére alapozzák az alaptörvény-ellenességet. Az alkotmánybírói joggyakorlat elemzése körében felmerül a kérdés, hogy egyáltalán milyen alaptörvényi szakaszokra alapozható az alaptörvény-ellenesség.⁵

III. Az alapvető jogok horizontális hatálya

A valódi alkotmányjogi panasz általános ismertetését követően térek rá a horizontális hatály kérdéskörére. Ebből adódóan jelen tanulmányban áttekintő értékelésre vállalkozom, vagyis arra a kérdésre keresem a választ, hogy amióta hatályba lépett az Alaptörvény Magyarországon, milyen tendenciák érvényesültek a magánjogok horizontális érvényesítése terén.⁶ Az alapvető jogok horizontális hatályának alkalmazását az Alkotmánybíróság a 8/2014. (III.20) AB határozatában fektette le.

A horizontális hatály fogalma azt jelenti, hogy valamely alaptörvénybe foglalt jogra bármely magánjogi jogviszonyban is hivatkozni lehet. A horizontális hatálynak két típusa van. Beszélhetünk egyrészt a közvetett horizontális hatályról, ami azt jelenti, hogy ha a felek nem alapíthatnak jogot alapjogi rendelkezésekre, akkor azt kizárólag az alkalmazandó jogszabály értelmezésekor kell figyelembe venni. Ezzel szemben a közvetlen horizontális hatály esetében az alapjogi rendelkezésekre közvetlenül lehet hivatkozni a bíróság előtt, a bíróság az alkotmány rendelkezéseire alapíthatja az ítéletet.⁷ A következő részekben a horizontális hatály kialakulásának történeti előzményeire térek ki.

2019. 15. p. Vö: TÉGLÁSI András: Az alapjogok hatása a magánjogi jogviszonyokban. In: Tóth, J. Zoltán (szerk.) A jog többretegűsége. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020) 177-186. p.

4 TÓTH J. Zoltán – TÉREY Vilmos i.m. 16-17. p.

5 GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – LŐRINCZ Viktor – ZÓDI Zsolt: Egy új alkotmányjogi panasz eljárás (Abtv. 27. §) jelentőségének mérhetősége a bírósági és az alkotmánybírói alapjogvédelem rendszerében. In: dr. Gábor Zsolt (szerk.): Alkotmányjogi panasz – a hatáskörrel kapcsolatos kérdések. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019. 371. p.

6 GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – BEDŐ Renáta: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – az újabb alkotmánybírói gyakorlat (2014-2018). Alkotmánybírói szemle 2018/1. szám 3-15. p.

7 GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ i.m. 7. p.; UÍTZ Renáta: Az alapjogok horizontális hatályának legújabb reneszánszához,” In: Sajó, András (szerk.) Alkotmányosság a magánjogban. Budapest, Complex Kiadó, (2006) 43-57. p.

IV. Előzmények – alapjogok hatása a magánjogi viszonyokban

A történelem során kialakult kulturális-szemléleti rokonság révén a német jogi fejlődés hagyományosan példaként szolgált a magyar jogalkotók számára. A magyar kodifikátorok előszeretettel vették át a német jogtudósok által kidolgozott, és alkalmazott elméleti konstrukciókat, alapvető elveket és értéktartalmakat, továbbá szabályozási struktúrákat. Ezért fontos beszélni a német alapjogok magánjogi jogviszonyokban való érvényesüléséről.

A második világháború után újrალétesített német államiság a múlttal való szembenézés kényszerűségével és a tragikus történetének megismételhetetlenségének kényszerében elhatározott jogállamiság új eszméket kívánt. Határozott igény volt, hogy az Alaptörvényben megfogalmazott alapjogok, elidegeníthetetlen jogok eszmeisége az egész állami berendezkedésre és azon túl az állam minden egyes cselekedetére meghatározó befolyást gyakoroljanak. Az alapjogok ilyen feltétlen és kérlelhetetlen megfogalmazása, majd a mindennapi jogéletben életre hívása az, amely viszonylag hamar elérte a magánjogi bíraskodást és a magánjogi gondolkodást. Egy új elmélet látott napvilágot, amely szerint az alkotmányban foglalt alapjogok nemcsak a közjogban, hanem a magánjogi jogviszonyokban is érvényesítendők.⁸

A németalkotmányjogászok többségi véleménye szerint az Alaptörvény 9. cikk 3. bekezdés 2. mondatának szabályából az következik, hogy az alapjogokat a magánszemélyeknek is tiszteletben kell tartaniuk.⁹ Az egyesülés és szakszervezet-alapítás szabadságát megfogalmazó alkotmányos tétel idézett rendelkezéséből nőtt ki az alapjogoknak a magánjogi viszonyokban való alkalmazásárólún. „Drittwirkung” elv, vagy másként az alapjogok közvetlen alkalmazhatóságának tétele.¹⁰

1. Hans Carl Nipperdey és a munkajog

Az 50-es évek és a korai 60-as évek német jogtudományának legtöbb vitát kiváltott kérdése az volt, hogy az alapjogok vajon kihatnak-e, és ha igen, akkor miként a magánjogi jogviszonyokra.¹¹ Az ezt megelőző klasszikus felfogás szerint az alapjogi

8 Karl-Dieter DAMM: Die Entwicklung der Grundrechte des Grundgesetzes auf das nach deutschem Internationalen Privatrecht anwendbare ausländische Sach- und Kollisionsrecht Pfaffenweiler, 1993, S. 25 skk.

9 Hans D. JARASS – Bodo PIEROTH: Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland. München, 1995, S. 254-255.

10 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés. Gondolat Kiadó. Budapest, 2013. 17-18. p.; Vö: SONNEVEND Pál: Der EuGH und die Drittwirkung der Unionsgrundrechte: eine neue Grenze für die Privatautonomie. ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA 52. (2011) 71-76.

11 Wolfgang RÜFNER: Wirkung der Grundrechte im Privatrecht („Drittwirkung”). In: J. Isensee – P. Kirchhof (Hg.): Handbuch des Staatsrechts. Band V. Heidelberg, 2000. § 177 E., S. 550.

védelem az egyént védi az államhatalommal szemben, magánjogi jogviszonyokra nincs kihatása. Ez a nézet az 50-es évek végére kérdésessé vált, és paradigmaváltás kezdődött a (nyugat)német jogban és jogi gondolkodásban. Ennek az új paradigmának napjainkra megkérdőjelezhetetlen alapjává vált az a tétel, hogy az alapjogok igenis kihatnak a magánjogi jogviszonyokra. Az a – nem kevésbé fontos – kérdés, hogy ez a hatás miként és hogyan értendő, még mindig nem tisztázódott teljesen.

Az alapjogi gondolkodás a magánjogi viszonyokban legnagyobb súllyal először a munkajoggal kapcsolatos vitákban jelent meg.¹² Az alkotmányjogászok az Alaptörvény érvényesülése kapcsán már hangsúlyozták, hogy az alapjogok nem pusztán az ember-állam közti viszonyokban érvényesülnek, hanem magánszemélyek egymás közti viszonyaiban is. Ennek alkotmányos normatív alapját az Alaptörvény 9. cikke jelentette.¹³

Nipperdey tudományos, oktatói és bírói tevékenysége körében feldolgozta az általa eldöntött eseteket, és nemcsak elméletben hirdette, hanem érvényesítette azt az elméleti álláspontját, hogy az alapjogi elveket közvetlen normaként kell magánjogi viszonyokban is alkalmazni.¹⁴

Nipperdey felfogásában az egyes alapjogok, mint alkotmányos tételek közvetlen normatív hatással alkalmazandók a magánjogban, sőt erejük révén magánjogi szabályokat felülírhatnak, módosíthatnak, kiegészíthetnek, és újakat alkothatnak.¹⁵ Az alkotmányos tételek nem csupán a magánjogi szabályok értelmezésének segítői, nemcsak iránymutatásra szolgálnak, hanem valós normatív tartalmúak. A konkrétan fogalmazva: szerinte az ilyen erejű norma megértése a jogügylet érvénytelenségét jelenti.

2. Günter Dürig és az alapjogok közvetett hatásának a tana

Nipperdey korabeli szellemi vetélytársa a tübingeni közjogász Günter Dürig volt. Dürig – teoretikus megalapozottsággal –, az alapjogok közvetett hatásáról beszélt a magánjogi viszonyokat illetően. Szerinte az alapjogok által kifejezésre jutó értékrend a magánjogi szabályok értelmezése révén hat a magánjogi viszonyokra, és főként a magánjogi generálklauzulák alkalmazásán keresztül fejt ki hatását. A „közvetettség”-tan méltó kihívója volt a Nipperdey-féle „közvetlenség” alapjogi jogalkalmazásának, a német Szövetségi Alkotmánybíróság is ezt az értelmezést követte a Nipperdey-féle felfogással szemben. Dürig elvi kiindulópontja az volt,¹⁶ hogy a polgári jogi bírásko-

12 Hermann STUMP: Hans Carl Nipperdey. In: Juristen im Portrait. Verlag und Autoren in vier Jahrzehnten – Festschrift zum 225 jährigen Jubiläum des Verlages C. H. Beck. 1988, 608-616. „Wer vielseitig ist, darf freilich nicht penibel sein. So scheute sich der Meister nicht, reichlich mit Hilfskräften zu arbeiten.” Gerhard KEGEL: Humor und Rumor. München, 1997. S. 130.

13 Claus Dieter CLAUSSEN: Die Drittwirkung der Grundrechte in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. AÖR, 122. 1997. S. 66.

14 Walter LEISNER: Grundrechte und Privatrecht. München-Berlin, Beck, 1960. S. 351.

15 Hans Carl NIPPERDEY: Grundrechte und Privatrecht. Krefeld (Köln), 1961.S. 15.

16 Günter DÜRIG: Grundrechte und Zivilrechtsprechung (1957). In: G.D.: Gesammelte Schriften

dás, mint állami feladat is az Alaptörvény 1. cikkének 3. bekezdése alá tartozik ezért az alapjogok nemcsak az állammal szemben érvényesítendőek, hanem a jogalkalmazás révén alkalmazandók anyagi jogi polgári jogi szabályokra is. Az egyes jogalanyokat viszont a magánszférában megilleti a jog, hogy a jogviszonyaikat hátrányukra vagy előnyükre maguk alakítsák, egymást egyenlőtlenül kezeljék (például az ajándékozás, adományozása körében).¹⁷

Dürig tétele szerint az értéktartalmat megfogalmazó alapjogok az állammal szemben adnak védelmet. Ennek részét képezi az is, hogy bizonyos életviszonyok felett az egyén jogilag autonóm módon rendelkezik, ennek következtében az alapjog az egyéni autonómia és az egyéni felelősség mentén relativizálódik az individuumok egymás közötti viszonyaiban.¹⁸ A magánszemélyek közötti viszonyok olyan különjognak (magánjog) minősülnek, ahol az egyik behatását a másik magánszférájába szintén védeni kell, és ennek eszközei az értéktartalmakkal megtölthető és megtöltendő generálklauzulák.¹⁹

Az alapjogok a jogalkalmazást közvetlenül kötelezik. Ez az alkotmányos tétel olyan megkérdőjelezhetetlen alapja az alkotmányjogi panaszoknak, amelyhez képest a 20. cikk 3. bekezdése eltérő hangsúlyt is hordoz. (Die Gesetzgebung ist an die verfassungsmäßige Ordnung, die vollziehende Gewalt und die Rechtsprechung sind an Gesetz und Recht gebunden.) A bíró törvénynek és a jognak alávetettségét kimondó rendelkezés az Alkotmány elsődlegességének az egyik alapozó szabálya („Vorrang der Verfassung”). Az alapjogi védelem közjogi alanyi jogként történő kikényszeríthetőségét az az eljárási szabály teszi lehetővé, amely az Alaptörvénybe egy későbbi módosítás révén került be (93. cikk 1. bekezdésének 4a. pontja).²⁰

3. A Lüth-ítélet

Inkább a véletlenek sorsszerű egybeesésének nevezhető a Lüth-ítélet, mintsem a mindent legyőző igazságosságnak.²¹ A Lüth-ítéletben a német Szövetségi Alkotmánybíróság először fogalmazta meg álláspontját az alapjogok magánjogviszonyokban történő alkalmazásáról. Erre utal a határozat indokolása is: „Die grundsätzliche Frage, ob Grundrechtsnormen auf das bürgerliche Recht einwirken und wie diese Wirkung im einzelnen gedacht werden müsse, ist umstritten.” Az 1950-es évek végén ez a kérdés nyitott volt mind a joggyakorlatban, mind az elméleti vitákban. Az 1958. január 15-i döntés alapja egy magánjogi vita volt egy film kapcsán. „A német film

1952-1983. Berlin 1984. S. 215-246. = Festschrift zum 75. Geburtstag von Hans Nawiasky. 1956. S. 157-190.

17 Günter DÜRIG i.m. S.216.

18 Günter DÜRIG i.m. S. 233.

19 Günter DÜRIG i.m. S. 233.

20 Rainer WAHL: Der Vorrang der Verfassung und die Selbständigkeit des Gesetzesrechts NJW, 1984. S. 401. skk.

21 A Lüth-határozat szerencsétlen konstellációk között született, mely nem védhető Canaris szerint sem. Claus-Wilhelm CANARIS: Grundrechte und Privatrecht. Berlin. 1999, S. 53.

hete” rendezvénysorozat nyitásaként a hamburgi sajtóklub elnökeként, valamint nyílt levél szerzőjeként Erich Lüth bojkottra szólított fel Veit Harlan filmjét, mivel Harlan nemzetszocialista évek alatt kompromittálódott, többek közt a Jud Süß című alkotásával. Az érintett film produceri vállalkozása a bojkottfelhívástól való eltiltásra perelte Lüth-öt a BGB 826. §-a alapján, hiszen a bojkott a film anyagi megtérülését veszélyeztette. Az ítélettel szemben a hallgatásra ítélt újságíró alkotmányjogi panasszal élt, mely panasznak a Szövetségi Alkotmánybíróság helyt adott.²²

Az alapjogok mint objektív normák tartalma a magánjogban az ezen jogterületet közvetlenül uraló előírások médiumán keresztül bontakozik ki. Ahogyan az új jognak összhangban kell lennie az alapjogi értékrendszerrel, úgy a meglévő régebbi jogot tartalmilag ehhez az értékrendszerhez kell igazítani; ebből az irányból olyan specifikus alkotmányjogi tartalom áramlik, amely a továbbiakban meghatározza az értelmezését. A magánszemélyek közötti vita a polgári jog ilyen alapjogilag befolyásolt magatartási normáiból fakadó jogokról és kötelezettségekről az anyagi jog és az eljárásjog szempontjából polgári jogvita marad. A polgári jog értelmezése és alkalmazása során, ha az a saját értelmezése is, a közjogot, az alkotmányt kell követnie.²³

Az alapjogi értékmércék befolyása elsősorban a magánjog azon előírásainál jutnak *érvényre, amelyek* kogens jogot tartalmaznak, és így – tág értelemben – az *ordre public* egy részét képezik. Azokat az elveket, amelyeknek a közjog révén az egyes emberek közötti jogi kapcsolatok alakítása szempontjából is kötelezőnek kell lenniük, és ezért nem vonatkozik rájuk a magánakarat uralma. Az alapjogok nemcsak védelmi jogok, hanem társadalmi értékrendet kifejező olyan normák is, amelyeknek a magánjogi viszonyokban is érvényesülniük kell. A „régí jog” – azaz az Alaptörvény előtti norma –, legyen az akár magánjogi szabály is, ezen új értékrendszer alapján vizsgálendő. Az értéknormák az *ordre public közjogi, alkotmányjogi* rendjét tükrözik, az „új jogrendet” kell megvalósítaniuk, és kívül állnak a magánakarat szabad terén. Ezen értékek a magánjogi viszonyokban közvetett módon, generálklauzulák révén, mint szociális parancsok valósulnak meg.²⁴

A döntéssel kapcsolatban Claus Dieter Classen is azt emeli ki, hogy az ítélet indokolásában az alapjogok klasszikus védelmi funkciója mellett egy új gondolat, az „objektív értékrend” biztosításának alkotmányos szükségessége kapott megfogalmazást.²⁵ Ezzel az alkotmánybíróság megtalálta azt az argumentációs irányt, azt a toposzt, amellyel korrigálni tudta a védelmi funkciók kizárólagosságát, és egyúttal igazolást és legitimitációt talált ahhoz, hogy a magánjogi viszonyokban miért kell az alapjogi

22 Az alkotmánybíróság az alapjogokat a következőképpen jellemezte a határozatában: „Ebenso richtig ist aber, daß das GG, das keine wertneutrale Ordnung sein will (BVerfGE 2, 1 [12] = NJW 52, 1407; BVerfGE 5, 85 [134 ff., 197 ff.] = NJW 56, 1393; BVerfGE 6, 32 [40 F.] = njw 57, 297. In seinem Grundrechtsabschnitt auch eine objektive Wertordnung auggerichtet hat und daß gerade hierin eine prinzipielle Verstärkung der Geltungskraft der Grundrechte zum Ausdruck kommt (Klein-v. MANGOLDT, Das Bonner GG, Vorbem. B III 4 vor Art. 1 S. 93.)

23 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés i.m. 26-27. p.

24 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés i.m. 27-28. p.

25 Claus Dieter CLASSEN : Die Drittwirkung der Grundrechte. S. 68.

normákra tekintettel lenni. Az új toposszal erősödött az alapjogok ereje is, hiszen az alapjogi értékrendnek a teljes jogot át kell hatnia.²⁶

Günter Dürig hajdanán még három szempontból tartotta fontosnak az ítéletet, és méltatása ezeken is alapult. Hangsúlyozta, hogy az eset igazolja, hogy (1) jogerős polgári jogi bírósági ítélet alkotmányos felülvizsgálata lehetséges, ezen belül: (i) az ítélet tartalmának alkotmányos ellenőrzése, melynek nem feltétele, hogy az ítélet maga az alapjogokat említi-e, vagy sem; (ii) eljárásjogi szempontból is érvényesülnie kell a Verhandlungsmaxima követelményének. Másodikként az alapjogoknak a magánjogi viszonyokban való érvényesülése bírói megfogalmazását és e tekintetben a Nipperdey-féle felfogás elutasítását, helyette a közvetett, azaz „mittelbare Drittwirkung” elv alkalmazását („behutsamen, elastischen und mittelbaren Weg der Grundrechtsrealisierung im Privatverkehr über die wertausfüllungsfähigen und wertausfüllungsbedürftigen Generalklauseln des Privatrechts”). Végül az alapjogi sérelem intenzitásának a jelentőségét, azaz annak vizsgálatát, hogy a jogsértés mennyiben hat ki a konkrét polgári jogvitára.²⁷

Az alapjog, mint alkalmazandó, mégpedig a magánjogviszonyokban is érvényesülést kereső-kívánó norma elfogadott tétellé vált. A fentiek alapján kristályosodott ki az alapjogok közvetlen hatásának – vagy Drittwirkung von Grundrechten – tana, amely a jog alaptételévé formálódott.²⁸ A tétel szerint a magánjogi szabályok értelmezése és alkalmazása során az alapjogok által érintett megállapításokat figyelembe kell venni. A magánautonómia szabadsága, amely az egyénnek megadja azt a jogot, hogy jogviszonyait szabadon alakítsa, csak az alapjogi korlátok között értelmezhető.²⁹

Az alapjogok eredeti, állammal szembeni védelmi funkciója bővül, hiszen a magánjogviszonyokban is érvényt kell kapniuk, így nemcsak az állammal, hanem másik személlyel szemben is felhívható védelmi funkció. Az alapjogok az egész jogrendet meghatározó alpnormák, amelyek csak akkor képesek kifejteni hatásukat, ha a magánjogi viszonyokban is érvényesülnek. Az alapjogok befolyásolják a jogalkotást, a jogalkalmazást és a magánszemélyek egymás közti szerződéseit is.³⁰

V. A magyar alkotmánybírói gyakorlat és a magánjogok érvényesítése

Magyarországon az Alaptörvény hatálybalépését követően a némethez hasonló elképzelés alakult ki. A magánjogi normát mindennemű alkotmányi hivatkozás nélkül is alkotmánykonform módon kell értelmezni, ezt az új Polgári Törvénykönyv is rögzíti.

26 Claus Dieter CLASSEN : Die Drittwirkung der Grundrechte. S. 68.

27 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés i.m. 27-28. p.

28 Michael SACHS (Hrsg.): Grundgesetz. Kommentar. 3. Aufl. München, 2003. S. 43.

29 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés i.m. 29. p. Továbbá lásd Peter BAUDRA: Staatsrecht. Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland. München, 1986, S. 80. Claus-Wilhelm CANARIS: Grundrechte und Privatrecht. 184 AcP, (1984) S. 201 skk.; Ludwig, RAISER: Grundgesetz und Privatrechtsordnung. 46 DJT. 1966. 1967, II B.

30 CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés i.m. 29-30. p.

A bírósági döntések jogszerűségének feltétele az Alaptörvénynek való megfelelés. Az Alkotmánybíróság tehát elismerte az alapjogok közvetett érvényesülését a magánjogi viszonyokban. A bírósági döntések Alaptörvénynek való megfelelésének szempontjait először generálklauzulák értelmezésében, majd jogszabályok értelmezésében határozta meg és végül egyes alapjogok esetében a szükségesség arányosság teszt alkalmazását írta elő.³¹

Alaptörvényben foglalt jogok a tételes jog generálklauzuláin keresztül beszívárognak a magánjogba, ugyanis az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a horizontális hatály kérdése azonban nem arról szól, hogy mindezek alapján egyes szerződések közvetlenül alaptörvény-ellenesek lehetnének, hanem arról a követelményről, hogy a bíróság jogalkalmazása és jogértelmezése során vegye figyelembe az Alaptörvényben foglaltakat. Az Alkotmánybíróság a Kormány devizahitel-szerződésekkel kapcsolatos indítványára vizsgálta meg azt, hogy mennyiben lehet egy magánjogi szerződésnek közvetlenül az Alaptörvénybe ütközését megállapítani. A 8/2014. (III. 20.) AB határozat éppen azért vezette be, vagy ismerte el a horizontális hatály elméletét, mert az absztrakt normakontroll keretében nem kívánt az indítványozó Kormány kérdésre pontos választ adni a devizahiteles szabályozást illetően, és vélhetően biztosítani kívánta arról az indítványozót, hogy a horizontális hatály alkalmazott koncepciójával összhangban az alkotmány rendelkezéseit a bíróságoknak egyébként is alkalmazniuk kell a jogviták elbírálása során.³²

A devizahiteles ügyek folyamánként az Alkotmánybíróság több későbbi határozatában is hivatkozott a horizontális hatály tanára. A tulajdonhoz való joggal összefüggésben a magánfelek egymás közötti jogviszonyában a mögöttes felelősségi konstrukció alkotmányos megítélésével kapcsolatban az Alkotmánybíróság szintén megállapította, hogy a szerződéses szabadság tiszteletben tartása mellett az alkotmányos követelmények végső soron a magánjog generálklauzuláin keresztül szolgálhatnak a magánfelek közötti viszonyok megítélésének alkotmányjogi mércéjeként.³³

VI. Az Alkotmánybíróság jogalkalmazásra gyakorolt közvetlen hatásának elemzése – a rendőri képmás nyilvánosságra hozatalának problémája

Az alkotmányjogi panasz dominanciájával, valamint a valódi alkotmányjogi panasz bevezetésével az Alkotmánybíróság jelentős befolyást gyakorol a bírói tevékenységre. A hírekben gyakran lehet hallani az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok közötti feszültségről.³⁴ A rendőri képmás kérdéskörével érdemes bemutatni azt a kapcsolatrendszert, amely a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság között fellelhető.

31 GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ i.m. 10. p.; TÉGLÁSI András: A magánjog alapjogiasítása – kritikák és veszélyek. JOGELMÉLETI SZEMLE 21: 2 (2020) 164-172. p.

32 GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ i.m. 11. p.

33 GÁRDOS-OROSZ – BEDŐ i.m. 14. p.

34 Lásd: http://index.hu/belfold/2015/10/30/itelotabla_rendor_kepmas_meglepo_itelet/
http://hvg.hu/itthon/20161018_alkotmanybirosag_ab_rendorok_arca [2021.10.23]

Alkotmányjogi szempontból kiemelt jelentősége van ennek a témakörnek, ugyanis az Alkotmánybíróság egy 2014-es határozatával véget vetett annak tíz éves bírói joggyakorlatnak, hogy a rendőrök perelhetik a róluk felismerhető képet közlő lapokat.³⁵

Az mindig nyitott kérdés volt, hogy egy intézkedő rendőrt le lehet-e fényképezni. A 2006. évi őszi tüntetések után sokkal erőteljesebben merült fel a rendőrképmások média általi bemutatása. A korábbi bírói gyakorlat alapján a rendőrök nem számítottak közszereplőnek, így hozzájárulásuk nélkül képmásuk nem volt nyilvánosságra hozható,³⁶ habár az ítélkezési gyakorlat kezdetekben nem volt egységes a közfeladatát ellátó rendőr megítélését illetően. Számos ítélet született, amelyben az ellentmondásosság jól kivehető. Nem konzekvensen ítélték meg a rendőrök képmásának helyzetét, sokszor eltérő álláspontra jutottak egyes rendes bírósági fórumok.³⁷

Ebben a zavaros helyzetben a Kúria – az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében – meghozta azon jogegységi határozatát, miszerint a rendőr és más közhatalmat gyakorló, nyilvános helyen szolgálati kötelezettséget ellátó személy tevékenysége nem nyilvános szereplés.³⁸

A Kúria az Infotv.³⁹ és az Rtv.⁴⁰ szakaszaira hivatkozott. Kiemelendő, hogy az a jogszabály, amelyre hivatkozott, alkotmányos volt. A Kúria e határozattal megteremtette az egységet, összhangba hozta az eltérő álláspontokat tükröző bírói fórumok gyakorlatát. A 2014-ben született alkotmánybírósági határozat mégis szembehelyezkedett az addigi joggyakorlattal. Az alkotmánybírósági határozat alapjául szolgáló ügyben az INDEX.hu Zrt. hírportált perelte be négy rendőr. A döntés elvi jelentőségére tekintettel érdemes ismertetni az ebben az ügyben született alkotmánybírósági határozat tartalmát.

A hírportál 2011. május 6-án egy, a rendőr szakszervezetek egy része által szervezett demonstrációról számolt be,⁴¹ amelyhez mellékelte egy képgalériát is. E képek közül két-két rendőrt közfeladata ellátása közben, egyedileg is felismerhető módon ábrázolt. Ezt a rendőrök – a bírói gyakorlat alapján – jogsértőnek tekintették, és kérték a bíróságot, hogy – a jogsértés megállapítása mellett – tiltsák el a hírportált a további jogsértéstől, valamint kötelezzék elégtétel adására, illetve perköltségük megfizetésére; kártérítést azonban nem kértek.

A Fővárosi Törvényszék 2012. január 9-i ítéletében a jogsértést megállapította, így a kereseti kérelemnek helyt adott és kötelezte az alperest arra, hogy sajnálkozását magánlevélben fejezze ki. Az ítélet indoklása szerint az egységes bírói gyakorlat értelmében a rendőrök nem közszereplők, ezért arcukat a képek közzététele előtt

35 28/2014 AB hat. IX.29.

36 KOLTAY András – NYAKAS Levente: Magyar és európai médiajog. Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2015. 357-358. p.

37 Példák az ellentmondásos ítéletekre: BDT2006. 1298; 2. Pf.20.809/2009/4. sz. ítélete; BDT2012. 1.; 2. Pf. 20.629./2012/3. sz.; 19. P.23.475/2011/4.

38 1/2012. BKMPJE.

39 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról.

40 1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről.

41 http://index.hu/belfold/2011/05/06/fustgranat_robbant_a_parlament_elott/ [2021.10.25]

felismerhetetlenné kellett volna tenni.⁴²

Az alperes (INDEX.hu Zrt.) fellebbezett. A másodfokon eljáró Fővárosi Ítéletábrázoló tábla 2013. február 7-i ítéletében helybenhagyta a Fővárosi Törvényszék által meghozott elsőfokú ítéletet. Érvéle – és az addigi bírói gyakorlat – szerint a rendőrök azért nem közszereplők, mert tevékenységüket nem önkéntesen, hanem utasításra végzik. A rendőrök esetében nem az egyedi személy a lényeges, hanem a feladat szakszerű elvégzése. Ez utóbbi bemutatása lehet közérdek, ahhoz azonban az egyedi rendőr felismerhető ábrázolása nem szükséges.⁴³

Az INDEX.hu Zrt. a másodfokú döntés ellen valódi alkotmányjogi panaszt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz. Az indítványban kérte az ellene született jogerős bírói döntés megsemmisítését és alaptörvény-ellenességének kimondását.

Az AB ezt meg is tette; kiemelte, hogy nyilvános helyen készült, nem sértő, a személyt tárgyilagosan ábrázoló felvétel engedély nélkül nyilvánosságra hozható. Azt is hozzátette, hogy a nyilvános rendezvényről történő fényképezés és -közlés a véleménynyilvánítás nem verbális formája. Tehát a rendőrök képmása bemutatható bizonyos feltételek mellett. Az Alkotmánybíróság megítélése szerint, ha a rendőrnek nincs arca, elvész a közhatalom felelőssége.

Az Alkotmánybíróság helyt adott az INDEX által beadott valódi alkotmányjogi panasznak, és kimondta a jogerős döntés alaptörvény-ellenességét. A rendőr nem közszereplő, de a közhatalom gyakorlója, így a véleménynyilvánítás és a sajtószabadság alapján minden sajtóorgánum az Alaptörvény IX. cikkének védelme alatt áll, és az azt korlátozó jogokat megszorítóan kell értelmezni.

Ilyen korlátozó jog lehet az Alaptörvény VI. cikk. (1) bekezdésében megfogalmazott magán- és családi élet, az otthon, a kapcsolattartás és a jó hírnév tiszteletben tartásához való jog.⁴⁴ Másrészt ilyen lehet a képmáshoz való személyiségi jog, mint az emberi méltóság jogának része.

Látható, hogy az AB jelentős befolyást gyakorol a bírói rendszer egészére, megfogalmazásában „az a feladata, hogy jelen ügyben megvizsgálja, hogy a sajtószabadság érvényesülésének korlátozását indokolja-e az emberi méltóság védelméhez való jog, vagyis a panasszal érintett határozat egyensúlyt teremt-e a szabad tájékoztatás és a képmásvédelem eltérő szempontjai között.”⁴⁵

Indokolásában hozzátette még azt is, hogy a bíróság nem állapította meg azt, hogy a szóban levő feltételek sértő, megalázó, bántó, lealacsonyító vagy torz képet közvetítenek, vagy rossz benyomást keltenek az ábrázolt személyekről. Mindaddig, amíg valamely tájékoztatás nem visszaélés a sajtószabadság gyakorlásával, az emberi méltóság védelmével összefüggésben a személyiségi jogok sérelmére való hivatkozás ritkán alapozza meg a sajtószabadság gyakorlásának korlátozását. Valamely jelenkori

42 19.P.23.475/2011.4. számú ítélet.

43 2.Pf.20.656/2012/7. számú ítélet.

44 Vö.: 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [19].

45 Vö.: 28/2014. (IX. 29.) AB határozat, Indokolás [35].

eseménnyel kapcsolatban a nyilvánosság figyelme elé került személyről készült képmás általában az eseménnyel összefüggésben az engedélyük nélkül nyilvánosságra hozható, ha a nyilvánosságra hozatal nem öncélú (...) az Alkotmánybíróság szerint rendőri bevetés demonstrációkon minden esetben a jelenkor eseményeinek minősül, még akkor is, ha a rendőrök nem igazi „résztvevői” a történésnek. Ezért az arról készült felvétel a képen lévők hozzájárulása nélkül közvetíthető a nyilvánosság felé, kivéve, ha ez a rendőr emberi méltóságának sérelmét jelenti. Ilyen lehet például a hivatása gyakorlása során megsérült rendőr szenvedésének bemutatása.⁴⁶

Az ügy érdekessége az volt, hogy az Ítéletábla megsemmisített döntése a Kúria 2012-es jogegységi határozatának felfogását követte, a jogegységi határozatokban foglaltak pedig minden bíróság számára formálisan kötelezőek.

Az Alkotmánybíróság azonban – az erre vonatkozó, a jogosult érintett féltől származó indítvány hiányában – a jogegységi határozat alaptörvény-ellenességét nem vizsgálta, így azt nem semmisítette meg. Ezáltal az a helyzet állt elő, hogy a bíróságoknak egy olyan jogértelmezést kellett követniük, aminek konkrét ügyben való alaptörvény-ellenességét az AB megállapította. E probléma a normák szintjén csak 2015-ben oldódott meg. 2015-ben született egy kúriai jogegységi határozat, mely az előző 2012-es határozatot hatályon kívül helyezte.⁴⁷ Az eset utóéletéhez tartozik, hogy később a Fővárosi Bíróság és Fővárosi Ítéletábla sem követte az AB által meghozott alkotmányos szempontokat.

Így a 16/2016 (X.20.) AB határozatban az AB kénytelen volt megsemmisíteni az ATV-t elmarasztaló másodfokú bírói döntést. A bíróság (PKKB) indokolása az volt, hogy őt a 28/2014 határozata egyedi ügyben nem köti, és nem teszi az akkor még hatályban levő 1/2012. BKMJE-t alkalmazhatatlanná.

Az alperes fellebbezése folytán meghozott elsőfokú ítéletet a Fővárosi Törvényszék – bár addigra hatályon kívül lett helyezve a 2012-es jogegységi határozat – mégis helybenhagyta. Érvelése szerint az eset idején hatályos 1/2012. BKMPJE-t kell alkalmazni. Azonban az AB e döntést megsemmisítette, mert sérti az AT-ben biztosított véleménynyilvánítási és sajtószabadságot.⁴⁸

Később született egy másik alkotmánybírósági határozat, melyben a hvg.hu-t perelte be egy rendőr.⁴⁹ A jogerős ítéletáblai döntés ellen felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be, de azt a Kúria elutasította. Az AB a Kúria felülvizsgálati, valamint az Ítéletábla jogerős döntését megsemmisítő határozatában kimondta, hogy a bíróságok egyike sem végezte el azt a mérlegelést, amit a 28/2014-es határozatában előírt.⁵⁰

Látható, hogy az AB tartja magát a korábban kialakított és ez idáig következetesen kialakított alkotmányossági mércéhez. A megismételt eljárásban született bírósági határozatokat meg kell semmisíteni. A megoldás az lenne, ha maga a jogalkotó deklarálná,

46 Vö.: 28/2014. (IX. 29.) AB határozat indokolás [41]–[44].

47 1/2015. BKMPJE.

48 16/2016. (X. 20.) AB határozat.

49 2012. évi Budapest Pride.

50 17/2016. (X. 20.) AB határozat.

hogy ilyen esetekben a rendőr képmáshoz való joga háttérbe szorul a sajtószabadsághoz képest. Ez a jogszabály már megfelelne az alkotmányossági követelményeknek. Más kérdés, hogy ez a megoldás igényelné a közhatalmat gyakorló személy (pl. katona, kormánytisztviselő) fogalmának meghatározását. Ez pedig hosszú időre elodázná az AB és rendes bíróságok közötti hatásköri viszonyok tisztázását.

VII. Összegzés

Látható, hogy az Alkotmánybíróság jelentős befolyást gyakorol a bírói tevékenység egészére. A horizontális hatály kérdése azért kényes téma a magyar jogban, mert jelentős részben a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság kapcsolatáról szóló vitává transzformálódik. Korábbi tanulmányaimban foglalkoztam az Alkotmánybíróság és a rendes bíróságok kapcsolatrendszerével. Az Alkotmánybíróság nem rendes bírói tevékenységet lát el, de mindenképpen befolyásolja a bírói hatalmi ágat. Az Alkotmánybíróság széles jogkörökkel rendelkezik, hiszen képes akár Kúriai ítéleteket is megsemmisíteni, ha azok *contra constitutionem* jogalkalmazáshoz vezetnek. Az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése kimondja, hogy a Kúria – és nem az Alkotmánybíróság – feladata a jogegységesítési funkció, azonban az Alkotmánybíróság sokszor találkozik hatáskör-elhatárolási problémákkal. Álláspontom szerint nehéz meghúzni a határvonalat a *contra legem*, illetve a *contra constitutionem* jogalkalmazás között, hiszen a *contra legem* jogalkalmazás nem minden esetben vezet *contra constitutionem* jogalkalmazáshoz, de a *contra constitutionem* értelmezés fogalmilag magában hordozza a *contra legem* jogalkalmazást. A Kúria elsődleges szerepe, hogy a jogalkalmazást egységesítse, azonban a rendőri képmás ügyek is jól reprezentálják, hogy az Alkotmánybíróság képes alapjogi szempontból befolyásolni a rendes bírói tevékenységet. Viszont fontos hangsúlyozni, hogy az Alkotmánybíróság nem egy negyedik szint a jogorvoslatok rendszerében, hiszen valódi alkotmányjogi panasszal csak akkor lehet az Alkotmánybírósághoz fordulni, ha a konkrét bírói döntésnek alkotmányjogi (alapjogi) relevanciája van, vagyis a bírói döntés alapjogsértő. Ha nem merül fel alaptörvény-ellenesség, az indítványt a testület visszautasítja, azaz érdemben el nem bírálja.

Az Alkotmánybíróság nem tartja vizsgálatra alkalmasnak azt az indítványt, amely pusztán 1) a felhasznált bizonyítási eszközök kiválasztását; 2) a tényállás bíróság általi megállapítását; 3) a bizonyítékok további értékelését, továbbá 4) az alkalmazandó jogszabályok kiválasztását tartja sérelmesnek.⁵¹

51 TÓTH J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny, 2014/5. szám.

Felhasznált irodalom:

- Claus Dieter CLAUSSEN: Die Drittwirkung der Grundrechte in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts. AÖR, 122. 1997. S. 66.
- CSEHI Zoltán: Alapjogok és nemzetközi magánjog – német fejlődés. Gondolat Kiadó. Budapest, 2013. 17-18. p.; Vö: SONNEVEND Pál: Der EuGH und die Drittwirkung der Unionsgrundrechte: eine neue Grenze für die Privatautonomie. ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE - SECTIO IURIDICA 52. (2011)
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – BEDŐ Renáta: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – az újabb alkotmánybíróági gyakorlat (2014-2018). Alkotmánybíróági szemle 2018/1. szám
- GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – LŐRINCZ Viktor – ZÓDI Zsolt: Egy új alkotmányjogi panasz eljárás (Abtv. 27. §) jelentőségének mérhetősége a bírósági és az alkotmánybíróági alapjogvédelem rendszerében. In: dr. Gábor Zsolt (szerk.): Alkotmányjogi panasz – a hatáskörrel kapcsolatos kérdések. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
- Günter DÜRIG: Grundrechte und Zivilrechtsprechung (1957). In: G.D.: Gesammelte Schriften 1952-1983. Berlin 1984. S. 215-246. = Festschrift zum 75. Geburtstag von Hans Nawiasky. 1956. S. 157-190.
- Hans Carl NIPPERDEY: Grundrechte und Privatrecht. Krefeld (Köln), 1961.S. 15.
- Hermann STUMP: Hans Carl Nipperdey. In: Juristen im Portrait. Verlag und Autoren in vier Jahrzehnten – Festschrift zum 225 jährigen Jubiläum des Verlages C. H. Beck. 1988, 608-616. „Wer vielseitig ist, darf freilich nicht penibel sein. So scheute sich der Meister nicht, reichlich mit Hilfskräften zu arbeiten.” Gerhard KEGEL: Humor und Rumor. München, 1997. S. 130.
- Karl-Dieter DAMM: Die Entwicklung der Grundrechte des Grundgesetzes auf das nach deutschem Internationalen Privatrecht anwendbare ausländische Sach- und Kollisionsrecht Pfaffenweiler, 1993,
- KOLTAY András – NYAKAS Levente: Magyar és európai médiajog. Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2015.
- Rainer WAHL: Der Vorrang der Verfassung und die Selbständigkeit des Gesetzesrechts NJW, 1984. S. 401. skk.
- TÓTH J. Zoltán: Az alkotmánybíróági alkotmány- és alapjogvédelem gyakorlata 2012-2020 között. Jogelméleti szemle 2020/3. szám 94. p.
- TÓTH J. Zoltán: A „valódi” alkotmányjogi panasz használatba vétele: az Abtv 27. §-a szerinti panasz első két éve az Alkotmánybíróóság gyakorlatában. Jogtudományi Közlöny, 2014/5. szám
- TÓTH J. Zoltán – TÉREY Vilmos: A „valódi” alkotmányjogi panasz. Kézikönyv jogkereső laikusok és gyakorló jogászok számára. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019. 15. p. Vö: TÉGLÁSI András: Az alapjogok hatása a magánjogi

jogviszonyokban. In: Tóth, J. Zoltán (szerk.) *A jog többretegűsége*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar (2020)

Walter LEISNER: *Grundrechte und Privatrecht*. München-Berlin, Beck, 1960. S. 351.

Wolfgang RÜFNER: *Wirkung der Grundrechte im Privatrecht („Drittwirkung“)*. In: J. Isensee – P. Kirchof (Hg.): *Handbuch des Staatsrechts*. Band V. Heidelberg, 2000. § 177 E., S. 550.

KAMBODZSA JOGRENSZERE POL POT UTÁN

I. Bevezetés

A tanulmány célja a mai Kambodzsa alkotmányos berendezkedésének, valamint hatályos büntető- és polgári jogának bemutatása. Ennek során törekszem magyarázatot adni arra, hogy miért töltöttek francia és japán jogelméleti szakemberek éveket a Kambodzsai Igazságügyi Minisztériumban, valamint, hogy e távoli és egzotikus országnak miért hasonlít a polgári törvénykönyve a német BGB-re.² Kambodzsa mai jogrendszerének megértéséhez feltétlen szükséges ismerni az ország történelmét, legfőképpen az 1975. április és 1979. január közötti Vörös Khmer rezsim időszakát, amelyet követően Kambodzsa jog- és igazságszolgáltatási rendszerét szó szerint a semmiből kellett újjáépíteni.

A Pol Pot vezette Vörös Khmerek pusztításának illusztrálására a San Francisco University professzor emeritusától, Dolores A. Donovan-tól idézek néhány sort, aki a 1990-es években tanácsadóként részt vett Kambodzsa jogrendszerének újjáépítésében:³ „1975-ben a Vörös Khmerek megsemmisítették Kambodzsa jogrendszerét. A törvényhozókat, ügyészeket, bírákat, ügyvédeket és jogász professzorokat megölték vagy az ország elhagyására kényszerítették. A jogi szakkönyveket megsemmisítették, azokat az épületeket, amelyekben korábban bíráskodás vagy jogászképzés folyt más célra hasznosították. Hat-tíz főre becsülik a mézárhlást és pusztítást túlélrt jogászok számát. A helyzet azóta csak keveset javult. Kambodzsának mára [1993] már vannak törvényei, ugyan nem túl sok. Bírószágokat létrehoztak, de ezek alig működnek. Bírákat és ügyészeket neveztek ki, de kevesen rendelkeznek közülük jogi végzettséggel. A helyzet egy szemponttól még romlott is; elhalálozások okán, Kambodzsában a képzett jogászok száma öt főre csökkent. Jelenleg Kambodzsában nincs ügyvéd.”⁴

1 Szerző: Papp Eszter, a KRE ÁJK Doktori Iskola PhD-hallgatója. Témavezető: Dr. habil. Király Lilla egyetemi docens, KRE ÁJK Polgári Eljárásjogi Tanszék.

2 *Bürgerliches Gesetzbuch* - rövidítve BGB - a német polgári törvénykönyv.

3 Dolores A. DONOVAN-ról lásd bővebben: <https://www.usfca.edu/law/faculty/dolores-donovan> (2021. 11. 28.)

4 DONOVAN, Dolores A.: Cambodia: Building a Legal System from Scratch. 445. p. *The International Lawyer*. Vol. 27. No. 2 Summer 1993 Vol 27.445-454. p. A fenti idézetet e tanulmány szerzője fordította angolról magyarra.

II. Történeti előzmények: az Angkori Birodalomtól az ENSZ Átmeneti Hatóságáig

Kambodzsa a világtörténelem egyik ősi állama. Az Angkori Birodalom (i. sz. 9-14. század) mint kulturális, vallási és gazdasági központ sokáig meghatározó szerepet töltött be Délkelet-Ázsia fejlődésében. Ekkor épültek a világörökség részét képező Angkori templomok. A csodálatos építmények a *dévarádzsa*⁵ hatalmát és isteni mitológiát hangsúlyozták. A birodalom fénykorát az i. sz. 11-12. században élte. Ekkor az Angkori Birodalom területe nyugati irányban kiterjedt a mai Thaiföld területére, egészen Mianmar határáig, déli irányban a Maláj-félszigetig, kelet felé pedig a mai Vietnám déli részéig.⁶ A kultúra erősen indiai gyökerű volt. Ennek megfelelően Manu törvénykönyve⁷ – a délkelet-ázsiai térség többi államához hasonlóan – az Angkori Birodalomban is a törvénykezés alapja volt. Az Angkori civilizáció i. sz. 14. században kezdődő hanyatlásának okára a tudománynak nincs egybehangzó válasza. Egyes elképzelések szerint a szárazabbá vált időjárás már nem tette lehetővé Angkor – becslések szerint 700.000 fős – lakosságának rizzsel való ellátását és ezért a népesség délre, a mai főváros, Phnompen területe felé vándorolt. Mások a hanyatlás, majd a pusztulás okát a feketehimlő járvány megjelenésével magyarázzák. Az Angkori Birodalom megszűnésével a kambodzsai lakosság a környező népek által folytatott folyamatos háborúk elszenvedőjévé vált. A következő évszázadokat joggal nevezhetjük Kambodzsa sötét középkorának.⁸ A helyzetet megfelelően illusztrálja, hogy a 19. században a kambodzsai lakosság jelentős része még rabszolgaságban élt.

A jogrendszer szempontjából jelentősebb változás 1863-ban következett be, amikor Kambodzsa francia protektorátus alá került. A franciák felszámolták a rabszolgaságot, valamint lehetővé tették az arisztokrata körök és egy szűk hivatalnoki réteg számára, hogy francia nyelvű oktatásban részesüljön, akár Franciaországba is eljusson. A kambodzsai elit rövid időn belül kifejezetten frankofónná vált. Vietnámtól eltérően a francia ellenes érzelmek itt egyáltalán nem voltak erősek.⁹ A francia protektorátus idején francia jogszabályokat alkalmaztak és a bírósági rendszer is francia mintára

5 Istenkirály. Vö: V. KORNÝEV: Buddhizmus és társadalom Thaiföldön. Nemzetközi Szemle, 1982 (26. évf.) 2. szám 70. p.

6 SZÁVA Borbála: Az Angkori Birodalom emlékezete és a khmer nemzeti identitástudat alakulása. Világtörténet 10 (42) 2020. 4 sz. 635-657. p.

7 A Manu törvénykönyve a hindu hagyomány értelmében Manunak, az emberiség ősatyjának a műve, akinek az Első Létező, a Magától Született hiánytalanul kinyilatkoztatta az emberiségre vonatkozó törvényeket. A Manu törvénykönyve nem tisztán jogi mű, inkább egyfajta iránymutatás a tekintetben, hogy, mi az, ami a hindu társadalom tagjai számára követendő és betartandó erkölcsös életmódnak számít. Vö: RUZSA Ferenc: Előszó. In: BORBÉLY Judit Bernadett (Fordító), DEZSŐ Csaba, RUZSA Ferenc: Manu Törvénykönyve. Budapest, LHarmattan Kiadó (2019) 11-24. p.

8 BALOGH András: *Délkelet-Ázsia Történelme*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2018., 2. kiadás, p. 25, pp. 60-72.

9 BALOGH András 2018. 237-238. p.; KÜRTHY Sándor: Thai-Föld (Sziám) és Francia-Indokína háborúja. Külügyi Szemle, 1941 (18. évf.) 2. szám 156-158. p.

épült ki. 1920-ban egy a *code civil* mintájára készült polgári törvénykönyvet fogadtak el.¹⁰ Az 1929-ben hatályba lépő kambodzsai büntető törvénykönyv is recepció, a *code pénal*¹¹ mintájára készült. A Phnompenben zajló jogi oktatás mindennapjaiba Jean IMBERT publikációjából nyerhetünk betekintést. 1949-ben, néhány évvel Kambodzsza függetlenné válást megelőzően, Norodom Szihanuk Kambodzsza hercege megalapította a jog és gazdaságtudományok oktatásával foglalkozó *Institut d'Études Juridiques et Économiques*-t.¹² 1952-ben az intézet a párizsi egyetem felügyelete alá kerül és az itt diplomát szerző kambodzsai joghallgatók a francia egyetemi diplomával egyenértékű jogi diplomát kaptak. 1950 és 1965 között számos kiváló francia jogász professzor tanított Kambodzsában és a párizsi egyetem jogi karának szinte minden tantárgya hallgatható volt. A kambodzsai jogi kar rövid, de eredményes működését nagyban segítette, hogy a phnompeni szellemi elit abban az időszakban már jól beszélt a francia nyelvet.¹³ 1953-ban Kambodzsza függetlenedett Franciaországtól, de a következő két évtizedben a francia alapokon nyugvó jogszabályok, a francia mintára szervezett igazságszolgáltatás és a francia jogi kultúra még tovább él.

1975. április 17-én brutális törés következett Kambodzsza zsenge jogrendszerének és igazságszolgáltatásának fejlődésében, amikor a Pol Pot vezette Vörös Khmerek¹⁴ bevonulnak Phnompenbe és átvették az ország feletti hatalmat. Ezt követően az ország határait lezárták, Kambodzsza évekre elszigetelődött. A nemzetközi közösség számára sokáig nem volt ismert, hogy mi zajlott Kambodzsza határain belül. A Vörös Khmerek célja egy a paraszti egyenlőségen alapuló, kommunista agrár társadalom kiépítése volt. A Vörös Khmerek megszüntették a magántulajdont, kiiktatták a pénzforgalmat. A városi lakosságot munkatáborokba kényszerítették, az írástudó, nyelveket beszélő embereket a rendszer ellenségének tekintették és kivégezték. Az oktatási rendszert teljes egészében szétverték, mondván, hogy a rizstermesztéshez arra nincs szükség. A Vörös Khmer-rezsim (hivatalos nevén: Demokratikus Kambodzsza) nem egészen négyéves fennállása alatt – ENSZ-szakértők becslése szerint – 2-3 millió ember vesztette életét, anélkül, hogy az ország háborúban állt volna.¹⁵ Míg a Yale Egyetem Kambodzsai Genocídium Programja 1,7 millióra becsüli a rendszer áldozatainak számát.¹⁶ Ismereteink szerint körülbelül 200 ezer embert végeztek ki politikai megfontolásokból, a többi áldozat pedig az elviselhetetlen munkakörülmények, az általános éhezés és az orvosi

10 KORK Boren: Cambodian Law: A Snapshot. In.: Hor Peng, Kong Phallack, Jörg Menzel (eds.): *Introduction to Cambodian Law*. Phnom Penh, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2012. 75. p.

11 Francia büntető törvénykönyv.

12 Magyarul: Jog- és Gazdaságtudományi Intézet.

13 IMBERT, Jean: La faculté de droit de Phnom-Penh. In.: *Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique*. 63-70. p. https://univ-droit.fr/docs/recherche/rhfd/pdf/015-1994/15-1994_p63-70.pdf (2021. 11. 28.)

14 A vörös a baloldaliságra, míg a khmer szó Kambodzsza domináns etnikai csoportjára utal.

15 BALOGH András 2018. 427-433. p.

16 Yale University's Cambodian Genocide Program: <https://gsp.yale.edu/case-studies/cambodian-genocide-program> (2021. 11. 28.)

ellátás teljes hiánya miatt vesztette életét. A Pol Pot-rezsim végére összesen hat-tíz jogi végzettségű szakember maradt az országban.¹⁷

A Vörös Khmer ideológia a jogot szükségtelennek tartotta. A Pol Pot vezette Demokratikus Kambodzsában igazságszolgáltatás nem működött. A University of Bonn néhai professzora, Jörg MENZEL találóan fogalmazott amikor azt mondta, hogy „[f]élrevezetőnek tűnik a Vörös Khmer rendszert egy extrém kommunista vagy maoista jogrendszernek minősíteni, mivel a Vörös Khmerek működése nem nevezhető semmiféle jogrendszernek. Míg az olyan szélsőséges diktatúrák, mint a német nemzetiszocialista rendszer, vagy Sztálin Szovjetuniója saját gonosz céljaik elérése érdekében visszaéltek vagy elferdítették a jogot, addig a Vörös Khmerek egyszerűen eltörölték azt.”¹⁸

A Vörös Khmer diktatúra 1979. január 9-én a vietnámi hadsereg inváziójával ért véget. A következő évtizedben vietnámi mintára, szocialista szellemben születnek jogszabályok.¹⁹ A hiányzó jogász közösséget kétéves jogi iskolai képzés bevezetésével igyekeztek pótolni.²⁰ A Thai határmenti dzsungelbe visszaszorított Vörös Khmerek még hosszú éveken át gerillaharcot folytattak az új hatalom ellen. Érthető, hogy az időszakban a hangsúly inkább a folyamatosan zajló polgárháború, valamint a vietnámiak és kambodzsaiak között zajló háború túlélésén, mintsem a jog- és az igazságszolgáltatás fejlesztésén volt.

A Kambodzsá és Vietnám közötti háborúnak és az országban belül zajló polgárháborúnak 1991-ben a Párizsi Békeszerződés vetett véget, amikor is nemzetközi segítséggel sikerült az érintett feleket tárgyalóasztalhoz ültetni. A Párizsi Békeszerződés nyitott utat az ENSZ 1992 és 1993 között zajló kambodzsai békefenntartó missziójának is. Az ENSZ Átmeneti Hatósága Kambodzsában (*United Nations Transitional Authority in Cambodia, UNTAC*) e kétéves átmeneti időszakra ellátta Kambodzsá közigazgatását.²¹ Az ENSZ minden idők egyik legjelentősebb akciójaként több mint 20 ezer szakértőt mozgósított, akik segítettek a béke fenntartásában és a kambodzsai gazdaság helyreállításában.²² Az ENSZ Átmeneti Hatósága szervezte meg és bonyolította le az első kambodzsai választásokat. Ezt követően pedig átadta az irányítást a választásokon győzelmet aratott félnek.²³

17 DONOVAN, A. Dolores 1993. 445-454. p.

18 MENZEL, Jörg: *Cambodian Law: Some Comparative and International Perspectives*. In: Hor-Kong-Menzel (eds.) 2012. 484. p.

19 Ezek közül jelentős a szerződésekről és más kötelekekről szóló 1988. évi 38-as rendelet volt. http://www.cambodiainvestment.gov.kh/decree-38-referring-to-contract-and-other-liabilities_881028-2.html (2021. 11. 28.)

20 HEM Bonarin: *Introduction to Educational Law. Legal Norms, Legal Education and Research Development at higher Education Institutions in Cambodia*. In: Hor-Kong-Menzel (eds.) 2012. 367. p.

21 Az UNTAC misszióról lásd bővebben: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untacmandate.html> (2021. 11. 28.)

22 Lásd bővebben: STRANGIO, Sebastian: *Hun Sen's Cambodia*. Yale University Press, 2014.

23 BALOGH András 2018. 435-437. p. Az Ázsia-Európa párbeszéd tárgyunkhoz kötődő eredményeiről lásd: SZALÓKI Katalin: *Az Ázsia-Európa párbeszéd tíz éve és jövőbeli perspektívái*. Európai Tükör, 2006 (11. évf.) 10. szám 124, 136. p.; PAPP Eszter-SIMAY Attila Endre: A

III. Kambodzsa jogrendszerének újjáépítése

Az ENSZ Átmeneti Hatóságának munkássága vezetett az új 1993-as alkotmány elfogadásához, amely Kambodzsát alkotmányos monarchiaként definiálta. A Kambodzsai Királyság ma is hatályos Alkotmánya egy az alapvető emberi jogokat tiszteletben tartó, a jogállamiság és a hatalmi ágak elválasztásának elvei szerint működő demokratikus többpártrendszerű államot hozott létre. A korábbi tervutasításos gazdaságot pedig a modern piacgazdaság váltotta fel.²⁴

Innentől datálható a modern kambodzsai jogrendszer kiépítésének kezdete.²⁵ Kambodzsa Alkotmányához hasonlóan a ma hatályos főbb kambodzsai törvénykönyvek is jelentős nemzetközi szakmai segítséggel íródtak.²⁶ Elsőként a büntető, majd a polgári anyagi- és eljárásjogi kódexek megszületését tárgyalom.

A ma hatályos 2007-es büntető eljárásjogi törvény és 2009-es büntető törvénykönyv Kambodzsa Igazságügyi Minisztériumának és francia jogi szakértők közös kodifikációs munkájának eredménye. A büntetőeljárás törvénykönyv értelmezéséhez jelentős segítséget nyújt, a szintén nemzetközi segítséggel készült kommentár, amely a kambodzsai büntető eljárási kódex egyes szakaszai után idézi – többek között – a francia legfelsőbb bíróság (*la Cour de cassation*) vonatkozó jogeseteit.²⁷ E kommentár különösen jelentős, mert jelenleg a kambodzsai bíróságok ítéleteit nem teszik közzé és így nem kutathatók. Ezért rengeteg nyitott kérdés van a külföldi mintára készült jogszabályok értelmezése tekintetében.²⁸ E nyitott kérdésekhez valamelyest közelebb kerülhetünk azáltal, hogy a sokszor szó szerint azonos jogszabályi rendelkezések gyakorlati alkalmazásáról a francia joggyakorlaton keresztül ismereteket szerezzünk.

Regionális Átfogó Gazdasági Partnerségről. Az ázsiai és csendes-óceáni régió belüli kereskedelmi jogviták rendezésének lehetőségei. *Glossa Iuridica* VIII. évf. (2021), 1-2. szám 140-152. p.

24 MORISS, Catherine: Justice Inverted. Law and Human Rights in Cambodia. In.: Brickell Katherine – Springet, Simon: *The Handbook of Contemporary Cambodia*. 2016. 29. p.

25 Kambodzsai Királyság Alkotmánya (1993): <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/kh/kh009en.pdf> (2021. 11. 28.); Lásd még: DONOVAN, A. Dolores 1993. 447. p.

26 SOK Siphana: *Role of Law and Legal Institutions in Cambodia Economic Development: Opportunities to Skip the Learning Curve*. PhD-értekezés, Bond University, 2009. 29. p.

27 Annotated Cambodian Code of Criminal procedure. Annotations to ECCC and Select International Jurisprudence, Second edition, December 2015. <https://cambodia.ohchr.org/~cambodiaohchr/sites/default/files/FINAL%20Updated%20Annotated%20Code%20of%20Criminal%20Procedure%20%5BEN%5D%20Master%2002112015.pdf> (2021. 11. 28.)

28 Ez alól kivételt képez az a jelenleg 44 darab polgári ügyben hozott elsőfokú bírósági ítélet, amelyet a Kambodzsai Igazságügyi Minisztérium a honlapján 2020. év végén közzétett. <http://www.moj.gov.kh/kh/actual-civil-judgments> (2021. 11. 28.) Ezen közzétett ítéletek száma azonban e tanulmány lezárásáig (2021. 11. 28.) nem változott. Büntetőügyben hozott ítéletek pedig egyáltalán nem kerültek közzétételre.

Az, hogy az új kambodzsai büntető anyagi- és eljárásjogi kódexek francia mintára készültek, Kambodzsai történelmét ismerve kézenfekvő és ésszerű megoldásnak tűnik. Ennél több magyarázatot igényel, hogy a 2006-ban elfogadott polgári perrendtartás és a 2007-ben elfogadott polgári törvénykönyv miért íródott japán mintára. A második világháború idején volt ugyan egy rövid időszak, amely alatt a többi délkelet-ázsiai országhoz hasonlóan Kambodzsai is japán megszállás alá került, de ez a kambodzsai közéletben nem hozott számottevő változást. A japánok ugyanis nem kívántak közvetlen uralmat bevezetni. Teljesen meg voltak elégedve a velük kollaboráló francia hivatalnoki karral. A japánok 1945-ös távozásakor, minden ment tovább a régi kerékvágásban. Annak sincs nyoma, hogy a japán jogi kultúra gyökeret eresztett volna Kambodzsában.²⁹

Az említett 1993-as Alkotmány Kambodzsát piacgazdaságként definiálta, amelyhez meg kellett teremteni a megfelelő magánjogi jogszabályi környezetet.³⁰ Ehhez a komplex kodifikációs feladathoz szükséges elméleti tudás és gyakorlati tapasztalat a 90-es évek Kambodzsájában nem állt rendelkezésre. A Japán Nemzetközi Együttműködési Ügynökség (*Japan International Cooperation Agency, JICA*) volt az a szervezet, amely vállalta, hogy szakmai és anyagi segítséget nyújt Kambodzsai polgári anyagi- és eljárásjogi kódexei kidolgozásához, megírásához.³¹ A JICA Kambodzsában kifejtett jogalkotási projektjének leírása, számos projekt dokumentációval együtt a JICA honlapján angol nyelven is elérhető.³² Ezekből megismerhető a kambodzsai jogfejlesztésben való közreműködéshez fűződő japán érdek, valamint az, hogy miért érezték a japánok magukat kompetensnek a feladat ellátására.³³ E dokumentumok tanúsága szerint Japánnak gazdasági érdeke fűződött ahhoz, hogy a vele évről évre jelentősebb volumenű kereskedelmet bonyolító ázsiai országokban stabil és kiszámítható jogi környezet alakuljon ki.

A JICA dokumentációjából megtudjuk azt is, hogy Japán a Meidzsi-korszakban³⁴ jelentős tapasztalatot szerzett idegen kódexek adaptálásával illetően. A kezdeti kínai hatást követően a japán jog viszonylag izoláltan fejlődött, azonban az 1868-ban kezdődő Meidzsi-restauráció idején a nyugati országok már arra ösztönözték Japánt, hogy modernizálja saját jogrendszerét. Ez a modernizációs folyamat rendkívüli tudatossággal zajlott a legmodernebb nyugati törvénykönyvek, valamint a japán társadalom és kultúra

29 BALOGH András 2018. 253-254. p.

30 Kambodzsai Királyság Alkotmánya (1993), 56. cikk.

31 A JICA kambodzsai projektjeiről lásd bővebben: <https://www.jica.go.jp/project/english/cambodia/0701047/materials/index.html> (2021. 11. 28.)

32 International Cooperation Department Research and Training Institute, Ministry of Justice által kiadott ICD News - Law for Development publikációi letölthetők innen: https://www.moj.go.jp/EN/housouken/m_housouken05_00006.html (2021. 11. 28.)

33 ICD News, July 2003 <https://www.moj.go.jp/content/001321511.pdf> (2021. 11. 28.)

34 A Meidzsi-kor a japán történelem 1868-tól 1912-ig tartó korszaka, amely során az addig a világtól elzárkózó Japán nyugati mintájú modernizációba kezdett. Vö: TAMÁS Csaba Gergely: Jogalkotás a Meidzsi-korszakban. Tanulmány a kontinentális jogok japán recepciójának szükségességéről és menetéről. IUSTUM AEQUUM SALUTARE 1. évf. (2005) 1. szám 1-10 p.

sajátossága figyelembevételével. Az 1896-ban elfogadott japán polgári törvénykönyv a német BGB tervezete alapján készült, fő jegyeiben a római-germán jogi hagyományokat tükrözi és nyelvezete az ennek megfelelő absztrakcióra törekszik. Konstruktív, fogalmi mesterségesek, nyelve műnyelv, amelyet igazán csak a szakma érthet meg.³⁵ Ugyanez a japán polgári törvénykönyv mintájára írt új kambodzsai polgári törvénykönyvről is elmondható.³⁶ A JICA és a Kambodzsai Igazságügyi Minisztérium 1999-ben kezdte meg a kambodzsai polgári törvénykönyv írását. Ugyan 2007-ben a Kambodzsai Nemzetgyűlés és Szenátus már jóváhagyta a polgári törvénykönyv végleges szövegét, több a végrehajtáshoz szükséges jogszabály írása még folyamatban volt. Így az új – ma is hatályos – kambodzsai polgári törvénykönyv hatálybalépésére csak 2011-ben került sor.

A kambodzsai polgári törvénykönyv rendelkezései – jelentős részben – szó szerinti fordításai a japán polgári törvénykönyv megfelelő szakaszainak. Különböző megfontolások miatt a két törvénykönyv azonban számos ponton különbözik egymástól. Az eltérés egyik tipikus esete, amikor a kambodzsai rendelkezés a japán törvényi szövegen kívül a kialakult japán bírói gyakorlatot is magában foglalja. Mivel a japán polgári törvénykönyv elfogadására 1896-ban került sor, és azóta számottevő bírói esetjog és tudományos munka született, számos esetben a rendkívül tömören fogalmazott japán törvényi rendelkezés a kambodzsai polgári törvénykönyvben már kiegészítésre került az addigra kialakult japán ítélkezési gyakorlattal. Például, a Japán polgári törvénykönyv 1. szakaszának 3. bekezdése szerint: „A joggal való visszaélés nem megengedett.”³⁷ A kambodzsai polgári törvénykönyv megfelelő 4. szakasza ennél már továbbmegy és a jogkövetkezményt is törvénybe foglalva úgy fogalmaz, hogy: „A joggal való visszaélés nem megengedett. Amennyiben a jog gyakorlása túlmutat azon a körön, amelynek védelmére az adott jogot eredetileg szánták, úgy az érvénytelen.” Más esetben a két törvénykönyv szövege közötti eltérést az eltérő társadalmi kontextus magyarázza. Például a kambodzsai polgári törvénykönyv szerint, ha a kezes nem a saját kézírásával írja le a kezességvállalás összegét a kezességvállalási szerződésbe, akkor később erre hivatkozva elállhat a kezességvállalástól.³⁸ A törvényalkotás japán közreműködőinek magyarázata szerint erre azért volt szükség, mert gyakran előfordult, hogy a sok esetben írástudatlan kambodzsaiak meggondolatlanul vállaltak kezesi kötelezettséget. A nemzetközi viszonylatban is egyedi megoldástól³⁹ – azaz a kézírás követelményétől – azt várták, hogy az nagyobb megfontoltságra készíti a kezeseket.⁴⁰ Az, hogy elérte-e a

35 A Japán polgári törvénykönyvről bővebben lásd: <https://www.britannica.com/topic/Japanese-Civil-Code> (2021. 11. 28.)

36 Kambodzsai Polgári Törvénykönyvének angol fordítása: <https://www.trc.gov.kh/wp-content/uploads/2015/05/civil-code-en.pdf> (2021. 11. 28.)

37 Japán Polgári Törvénykönyv angol fordítása: <https://www.moj.go.jp/content/000056024.pdf> (2021. 11. 28.)

38 Kambodzsai Polgári Törvénykönyve, 901. szakasz (1) bekezdés.

39 Ilyen formai követelményt a kezességvállalási nyilatkozattal szemben sem a német BGB, sem a Japán polgári törvénykönyv, sem pedig a francia *Code Civil* nem támaszt.

40 KAMIKA Atsusi: Comparing the Civil Code and the Codes of Civil Procedure Across Borders:

célját a japánok ezen ötlete, akkor derülne ki, ha a bíróságok eseti döntései hozzáférhetőek lennének. Mindenesetre a szabály a mai napig hatályban van, és a gyakorlatban előfordul, hogy az ügyvédi irodák által írt, átnézett sok millió dollár értékű komplex nemzetközi vállalatfinanszírozási ügyletek esetén is arra hivatkozik a kötelezettségétől szabadulni kívánó kezes (pl. multinacionális vállalat), hogy a nyomtatott és általa aláírt kezességvállalási szerződésben a kötelezettségvállalás összege nem kézírással szerepel.

IV. Összegzés

Amennyiben a mai Kambodzsa jogrendszerét kellene meghatározni a klasszikus kontinentális és angolszász distinkció szerint, úgy Jörg MENZEL-lel⁴¹ tudok egyetérteni, aki Kambodzsát a kontinentális jogrendszerű országok közé sorolja. Ez némi ellentétben áll kambodzsai szerzőkkel, mint KONG Phallack⁴² és KORK Boren,⁴³ akik arra hivatkozva, hogy Kambodzsa egyes törvényei angolszász jogrendszerű országok szakmai segítségével készültek, Kambodzsát hibrid, vegyes-jogrendszerű országok közé sorolják. Véleményem szerint e jogszabályok jelenléte marginális ahhoz képest, hogy a kambodzsai jogszabályokat a törvényhozó és részben a végrehajtó hatalom hozza. A kambodzsai bírók – szemben az angolszász jogrendszerek gyakorlatával – nem alkotnak jogot, nincs erre utaló jogszabályi felhatalmazásuk. Mivel jelenleg a bíróságok ítéleteiket nem teszik közzé, azok nem kutathatók, e kontextusban bíró alkotta jogról beszélni nem látom értelmét, maga a feltevés bizonyíthatatlan.⁴⁴

A magánjogi jogviszonyok széles körét szabályozó kambodzsai polgári törvénykönyvre és annak a német BGB-ig nyúló gyökereire tekintettel Kambodzsa magánjoga – papírforma szerint – a római-germán jogcsaládba sorolható. A valós helyzetről azonban addig nem lehetséges biztosan állást foglalni, amíg a kambodzsai bíróságok ítéleteit nem teszik közzé, vagy válnak kutathatóvá. Csak ezt követően láthatjuk, hogy a bíróságok miként értelmezik a japán minta alapján megírt polgári jogot. Az ítéletek publikusság tétele esetén derülhet fény arra, hogy a kambodzsai bírók jogértelmezése egybeesik-e a japán bírósági gyakorlattal, vagy esetleg létezik egy olyan önálló ősi kambodzsai vagy örökölt francia jogi tradíció, amelyen a Japánból importált kódex nem tud áthatolni. A francia protektorátus közel egy évszázados fennállása nyilvánvalóan hatott a kambodzsai jogrendszerre, jogi gondolkodásra. Ugyanakkor, ha figyelembe vesszük, hogy a francia műveltség és jogismeret csak egy viszonylag szűk réteg kiváltsága volt, valamint, hogy ezen kevesek a Pol Pot-rezsim kifejezett célpontjai voltak

The Cases of Japan and Cambodia. In.: *Cambodian Yearbook of Comparative Legal Studies* Vol. 1. 2010.41. p.

41 MENZEL, Jörg: Cambodian Law: Some Comparative and International Perspectives. In: Hor-Kong-Menzel (eds.) 2012. 482. p.

42 KONG Phallack: Overview of the Cambodian and Judicial System and Recent Efforts at Legal and Judicial Reform. In: Hor-Kong-Menzel (eds.) 2012. 8. p.

43 KORK Boren: Cambodian Law: A Snapshot. In: Hor-Kong-Menzel (eds.) 2012. 77. p.

44 Lásd 29. lábjegyzet.

és közülük kevés szerencsés élte túl a rendszert, indokoltnak látom felvetni a kérdést, hogy a francia jogi tradíció túlélése Kambodzsában nem csak illúzió-e?

Nem áll rendelkezésemre arra vonatkozó információ, hogy a japán jog választása mennyire volt tudatos, volt-e más megfontolt alternatíva. Eddigi kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy a JICA által felajánlott anyagi és szakmai segítség a polgári jogi kódexek megalkotásához egy lehetőség volt, amelyet Kambodzsa elfogadott, mert szüksége volt rá. Magyar jogászok számára nem kétséges, hogy egy absztrakt szinten, tömören megfogalmazott, számtalan római jogi alapokon nyugvó jogintézményt tartalmazó polgári jogi törvénykönyv megértéséhez és megfelelő biztonsággal történő alkalmazásához átfogó jogdogmatikai ismeretek szükségesek. Ilyen dogmatikai ismeretekre Kambodzsában akkor lehetne szert tenni, ha létezne erős alapokon nyugvó kambodzsai jogtudomány. A körülmények fenti vázolását követően, nem érheti meglepetésként az olvasót az az információ, hogy kiforrott jogtudomány ma még nincs Kambodzsában. Ennek a kialakulását ellehetetleníti, hogy a bírósági ítéleteket nem lehet kutatni. Ebből adódóan a kambodzsai jog értelmezésével kapcsolatos mindenféle elméleti kérdés boncolgatása számomra „levegőbe beszélésnek” tűnik. A japán és a kambodzsai polgári törvénykönyv jelentős részének egyező szövege lehetővé tenné a kambodzsai jog jobb megértését a japán bírói gyakorlat és jogtudomány tanulmányozása által. E szempontból azonban szerencsétlen körülmény, hogy a japán bírósági ítéletek japán nyelven érhetők el és a japán jogtudomány nagy része is japán nyelven született, míg a kambodzsai jogászok körében viszonylag ritka, hogy olyan magas szinten beszéljék a japán nyelvet, hogy hozzáférjenek ahhoz a tudáshoz, amely a japán bírósági ítéletek tanulmányozása által lehetne megszerezhető.

Forrásjegyzék:

Könyv:

BALOGH András: *Délkelet-Ázsia Történelme*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.
STRANGIO, Sebastian: *Hun Sen's Cambodia*. Yale University Press, 2014

Szakkikk:

DONOVAN, Dolores A.: Cambodia: Building a Legal System from Scratch. *The International Lawyer*. Vol. 27. No. 2 Summer 1993 Vol 27 445-454. p.
HEM Bonarin: Introduction to Educational Law. Legal Norms, Legal Education and Research Development at higher Education Institutions in Cambodia. In.: Hor-Kong-Menzel 2012. 357-379. p.
IMBERT, Jean: La faculté de droit de Phnom-Penh. In.: *Revue d'histoire des facultés de droit et de la science juridique*. 63-70. p.
KAMIKA Atsusi: Comparing the Civil Code and the Codes of Civil Procedure Across Borders: The Cases of Japan and Cambodia. In: *Cambodian Yearbook of Comparative Legal Studies* Vol. 1. 2010. 37-51. p.
KONG Phallack: Overview of the Cambodian and Judicial System and Recent Efforts at Legal and Judicial Reform. In: Hor-Kong-Menzel 2012. 7-22. p.

- KORK Boren: Cambodian Law: A Snapshot. In: Hor Peng, Kong Phallack, Jörg Menzel (eds): *Introduction to Cambodian Law*. Phnom Penh, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2012. pp. 73-96
- MENZEL, Jörg: Cambodian Law: Some Comparative and International Perspectives. In.: Hor-Kong-Menzel 2012. 479-496. p.
- MONG Monicharya: Guaranty. In: *ICD News. Law For Development*. International Cooperation Department Research and Training Institute Ministry of Justice. July 2003. 58-63. p.
- MORISS, Catherine: Justice Inverted. Law and Human Rights in Cambodia. In: Brickell Katherine – Springet, Simon: *The Handbook of Contemporary Cambodia*. 2016. 29-41. p.

PhD-értekezés:

- SOK Siphana: *Role of Law and Legal Institutions in Cambodia Economic Development: Opportunities to Skip the Learning Curve*. PhD-értekezés, Bond University, 2009.

Jogszabály és kommentár:

- Referring to Contract and other Liabilities. Decree No. 38. of the People's Republic of Kampuchea, 1988.
- Constitution of the Kingdom of Cambodia, 1993.
- Code of Civil Procedure of the Kingdom of Cambodia, 2006.
- Code Civil of the Kingdom of Cambodia, 2007.
- Code of Criminal Procedure of the Kingdom of Cambodia, 2007.
- Criminal Code of the Kingdom of Cambodia, 2009.
- Annotated Cambodian Code of Criminal Procedure. Annotations to ECCC and Select International Jurisprudence. Second edition, December 2015.

Internetes források:

- Kambodzsai Igazságügyi Minisztérium Honlapja: www.moj.gov.kh (2021. 11. 28.)
- JICA honlapja: www.jica.go.jp (2021. 11. 28.)
- Japán Igazságügyi Minisztérium honlapja: www.moj.go.jp (2021. 11. 28.)
- UNTAC honlapja: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/untac.htm> (2021. 11. 28.)

Tárgyszavak:

Kambodzsa, Kambodzsa jogrendszere, kambodzsai jog, kambodzsai polgári jog, kambodzsai büntető jog, technikai segítség, jogalkotás, ENSZ Átmeneti Hatósága Kambodzsában, Pol Pot, Vörös Khmer

A NÜRNBERGI PER HATÁSA A HAZAI ÉS A NEMZETKÖZI BÜNTETŐJOGRA

„Hallotok majd háborúról és háborús hírekről. Vigyázzatok, ne rémüldözsetek. Ennek mind meg kell történnie, de ez még nem a vég. Akkor nemzet nemzet ellen és ország ország ellen támad.” (Mt 24,6)

1. Bevezető gondolatok

Közvetetten már az első világháború után megjelent a háborús bűnökért való felelősségre vonás ideája a versailles-i békeszerződésben.² Közvetlen előzményének az 1943 októberében a szövetségesek által felállított vizsgáló bizottság tekinthető, amelynek feladata a második világháború alatt elkövetett háborús bűncselekmények kivizsgálása volt.³ A bizottság javasolta, hogy a felelősségre vonás körét a háborús bűncselekményeken túl kellene bővíteni.⁴ A szövetségesek – első, egyértelmű kijelentése az 1943. október 30-án közzétett úgynevezett moszkvai nyilatkozat⁵ volt – arra vonatkozólag, hogy azokat, akik a háború alatt „atrocitásokat” követtek el, felelősségre kell vonni.⁶ E nyilatkozatban a szövetségesek kinyilvánították, hogy a háborús bűnösöket felelősségre kell vonni a territorialitás elve alapján, mely szerint a bűnösöket abban az országban kell felelősségre vonni, ahol a bűncselekményeket elkövették, kivéve a háborús főbűnösöket, akiknek a cselekménye nem kötődik egy adott földrajzi helyhez.⁷ A szövetségesek számos konfe-

1 Egyetemi tanársegéd, IV. évf. doktoranda, témavezető: Prof. Dr. Domokos Andrea intézetvezető egyetemi tanár, KRE ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete.

2 Versailles-i békeszerződés: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000002-0043.pdf> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.), valamint ld. DR. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződése.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983, 53-78.

3 DE ZAYAS, Alfred-Maurice: *A nürnbergi per, 1945-1946.* In: DEMANDT, Alexander (szerk.): *A történelem nagy perei: törvény és hatalom* (ford. BOR Ambrus). Budapest, Holnap, 1993, 205.

4 SCHWELB, Egon: Crimes against Humanity, British Yearbook of International Law, 1946, vol. 178, no. 23, 185.

5 Moszkvai nyilatkozat: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.).

6 BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application.* Cambridge, University Press, 2011, 150.

7 „Major criminals, whose offenses have no particular geographical location.” Ld. Moszkvai nyilatkozatban, valamint COWLES, Willard B.: Trials of War Criminals (Non-Nuremberg). *The*

renciát tartottak, például a jaltai konferencián a szövetségesek a német vezetőket háborús bűnösöknek nevezték,⁸ majd a potsdami konferencián megkötötték az úgynevezett potsdami egyezményt,⁹ melynek keretében létrehoztak a külügyminiszterek tanácsát a célból, hogy rendezzék Németországban a fennálló „helyzetet”, s így fokozatosan határozták el magukat egy bírói fórum felállítása mellett.¹⁰ E konferenciák keretében a későbbi eljárások alapjául szolgáló anyagi jogi szabályok már a vádlottak és a tényleges cselekmények meghatározása előtt körvonalazódtak,¹¹ amelyben nagy szerepet kapott a későbbi főügyész, az amerikai Robert Jackson, aki egy 1941-es havannai beszédében már a későbbi státútum alapjait fektette le.¹² Majd 1945. augusztus 8-án az Egyesült Államok, a Francia Köztársaság, Nagy Britannia és Észak-Írország, valamint a Szovjet Szocialista Köztársaság (*The Allies*, a szövetségesek) elfogadták az úgynevezett londoni egyezményt,¹³ amely létrehozta a Nemzetközi Katonai Törvényszéket (*International Military Tribunal* – IMT, másnéven: a nürnbergi törvényszéket).¹⁴ Az egyezmény olyan nemzetközi büntető fórumot hozott létre, amelynek egyetlen feladata volt: a német háborús bűncselekményekért a felelős személyeknek a felelősségre vonása.¹⁵ A győztes nagyhatalmak a felelősségre vonás elhatározásával s annak jogi kereteinek megterem-

American Journal of International Law, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948, 299. https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata_info_tab_contents Ld. még PAULSON, Stanley L.: Classical legal positivism at Nuremberg. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 4, No. 2, 1975, 137. https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés: 2019. 05. 25.) Ld. még SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Budapest, Officina, 1946, 11-12.

- 8 Yalta Conference Agreement, Declaration of a Liberated Europe, February 11, 1945, History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116176.pdf?v=66b99cbbf4a1b8de10c56b38cf4fc50d> (Utoljára meglekintve: 2021. 12. 03.)
- 9 Potsdam Agreement, Protocol of the Proceedings, August 1, 1945, NATO https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf (Utoljára meglekintve: 2021. 12. 03.)
- 10 MURRAY, Judah: *Natural Law and Legal Positivism in the Nuremberg Trials. Senior Honors Thesis*. Liberty University, 2014, 6. <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/428/> (Letöltés: 2019. 05. 23.)
- 11 WILKINSON, Robert B.: The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward. *International Justice, American Bar Association Journal*, Vol. 35, No. 4, 1949, 302.
- 12 BARETT, John: The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson. *Washington University, Global Studies Law Review*, Vol. 6, 2007, 517.
- 13 Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis Powers. Röviden: London Agreement, londoni egyezmény, 1. cikke (Article 1.). Ld. a törvényszéket felállító, londoni egyezményt s benne a bíróság státútumát: A Yale Jogi Iskola, Lillian Goldman Jogi Könyvtára, The Avalon Project weboldalról: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp> (Utoljára meglekintve: 2019. 05. 24.).
- 14 Uo.
- 15 HOFFMANN Tamás: *Nemzetközi büntetőjog*. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014, 546.

tésével „felélesztették” a természetjogot.¹⁶ Az „újjáéledés” központi eleme az elméleti jogi gondolkodástól lehető legtávolabb lelelhető fel. A természetjog újjáélesztésének indokai közé sorolható, hogy Németországot és szövetségeseit legyőzték a második világháborúban; a győztesek között az amerikai katonai és igazságszolgáltatás mintája dominált; és végül a legyőzött országok, elsősorban Németország katonai, állami és jogszolgáltatási vezetőinek felelősségre vonása.¹⁷ Nemzetközi szerződések megsértésével vagy belső törvények áthágásával alig néhány, háborúért felelős vezetőt lehetett volna felelősségre vonni, ám a háború szörnyűségeiért átfogóbb felelősségre vonást sürgető társadalmi csoportok nyomására szélesebb jogi alap vált szükségessé.¹⁸ Ezt elégítette ki az egyes államok felett álló íratlan természetjog eszméjének reaktiválása, valamint a felelősségre vonást levezető amerikai igazságügyi tisztviselők és egyes jogpolitikus csoportok.¹⁹ Németországban ekkor fellépni a természetjog újjáélesztéséért nem elméleti tett volt, hanem a politikai-ideológiai szükség által indukált reakció.²⁰ A nürnbergi Törvényszék hivatalos székhelye Berlin volt, de a tényleges üléseket Nürnbergben,²¹ az igazságügyi Palotában (*Palace of Justice, Justizpalast*) tartották,²² melynek két oka volt. Az első szimbolikus, hiszen Nürnberg volt az a város, ahol 1935-ben tartotta a német nemzetiszocialista párt éves pártgyűlését, s 1935-ben itt fogadták el a Reichstag speciális ülésén a faji törvényeket.²³ A másik ok pragmatikus volt, Nürnberg volt az egyik azon kevés városok közül, amelyek érintetlenek maradtak Németországot sújtó bombázások következtében.²⁴ A Törvényszék tagjait a négy győztes állam delegálta, négy bíróból, négy főügyesből és azok helyetteseiből álltak.²⁵ A nürnbergi törvény-

16 FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001, 2. [https://people.inf.elte.hu/fodtai/anett_2/Termeszetiogeszmeter-ortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtai/anett_2/Termeszetiogeszmeter-ortenet(1).pdf) (Letöltés: 2019. 03. 08.) Ld. még pl. TÓTH J. Zoltán: *A természetjog*. In: TÓTH J. Zoltán: *Jogelméleti alapok*. Budapest, Patrocinium, 2018, 118-133.

17 POKOL Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003, 83. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10681/ssoar-2003-pokol-jogszociologiai_vizsgalodasok.pdf?sequence=1 (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 01.)

18 POKOL Béla: Természetjog a társadalmi folyamatok pozitíválódása után. *Jogelméleti Szemle*, 2001/4, 10. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol8.html> (Letöltés: 2019. 05. 04.)

19 Uo.

20 KARÁCSONY András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió, 2000, 30.

21 Londoni egyezmény 22. cikk (London Agreement Article 22.).

22 McKEOWN, Tessa: *Nuremberg: Procedural Due Process at the International Military Tribunal. Submitted for the LLB (Honours) Degree*. Victoria University of Wellington, 2013, 4-5. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2647780 (Letöltés: 2019. 05. 25.)

23 Ld. erről bővebben: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-nuremberg-laws> és <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/nuremberg-laws> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.).

24 WASHINGTON, Ellis: *The Nuremberg trials: Last tragedy of the holocaust*. Lanham, University Press of America, 2008, 18-19.

25 *Trial of The Major War Criminals before The Internaitonal Military Tribunal, Volume 1, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*. Nuremberg, 1947, 1-5. (a továbbiakban: IMT-Trial-Vol.1.).

szék statútuma a bűncselekményeket három kategóriába sorolta, nevezetesen (a) béke elleni bűncselekmények (*Crimes against Peace*), (b) háborús bűncselekmények (*War Crimes*) és (c) emberiség elleni bűncselekmények (*Crimes against humanity*).²⁶ 1945. november 20-án megkezdődött a történelem, s egyben a nemzetközi büntetőjog legjelentősebb pere: a nürnbergi per. Nürnbergben számos pert lefolytattak 1946 és 1949 között,²⁷ ám jelen tanulmány kizárólag a háborús főbűnösök (*The Major War Criminals*²⁸) perére koncentrál. A nürnbergi törvényszék vádlottjai a huszonnégy náci háborús főbűnös (végül huszonegy személyt vontak felelősségre²⁹),³⁰ kik katonai, politikai és gazdasági vezetők voltak.³¹ A Nemzetközi Katonai Törvényszék 1946. október 1-jén hirdetett ítéletet, a vádlottakból tizenegyet halálbüntetésre (akasztás általi halálra, *death by hanging*), három vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztésre (*imprisonment for life*), négy vádlottat határozott ideig tartó szabadságvesztésre (10, 15, 20 évre) ítélték és három vádlottat nem találtak bűnösnek (*not guilty*), így őket felmentették a vádak alól.³²

2. A nürnbergi per kritikái és elismerései röviden

A nürnbergi per ítélete számos okból kritizálható, s kritikái sokrétűek.³³ A leggyakoribb kritikái a törvényesség alapelvének (*principle of legality*), különösen az *ex post facto* szabályának a megsértéséből fakadnak,³⁴ és abból a tényből, hogy a nürnbergi

https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf (Letöltés: 2019. 05. 03.)

26 Ld. a Törvényszék statútumának 6. cikk (a), (b) és (c) pontjait (*Charter of the International Military Tribunal*, Article 6, Vö. 1. lj.) és FERENCZ, Benjamin B.: *International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg*. *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998, 211. (Letöltés: 2019. 05. 25.) <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf>

27 A háborús főbűnösök perét követően, Nürnbergben még tizenkét pert folytattak le, úgy mint például az orvosok, az ügyvédek, a bírák pere, stb. Ld. FERENCZ i. m. 211.

28 IMT-Trial-Vol.1.

29 IMT-Trial-Vol.1. i. m. 6., 102., 367.

30 „*The accused men, who were responsible for the cruelest crimes ever seen on the face of the earth, were given the kind of a trial which they, in the days of their pomp and power, never gave to anyone.*” Ld. FERENCZ i. m. 212.

31 Ld. erről részletesebben pl.: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/meetthedefendants.html> és <https://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.).

32 IMT-Trial-Vol.1. i. m. 365-367.

33 DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019, 140. <http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis> (Letöltés: 2019. 05. 25.)

34 SELLARS, Kristen: *Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo*. *European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010, 1089. <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069> (Letöltés: 2019. 05. 27.)

törvényszék egy *ad hoc* bíróság volt, melyet a győztes hatalmak kreáltak, így a győztesek igazságszolgáltatását reprezentálta.³⁵ Ezen kritikák kapcsán merül fel a jog és az erkölcs kapcsolata,³⁶ melynek leginkább látványos konfliktusa, amikor olyan személyek felelősségre vonását kívánják, akik korábban a hatályos jognak megfelelően cselekedtek, azonban a magatartásuk alapjául szolgáló normák később elveszítették legitimációs bázisukat.³⁷ E látványos konfliktus egyik kiemelkedő esete a nürnbergi per, ahol a természetjog és a jogpozitivizmus³⁸ vívott harcot egymással. A diszkusszió középpontjában nemzeti és nemzetközi szintéren is a mai napig azon elméleti keretek között mozog, amelyet Radbruch, Hart és Fuller teremtettek meg eszmetörténeti értékű vitájukkal³⁹ a Harmadik Birodalom jogrendjének érvényességéről.⁴⁰ Az *ex post facto* szabályának megsértése kapcsán, ki kell emelni e körben a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poene sine lege* elvét, amely szerint az egyént csak azért lehet büntetőjogi felelősségre vonni, és csak olyan büntetéssel lehet büntetni, amelyeket a jog az elkövetés pillanatában egyértelműen előírt. Ezen alapelv alkalmazása a nemzetközi jogban nehézségekbe ütközik, melynek oka a nemzetközi bűncselekmények fogalmának bizonytalanságából ered. A nürnbergi pert legfőképpen azért érte kritika, hogy *ex post facto* alkalmazta a nemzetközi jogot olyan cselekményekre, amelyek nem voltak határozottan tiltottak abban az időben, mikor elkövették őket. A nürnbergi törvényszék arra hivatkozott, hogy a *nullum crimen sine lege* maxima általában véve

35 DONDÉ-MATUTE i. m. 141.

36 Ld. erről részletesebben pl.: POKOL Béla: Jog és morál. *AUSZ: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1, 2. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf (Letöltés: 2019. 05. 08.) vagy BÓDIG Máttyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf (Letöltés: 2019. 05. 02.) KROKOVAY Zsolt: *Erkölc – Jog – Szabadság*. In: Cs. KISS Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014, 473-481. VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999, 231-241. <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf> (Letöltés: 2018. 11. 06.)

37 FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról. *Világosság*, 2010 tavasz, 146. https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasza_143-156.pdf (Letöltés: 2019. 05. 03.)

38 Ld. erről részletesebben pl. TAKÁCS Péter: *A jogi pozitívizmus*. In: TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010, 1-2. <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf> (Letöltés: 2019. 05. 08.)

39 GYÖRFI Tamás: *A pozitívizmus-probléma*. In: BÓDIG Máttyás – GYÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004, 11.; HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995, 215-216.; TÓTH i. m. 134-136.; RADBRUCH, Gustav: *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht*. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946, 105-108.; HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Ansätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971, 14-49.; FULLER, Lon L.: *Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart*. *Harvard Law Review* 71/4, 630.

40 FILÓ i. m. 147-153.

az igazságszolgáltatás egyik alapelve, viszont megengedi azon tettek megbüntetését, amelyeket a jog *explicit verbis* nem tiltott az elkövetésük idején, azonban végtelenül igazságtalan lenne e cselekmények büntetlenül hagyása.⁴¹ A nürnbergi per elismeréseként, avagy pozitív hatásaként ki kell emelni azt, hogy ez a per volt az első jogi momentum a nemzetközi büntetőjogi felelősségre vonásnak, s ezzel megalapozva a jogfejlődését a nemzetközi büntetőjognak.⁴² A nürnbergi per megteremtette tehát az egyén felelősségét a nemzetközi jogban, mindazonáltal, hogy a bűncselekményeket nem absztrakt entitások követik el, hanem konkrét személyek.⁴³ A nürnbergi per a nemzetközi büntetőjog jogfejlődésére gyakorolt hatása mindenekelőtt pozitív, hiszen lefektette a nemzetközi büntetőjog axiómáit (ezek az úgynevezett nürnbergi alapelvek, *Nuremberg Principles*), amelyeket már az ENSZ Közgyűlése 1946-ban a 95. sz. közgyűlési határozatával⁴⁴ megerősített, valamint a Nemzetközi Jogi Bizottság 1950-ben⁴⁵ részletesen kifejtette azokat. A nürnbergi alapelvek *stricto sensu* az alábbiak: 1.) *A személyes felelősség elve*: bármely személy, aki olyan cselekményt követ el, amely nemzetköz bűncselekménynek minősül, azért felelős lesz és büntetéssel sújtható. 2.) *A belső jogi minősítés irrelevanciája*: az a tény, hogy a belső jog nem állapít meg büntetést olyan cselekményre, amely nemzetközi jog szerinti bűncselekménynek minősül, nem mentesíti az ilyen cselekményt elkövető személyt a nemzetközi jog szerinti felelőssége alól. 3.) *A hivatalos minőség irrelevanciája*: az a tény, hogy a nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövető személy állam vagy felelős kormányfőként járt el, nem menti őt ki a nemzetközi jogi felelőssége alól. 4.) *Az úgynevezett Führerprinzip elvetése*: az a tény, hogy az elkövető a Kormányának vagy felettesének utasítása alapján járt el, nem menti fel őt felelőssége alól, amennyiben erkölcsi választása valójában lehetséges volt. 5.) *A tisztességes eljáráshoz való jog*: bármely, nemzetközi jog szerinti bűncselekményt elkövetésével vádolt személynek joga van a tisztességes eljáráshoz a tények és a jog megállapítására.⁴⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (röviden:

41 GELLÉR Balázs: A nemzetközi büntetőjog. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest, HVG Orac Lap- és könyvkiadó Kft., 2010, 537-538. és Ld. még TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006, 834-837. <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccad9f8bb2202e5739c9cfd982b8.pdf> (Letöltés: 2019. 06. 08.)

42 DONDÉ-MATUTE i. m. 140-141.

43 „[...] *Crimes against international law are committed by men, not by abstract entities. [...] Crimes always are committed only by persons...*” Ld. BASSIOUNI i. m. 151-152.

44 UN 1946 95 (I) https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 01.)

45 Yearbook of the International Law Commission Vol. II. 1950. 374-378. UN Doc. A/CN.4/L.2. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1950_v2.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 01.)

46 KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014, 595-596. <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/> (Letöltve: 2019. 05. 25.)

Btk.) felfedezhető az imént említett alapelvek, területi korlátok okán most csak utalok (a teljesség igénye nélkül) azok törvényhelyére: Btk. 2. § (3) bekezdés, 3. § (2) bekezdés ac) pont, 130. § (1) és (2) bekezdés.

3. Záró gondolatok

A II. világháború embertelenségei alapjaiban rengették meg a jogpozitivizmus uralkodó paradigmáját.⁴⁷ A pozitív jog szerint megfelelő eljárásban meghozott jogszabály lehet embertelen is, mint ahogyan azt a történelem megmutatta, mégpedig az emberi méltóságot – és az alapvető igazságosságot – sárba tipró törvény nem érdemli meg a törvény nevet,⁴⁸ ezt tanítja a természetjogi eszmeiség⁴⁹ és tudományos gondolkodás immáron több ezeréves hagyománya.⁵⁰ E korszak embertelenségeinek okai jóval szerteágzóbbak és bonyolultabbak, hiszen a jogalkalmazói szférának is jelentős szerepe volt – a generálklauzulákon keresztül⁵¹ – a náci világnézet érvényre juttatásában.⁵² A náci korszak előtt hozott és a továbbiakban is érvényes jogszabályokba (a pozitív jog bizonyos részébe) a generálklauzula nyitott ajtaján benyomulhatott a jogfelettség (a náci világnézet, a Führer-parancs). Ezen az ajtón keresztül az egész jogrend népi természetjoggá (*völkisches Naturrecht*⁵³) alakulhatott. Ezt a vérből és rögből (*Blut und Boden*⁵⁴) összeragasztott jogot Dietze (1936) természetjogként alapozta meg. Röviden azt mondhatjuk, hogy a náci korszakban a jogalkalmazás elsősorban a bírák politikai, társadalmi felfogásától függött, s csak másodlagosan a jog szövegétől. Sokkal inkább a náci világnézet, s nem a törvényekhez való kötöttség határozta meg döntéseiket.⁵⁵ A jogpozitivizmus, illetőleg a törvénypozitivizmus uralkodása után szükségessé vált

47 FRIVALDSZKY i. m. 307.

48 KARÁCSONY András: A jogász érzület, természetjog vagy jogpozitivizmus? *Világosság*, 1994/11, 21., 25.

49 FRIVALDSZKY i. m. 127.

50 Uo. 307-308.

51 Ld. erről pl. WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment. *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948, 405. https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents (Letöltve: 2019. 05. 25.)

52 FERENCZ i. m. 213.

53 Ld. DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936. és STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004, 416.

54 WITTECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 40-41. és LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967, 282-288. https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés: 2019. 06. 10.)

55 KARÁCSONY (2000) i. m. 25.

tehát ismételtelen a törvény és a jog fogalmi megkülönböztetése, mivel a náci jog⁵⁶ által indukált jogtiprásból az egyik kiút volt a természetjogi elméletek rehabilitálása. Az újjáéledt természetjog esetében nem csupán a jogpozitivizmus erkölcsi elemekkel való integrálásáról van szó, hanem többé-kevésbé koherens filozófiai eszmerendszerek keretében megfogalmazott jogfilozófiákról. A természetjog e formája a klasszikus értelemben vett természetjogi gondolati hagyomány alapvető elveinek s lényegi elemeinek semmiben sem felelt meg, valamint a józan értelemben vett jog fogalmának sem. Nagyon hamar eltűnt a természetjog világából, csupán néhány általános természetjogi elvet⁵⁷ fektetett le.⁵⁸ A visszatérés a természetjoghoz valójában az igazságosság követelményéhez való viszonylagos visszafordulás.⁵⁹ A jogpozitivizmus és a természetjog által megkövetelt igazságosság összeegyeztetésére Szabó András tett kísérletet. A büntetőjog tisztán dogmatikus felfogását kritizálva az igazságosság szerepére hívta fel a figyelmet, mivel amennyiben csupán a törvény a jog, akkor a törvény mindent megtehet, így az igazságtalanságot is szentesítheti.⁶⁰

Forrásjegyzék:

- BARETT, John: The Nuremberg Roles of Justice Robert H. Jackson. *Washington University, Global Studies Law Review*, Vol. 6, 2007.
- BASSIOUNI, M. Cherif: *Crimes Against Humanity, Historical Evolution and Contemporary Application*. Cambridge, University Press, 2011.
- BÓDIG Mátyás: A jog és az erkölcs közötti viszony a konceptuális jogelmélet szempontjából. *Miskolci Jogi Szemle*, 2007/2. http://www.mjsz.uni-miskolc.hu/200702/3_Bodig.pdf (Letöltés: 2019. 05. 02.)
- COWLES, Willard B.: Trials of War Criminals (Non-Nuremberg). *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948. https://www.jstor.org/stable/2193675?seq=1#metadata_info_tab_contents
- DE ZAYAS, Alfred-Maurice: *A nürnbergi per, 1945-1946*. In: DEMANDT, Alexander (szerk.): *A történelem nagy perei: törvény és hatalom* (ford. BOR Ambrus). Budapest, Holnap, 1993.
- Defendants in the Major War Figures Trial: <http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/meetthedefendants.html> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.)

56 Ld. erről részletesebben: MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.

57 MERKL, Adolf: Einheit oder Vielheit des Naturrechts? *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954, 310.

58 FRIVALDSZKY i. m. 308-309.

59 MÉSZÁROS Ádám: A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései. *Jog és Politikatudományi folyóirat*, 2007/1-2, 13.

60 SZABÓ András: *Alkotmány és büntetőjog*. In: LAMM Vanda, DR. CSIZNER Ildikó (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70 születésnapjára*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-MTA Jogtudományi Intézet, 1999, 312.

- DIETZE, H. H.: *Naturrecht in der Gegenwart*. Bonn, 1936. és STOLLEIS, Michael (translated by DUNLAP, Thomas): *A History of Public Law in Germany 1914-1945*. New York, Oxford University Press, 2004.
- DONDÉ-MATUTE, Javier: *International Criminal Responsibility as a Founding Principle of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten and BUIS, Emiliano J. (ed.): *Philosophical Foundations of International Criminal Law: Foundational Concepts*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2019. <http://www.toaep.org/ps-pdf/35-bergsmo-buis> (Letöltés: 2019. 05. 25.)
- DR. HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb külpolitikai szerződesei*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Könyvkiadó, 1983.
- FERENCZ, Benjamin B.: International Criminal Courts: The Legacy of Nuremberg. *Pace International Law Review*, Vol. 10, Iss. 1, June 1998. <https://core.ac.uk/download/pdf/46711856.pdf> (Letöltés: 2019. 05. 25.)
- FILÓ Mihály: Radbruch naivitása. Herbert L. A. Hart a visszaható hatály tilalmáról. *Világosság*, 2010 tavasz, 146. https://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_143-156.pdf (Letöltés: 2019. 05. 03.)
- FRIVALDSZKY János: *TERMÉSZETJOG, Eszmetörténet* (szerk.: VARGA Csaba). Budapest, Szent István Társulat, 2001. [https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszeti_jog_eszmetortenet\(1\).pdf](https://people.inf.elte.hu/fodtaai/anett_2/Termeszeti_jog_eszmetortenet(1).pdf) (Letöltés: 2019. 03. 08.)
- FULLER, Lon L.: Positivism and Fidelity to Law – A Reply to Professor Hart. *Harvard Law Review* 71/4.
- GELLÉR Balázs: A nemzetközi büntetőjog. In: BUSCH Béla (szerk.): *Büntetőjog Általános Rész, Ötödik, hatályosított kiadás*. Budapest, HVG Orac Lap- és könyvkiadó Kft., 2010.
- GYÖRFI Tamás: *A pozitivizmus-probléma*. In: BÓDIG Mátyás – GyÖRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004.
- HART, Herbert L. A.: *A jog fogalma* (ford. TAKÁCS Péter). Budapest, Osiris, 1995.
- HART, Herbert L. A.: *Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral*. In: HOERSTER, Norbert (Hrsg.): *Recht und Moral: drei Aufsätze*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1971.
- HOFFMANN Tamás: *Nemzetközi büntetőjog*. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2014.
- Holokauszt enciklopédia: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/hu/article/nuremberg-laws> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.)
- Indictment: <https://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.)
- Jewish Virtual Library: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/background-and-overview-of-the-nuremberg-laws> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.)
- KARÁCSONY András: A jogászi érzület, természetjog vagy jogpozitivizmus? *Világosság*, 1994/11.

- KARÁCSONY András: *Jogfilozófia és társadalomelmélet*. Budapest, Pallas Stúdió, 2000.
- KOLLER, David S.: *The Nuremberg Legacy in Historical Development of International Criminal Law*. In: BERGSMO, Morten – LING, CHEAH Wui and PING, YI (ed.): *Historical Origins of International Criminal Law, Vol. 1*. Brussel, Torkel Opsahl Academic EPublisher, 2014. <https://www.legal-tools.org/doc/f6903e/pdf/> (Letöltve: 2019. 05. 25.)
- KROKOVAY Zsolt: *Erkölc – Jog – Szabadság*. In: Cs. Kiss Lajos: *Herbert L. A. Hart jogtudománya kritikai kontextusban*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
- Londoni egyezmény: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp> (Utoljára megtekintve: 2019. 05. 24.).
- LOVIN, Clifford R.: Blut und Boden: The Ideological Basis of the Nazi Agricultural Program. *Journal of the History of Ideas*, Vol. 28, No. 2, Apr. - Jun. 1967. https://www.jstor.org/stable/2708423?read-now=1&refreqid=excelsior%3A6c6f-9b9ab8f497055b18c10cfbd4b75d&seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés: 2019. 06. 10.)
- McKEOWN, Tessa: *Nuremberg: Procedural Due Process at the International Military Tribunal. Submitted for the LLB (Honours) Degree*. Victoria University of Wellington, 2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2647780 (Letöltés: 2019. 05. 25.)
- MERKL, Adolf: *Einheit oder Vielheit des Naturrechts? Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht*, 1954.
- MÉSZÁROS Ádám: A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései. *Jog és Politikatudományi folyóirat*, 2007/1-2.
- MICHALCZYK, John J. (ed.): *Nazi Law: From Nuremberg to Nuremberg*. Bloomsbury Academic, 2017.
- Moszkvai nyilatkozat: <http://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.).
- MURRAY, Judah: *Natural Law and Legal Positivism in the Nuremberg Trials. Senior Honors Thesis*. Liberty University, 2014. <https://digitalcommons.liberty.edu/honors/428/> (Letöltés: 2019. 05. 23.)
- Nuremberg Trial Proceedings Vol. 1
- PAULSON, Stanley L.: Classical legal positivism at Nuremberg. *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 4, No. 2, 1975. https://www.jstor.org/stable/2265160?seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés: 2019. 05. 25.) SZABÓ Imre: *A nürnbergi per és a nemzetközi büntetőjog*. Budapest, Officina, 1946.
- POKOL Béla: Jog és morál. *AUSz: Forum Acta Juridica et Politica*, 2011/1. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29292/1/juridpol_forum_001_002_109-155.pdf (Letöltés: 2019. 05. 08.)
- POKOL Béla: *Jogszociológiai vizsgálódások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2003. https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/10681/ssoar-2003-pokol-jogszociologiai_vizsgalodasok.pdf?sequence=1 (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 01.)

- POKOL Béla: Természetjog a társadalmi folyamatok pozitíválódása után. *Jogelméleti Szemle*, 2001/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol8.html> (Letöltés: 2019. 05. 04.)
- Potsdam Agreement, Protocol of the Proceedings, August 1, 1945, NATO https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 03.)
- RADBRUCH, Gustav: Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht. *Süddeutsche Juristenzeitung*, Jahrg. 1, Nr. 5, August 1946.
- SCHWELB, Egon: Crimes against Humanity, *British Yearbook of International Law*, 1946, vol. 178, no. 23.
- SELLARS, Kristen: Imperfect Justice at Nuremberg and Tokyo. *European Journal of International Law*, Vol. 21, Iss. 4, Nov. 2010. <https://academic.oup.com/ejil/article/21/4/1085/418156#6183069> (Letöltés: 2019. 05. 27.)
- SZABÓ András: *Alkotmány és büntetőjog*. In: LAMM Vanda, DR. CSIZNER Ildikó (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70 születésnapjára*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó-MTA Jogtudományi Intézet, 1999.
- TAKÁCS Péter: *A jogi pozitívizmus*. In: TAKÁCS Péter: *John Austin és a klasszikus analitikus iskola jogelmélete*. Budapest, 2010. <http://real.mtak.hu/81420/1/a%20AUSTIN%20%202010%20a%20.pdf> (Letöltés: 2019. 05. 08.)
- TOMUSCHAT, Christian: The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice* 4, 2006. <https://pdfs.semanticscholar.org/73dc/c55d3a1ccad9f8b-b2202e5739c9cfd982b8.pdf> (Letöltés: 2019. 06. 08.)
- TÓTH J. Zoltán: *A természetjog*. In: TÓTH J. Zoltán: *Jogelméleti alapok*. Budapest, Patrocinium, 2018.
- Trial of The Major War Criminals before The Internaitonal Military Tribunal, Volume 1, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946*. Nuremberg, 1947. (a továbbiakban: IMT-Trial-Vol.1.). https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/NT_Vol-I.pdf (Letöltés: 2019. 05. 03.)
- UN 1946 95 (I) https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga/ga_95-I/ga_95-I_ph_e.pdf (Utoljára megtekintve: 2021. 12. 01.)
- VARGA Csaba: *A jog és belső erkölcsisége*. In: VARGA Csaba: *A jog társadalomelmélete felé*. Budapest, 1999, 231-241. <http://mek.oszk.hu/15300/15303/15303.pdf> (Letöltés: 2018. 11. 06.)
- Versailles-i békeszerződés: <https://www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/must000002-0043.pdf> (Utoljára megtekintve: 2021. 11. 25.),
- WASHINGTON, Ellis: *The Nuremberg trials: Last tragedy of the holocaust*. Lanham, University Press of America, 2008.
- WILKINSON, Robert B.: The Nuremberg and Tokyo Trials: Another Step toward. *International Justice, American Bar Association Journal*, Vol. 35, No. 4, 1949.
- WITTRECK, Fabian: *Nationalsozialistische Rechtslehre und Naturrecht, Affinität und Aversion*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2008.

WRIGHT, Quincy: Legal Positivism and the Nuremberg Judgment. *The American Journal of International Law*, Vol. 42, No. 2, Apr. 1948. https://www.jstor.org/stable/2193683?seq=1#metadata_info_tab_contents (Letöltve: 2019. 05. 25.)

Yalta Conference Agreement, Declaration of a Liberated Europe, February 11, 1945, History and Public Policy Program Digital Archive, National Archives. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116176.pdf?v=66b99cbbf4a1b8de10c56b38cf4fc50d> (Utoljára meglekintve: 2021. 12. 03.)

Yearbook of the International Law Commission Vol. II. 1950. 374-378. UN Doc. A/CN.4/L.2. https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1950_v2.pdf (Utoljára meglekintve: 2021. 12. 01.)

Tárgyszavak:

Büntetőjog, nemzetközi büntetőjog, nemzetközi büntetőjogi alapelvek, nürnbergi per

ABSZOLÚT ÉS RELATÍV BÜNTETÉSI ELMÉLETEK AZ ÓKORI HELLÁSZBAN

1. Bevezetés

A jogtudomány számára folyamatos kihívást jelent a büntetés céljának meghatározása. Az évezredek során különböző korokban, a társadalom aktuális berendezkedésének, fejlettségi szintjének megfelelő büntetési elméleteket dolgoztak ki a kor jogtudósai, filozófusai. Ezek az elméletek határozták meg a bűnözés elleni küzdelem aktuálisan irányadó eszközeit és céljait. Időnként reflektáltak egymásra, kiegészítették vagy cáfolták egymást.

Az első lépés, mely mentén aztán a későbbi elméletek megszülettek, az abszolút és relatív irányzat megjelenése volt. Az az alapkérdés, miszerint az elkövetett bűn igazságos megtorlása, ezáltal a társadalom rendjének és egyensúlyának helyreállítása, avagy a büntetés által elérhető generális, illetve speciális prevención keresztül a bűnelkövetések számának visszaszorítása lenne-e a fontosabb cél, évezredek óta megosztja a tudományos álláspontokat.

A büntetési elméletek gyökerét kutatva az út egészen az ókori Hellászig vezet vissza, amikor a kor nagy gondolkodói – Protagorasz, Platón, Arisztotelész – lefektették e két fő irányzat alapjait és ezzel megrajzolták a későbbi büntetésekkel kapcsolatos gondolkodáskereteit is.

2. Platón és Arisztotelész büntetési elméletének besorolási problematikája

A büntetési elméletek kiindulópontját kutatva a relatív büntetési elmélet első képviselőjeként a szakirodalom Protagorasz nevét említi, míg az abszolút elmélet megjelenését Platónhoz és Arisztotelészhez kötik. Mégis, e két filozófus műveit tanulmányozva feltűnik, hogy a képlet közel sem ennyire egyértelmű. Arisztotelész esetében valóban hangsúlyos igazságos megtorlás gondolata, de emellett több alkalommal jelenik meg a büntetés gyógymódként történő értelmezése, mely egyértelműen jövőbe mutató, preventív jellegű gondolat, és ily módon a relatív irány sajátja. Platón munkáiban ez a jelenség még markánsabban mutatkozik meg: nem csupán elvétve találunk a prevenció fontosságával kapcsolatos gondolatokat, de egyes művekben a tettes megváltoztatásával kapcsolatos, jövőbe mutató elmélet veszi át a hangsúlyt a tett igazságos megtorlásának igénye helyett.

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Tóth. J. Zoltán egyetemi tanár. Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék.

Erre a kettősségre mutat rá Horváth Tibor büntetési elméleteket feldolgozó átfogó munkájában,² Jakab Éva tanulmánya³ pedig Platón törvényeit elemezve mutatja be a prevenció és szankció kapcsolatát. Tanulmányomban keresem azokat az okokat, melyek megmagyarázzák, miként lehet az, hogy e két nagy, az abszolút büntetési elmélet megalapozójaként számontartott gondolkodó munkáiban rendre találkozunk a prevenció jövőbe mutató céljaival, ezáltal a relatív büntetési elmélet alap gondolataival is.

3. A büntetéssel kapcsolatos gondolkodás legelső lépései

Az állam előtti időkben bosszún alapuló magán-igazságszolgáltatás létezett. A családokon, nagycsaládokon és nemzetségeken belül a retorzió a bűnelkövető kiiktatása vagy megszegényítése volt, a büntetés célja pedig általános felfogás szerint a bosszú. A törzsek közötti konfliktusok rendszerint magánháborúba torkolltak, melyek jelentős károkat okoztak az abban résztvevőknek, egyrészt gazdasági szempontból, másrészt gyakran törzsek megszűnéséhez, a túlélők szétszéledéséhez majd halálához vezettek.

Az állam és a jog kialakulásával együtt a magánháborút, vérbosszút lassan felváltotta a központosított állami igazságszolgáltatás. Az új büntetési módok, a tálío és a kompozíció emlékeztettek ugyan a régi megtorlási módszerekre, de a büntetés célja már más alapokon nyugodott. Az igazságszolgáltatással együtt elkezdődött a gondolkodás arról, milyen is az a büntetési rendszer, melyek azok a büntetések, amik a leghatékonyabban érik el céljukat. Ennek eldöntéséhez első lépésként azt kellett meghatározni, hogy melyek a büntetéssel elérni kívánt célok. Az európai kultúrában az ezirányú elvont gondolkodás elsőként az ókori Hellasz államaiban indult el. Itt jelölték ki azt a két irányt, mely aztán alapjaiban határozta meg az elkövetkező évezredekben a büntetésekkel kapcsolatos gondolatok alakulását. Az abszolút és relatív büntetési elmélet a bűncselekmény két fontos elemét állította fókuszba: az abszolút elmélet a tette, a relatív elmélet pedig a tettesre koncentrált.

4. A két elmélet bemutatása

4.1. A relatív büntetési elmélet

A relatív büntetési elmélet középpontjában a bűnelkövető áll, célja a társadalom védelme. Az elmélet fő célja a hasznosság: a bűnesetek számának visszaszorítására törekszik. Ennek eszközét a prevencióban látja: egyrésztől a bűnöző „megjavításával” és visszavezetésével a társadalomba, így elérhető, hogy a későbbiekben ne kövessen majd

2 „A bűnelkövetőnek tehát szüksége van a büntetésre, az vele szemben jótétemény, hasonló az orvos gyógyításához.” HORVÁTH TIBOR: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1981. 22. p.

3 JAKAB ÉVA: *Prevenció és szankció Platón törvényeiben*. In: Tóth, Károly (szerk.): *Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*. Szeged, 1996. 284. p.

el újabb bűncselekményt, másrészt pedig a büntetéssel a többi ember számára példát statuálva elrettenti őket egy későbbi lehetséges bűnelkövetéstől. Eszközeivel a jövőt igyekszik befolyásolni. Filozófiai alapja a determinizmus, mert álláspontja szerint a jelenlegi büntetés és az elkövető jövőbeli élete között ok-okozati viszony van. Az első ide vágó általánosított gondolatokkal Protagorasz munkásságában találkozhatunk.

4.2. Az abszolút büntetési elmélet

Az abszolút elmélet a relatív elmélettel szemben nem a tettet, hanem a tettet helyezte középpontba. A büntetés erkölcsi alapjait hangsúlyozza, mely figyelembe véve a kor sajátosságait, melyben szükséges volt indokolni a büntetések kiszabásában megjelenő állami szerepvállalást sokkal hangsúlyosabb irányzattá válhatott, mint a relatív elmélet. Azt sem szabad elfelejteni, hogy a nép számára is elfogadhatóbb felfogás volt, hiszen nem rugaszkodott el olyan meredeken az addig uralkodó vérbosszú intézményétől. A múltba tekint, a tett miatti büntetés célja a megtorlás, de fontos, hogy az igazságos és arányos legyen. Filozófiai alapja az indeterminizmus, mely szerint a bűncselekmény az elkövető szabad akaratának megnyilvánulása. Az abszolút elmélet alapjait Platón és Arisztotelész fektette le.⁴

5. Az elméletek megalapozói és munkásságuk rövid bemutatása

5.1. Protagorasz (i. e. 480-411)

Protagorasz szofista filozófus és kiváló szónok volt, aki Athénban tanított ékesszólást. Ő volt az első, aki pénzt kért a kurzusaiért, azt vallva, hogy mindenki jobban megbecsüli azt, amiért fizetnie kell. Hamarosán nagy vagyonra és hírnévre tett szert az ókori Görögországban.

A relatív büntetési elmélettel kapcsolatos alapgondolatát Platón: Protagorasz⁵ című művéből ismerhetjük meg: „Mert aki észszerűen jár el, nem abból a szempontból és nem amiatt bünteti meg a gonosztevőt, mert az jogtalanságot követett el – ha ezért büntetne az ember, csupán az esztelen, állati bosszú hajtaná. Aki azonban tervszerűen akar eljutni a büntetési kérdésében, az nem a már elkövetett büntetett akarja megtorolni – hiszen azt már nem teheti meg nem történtté – hanem a jövő szempontjából büntet: hogy a tettes ne essen újra bűnbe, és általában mindenki, aki csak tanúja volt megbüntetésének, visszariadjon a gaztettől. Aki pedig ilyen felfogást vall, az nyilván meg van győződve róla, hogy az erény neveléssel átszármaztatható: hiszen elrettentés céljából büntet.”

4 HACKER ERVIN: Bevezetés a büntetőjog bölcselétébe. Klny. a Miskolci Jogakadémia Almanachjából. Pécs, Dunántúl Ny., 1924. 4-6., 12-15. p.

5 PLATÓN: *Prótagorasz*. Faragó László fordításának tekintetbevételével ford., a jegyzeteket és az utószót írta Bárány István. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2007. 16. p.

Nézete újszerű volt a kor filozófiai gondolkodásában: megvetette azokat, akik a büntetésben a bosszú lehetőségét látják, az állatokhoz hasonlatosnak ítélte. A büntetés célját már nem a bűn megtorlásában látta, hanem azt vallotta, hogy az egy eszköz, melynek segítségével a jövő jobbá tehető. A determinizmus jegyében a most kirótt büntetés hatására az elkövető a későbbiekben nem követ majd el újabb cselekményeket. A jogkövető állampolgárokat pedig a negatív példa elrettenti attól, hogy a bűn útjára lépjenek. Protagorasz következetesen elvetette az abszolút elmélet megtorlás alapú gondolatait, és végig a prevenciót, a bűnmegelőzési célt helyezte középpontba.

5.2. Arisztotelész (i. e. 384-322)

Arisztotelész 17 éves korában került Athénba, és 20 évig tanult a Platón-i Akadémián. Mesterével együtt a nyugati kultúra legnagyobb hatású gondolkodói között tartjuk számon. Polihisztorként számtalan tudományterületen sikerült maradandót alkotnia, a középkor végére a Biblia mellett Arisztotelész művei képviselték a magas kultúrát Európában. Elismertségét jól mutatja, hogy az emberek egyszerűen így nevezték: a Filozófus.

Büntetési elméletének középpontjában az igazságosság eszméje áll. Vallja, hogy a bűncselekmény felborítja a társadalmi egyensúlyt, a bűnelkövető vét az embertársai ellen, és ezt az egyensúlyt az igazságos megtorlás eszközével lehet helyreállítani. Az igazságosság véleménye szerint arányban áll az okozott kárral, de nem ugyanakkora. „Mikor az egyik fél igazságtalanságot követ el, a másik pedig igazságtalanságot szenved, és amikor az egyik fél kárt okoz, a másik meg kárt vall, a törvényt – az érdekelt személyeket egyenlőnek véve – csupán a sérelem jellegében mutatkozó különbség érdekli. Ezt az igazságtalanságot aztán, amely egyenlőtlenséget jelent, a bíró kísérli meg kiegyenlíteni; mert ha pl. az egyik fél ütleget kap, a másik meg ütlegel, vagy ha az egyik fél öl, a másik meg meghal, ily esetekben a szenvedés, mint a cselekvés egyenlőtlenül oszlik meg: a bíró aztán megpróbálja kiegyenlíteni ezt az aránytalanságot büntetéssel olyan formán, hogy a haszonból elvesz... Ily esetekben a szenvedést mérlegeljük, az egyik részt kárnak, a másikat haszonnak nevezzük. Így tehát a több és a kevesebb közt az egyenlő középen van. A kettő közt középen mutatkozott az egyenlő, tehát az, amit igazságosnak mondunk; a kiigazító igazság tehát a kár és a haszon közt levő közepet jelenti.”⁶

Arisztotelész felfogásában az igazságosság eszméje nem egyezik a kölcsönösség gondolatával, mely Püthagorasz tanaiban jelenik meg. „Igazságos a kölcsönösség is, ámde nem olyanformán, ahogyan a püthagoreusok mondták. Ezek ugyanis úgy vélték, az az igazságos, hogy amit valaki elkövet, ugyanazt szenvedje is el. Csakhogy ez nem mindenkivel szemben alkalmazható. Mert az igazságos egy rabszolga számára, ha összehasonlítjuk egy szabad emberrel, nem ugyanaz. Hiszen ha egy rabszolga megüt

6 ARISZTOTELÉSZ: *Nikomakhosz-i etika*. Fordította: Szabó Miklós, a szöveget gond. és a jegyzeteket írta Simon Endre. 2. kiad. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987. 132.p.

egy szabad embert, akkor nem az az igazságos, hogy visszakapja az ütést, hanem az, hogy sokszorosán kapja vissza. Azonban a kölcsönösség is igazságos az arányosság szerint. Mert ahogyan a szabad ember – értékesebb lévén – a szolgájához aránylik, úgy aránylik a tett viszonzása magához a tethez. Hasonlóan aránylik a szabad ember a szabad emberhez.”⁷

A büntetés hatását tekintve Arisztotelész osztja Platón álláspontját, miszerint „a büntetés ugyanis gyógyító eljárás, s ahogy a többi gyógyító eljárás, ez is ellentétes hatások – jelen esetben a kellemes és a fájdalmas – révén jön létre.”⁸ Az iménti idézetben a Filozófus a büntetés tettesre gyakorolt hatásával foglalkozik, a jövőbe mutat, mely jellemzők a relatív büntetőelméleti gondolkodás sajátjai. Protagorasszal ellentétben tehát Arisztotelész esetében már nem mondhatjuk határozottan, hogy kizárólag az egyik álláspont elvei mentén kötelezte el magát.

5.3. Platón (i. e. 427-347)

A büntetőjogi szakirodalom Platón az abszolút elmélet megalapozójaként tartja számon. Műveiben tárgyalja az ideális állam, a törvényhozás problémáit, de hangsúlyos szerepet kap nála a büntetés céljának meghatározása is. A fiatal és idealista Platón a büntetés céljaként elsősorban a bűnözés miatt felborult társadalmi egyensúly helyreállítását jelölte meg, későbbi műveiben viszont domináns hangsúlyt kap a prevenció cél. Ahhoz, hogy e változást megértsük, látnunk kell mindazokat a hatásokat, melyek Platónra élete és munkássága során hatottak. Az idealista fiatal filozófust, aki mestere, Szókratész pere és halála ítélete után hosszú utazásra indul, ennek során kitűnő tudósokkal és uralkodókkal ismerkedik meg és hosszabbidőt tölt a püthagoreusok központjában, Szüraküszában Dionüszosz meghívására. Itt próbálja megvalósítani az általa elképzelt ideális államot, mely azonban teljes kudarcba fullad. Kalandos úton, kudarcokkal teli és kiábrándultan jut végül vissza Athénba, és hozza létre Akadémiáját. Élete hátrálévő részét itt éli le, magányosan, tanítványaival körülvéve. Törvények című műve, mely élete alkonyán a tapasztalatait összegezve íródott, már jól tükrözi az élete során végbement gondolati változást.

Büntetési elmélete időközben hasonlóan átalakult: míg a fiatal Platón büntetéssel kapcsolatos téziseiben valóban az igazságosság és az egyensúly helyreállítása jelenik meg célként, addig későbbi műveiben egyre többször találkozhatunk a prevenció fontosságának hangsúlyozásával. Gorgiasz című művében, mely Szókratész halálát követően, utazásai során íródott már így ír erről: „A bűnhődő – éspedig jogosan bűnhődő – lélek erre vagy megjavul, és így maga látja bűnhődése hasznát, vagy legalább például szolgál másoknak, hogy szenvedéseitől megrémülve jobb útra térjenek. Akiknek hasznára válik az isten s ember ráróttá bűnhődés, azok orvosolható hibákat követtek le, de

7 ARISZTOTELÉSZ: *Eudémoszj etika*. Fordította és jegyzeteket írta Steiger Kornél. Budapest, Gondolat Kiadó, 1975. 185. p.

8 I.m. 32.p.

csak fájdalom és bánat árán szerezhetik meg ezek is az engesztelést, a földön csakúgy, mint az alvilágban, más módon nem szabadulhatnak az igazságtalanságtól.”⁹ Majd élete végén, a Törvények című munkájában ezt még egyértelműbben fejti ki: „Hogy ha valaki igazságtalanul akár kis, akár nagy vétséget követett el, a törvény megtanítsa és kényszerítse őt rá, hogy a jövőben hasonló vétséget vagy egyáltalán ne merészeljen szándékosan elkövetni, vagy legalább sokkal kevésbé – azonfelül, hogy megtéríti a kárt. Mármint ezt a célt akár tettel, akár szóval, akár öröm, akár fájdalom okozásával, akár megtiszteltetések, akár megszegyenítések segítségével, akár pénzbüntetésekkal, akár esetleg ajándékokkal, s egyáltalán akármilyen módon éri el a törvényhozó, hogy az emberek meggyűlöljék az igazságtalanságot, de megszeressék, vagy legalább ne gyűlöljék az igazságot: éppen ez az igazán jó törvények eredménye és célja.”¹⁰

Látható, hogy Platón műveiben élete előrehaladtával egyre sűrűbben fogalmazódik meg mind a generális, mind a speciális prevenció hasznosságának gondolata, mely egyértelműen a relatív elmélet sajátja.

6. Az eltérések lehetséges okai

Az okokat keresve úgy gondolom, hogy nincs egyértelmű megoldás, több összetevő is szerepet játszhat az eltérések megjelenésében. Azonban három olyan indokot mindenképp szeretnék kiemelni, mely véleményem szerint magyarázatot adhat erre a jelenségre.

Az első, és talán legfontosabb, hogy ezek a büntetőjogi kategóriák jelenlegi formában közel kétezer évvel később fogalmazódtak meg. Az elmúlt évezredekben olyan mérhetetlen mennyiségű eredmény született a tudomány bármely ágában, hogy szükségessé vált azok rendszerezése, kategorizálása ahhoz, hogy ezek az eredmények átláthatók és feldolgozhatók legyenek. A büntetési elméletek területén ez a csoportosítás az 1700-as évek végén történt meg és ZACHARIÄ von Lingenthal nevéhez köthető.¹¹ Ő nevesítette először az abszolút és a relatív büntetőelméleti irányokat, és utólag – nyilván a legfőbb vonások és a legjellemzőbb gondolatok alapján – sorolták be e kategóriák valamelyikébe, vagy valamely vegyes elmélet követői közé a korábban élt jelentős gondolkodókat. Könnyű belátni, hogy ez alapján az lehet a kevésbé valószínű, hogy valakit teljesen tisztán és egyértelműen be lehetett sorolni kizárólag az egyik irányzat mögé.

A másik ok az a teljesen egyszerű magyarázat, hogy egy ember gondolkodása az élete során változik. Tapasztalatokat, új tudást szerez, és ezek a tapasztalások átrajzolják a véleményét egyes fontos kérdésekben. Platón munkásságában ez egyértelműen megfigyelhető.¹² Harmadszor figyelembe kell venni azt is, hogy az említett művek

9 PLATÓN *válogatott művei*, I. kötet. 2. kiadás. Ford. és bev. Péterfy Jenő. (Filozófiai írók tára, 10.) Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1913. 114.p.

10 PLATÓN: *Törvények*. Kövendi Dénes fordítását átd. Bolonyai Gábor. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2008. 232.p.

11 ZACHARIÄ von Lingenthal: *Anfangsgründe des philosophischen Criminalrechts*, Leipzig, 1805. S. 27.

12 Tóth J. Zoltán mutat rá Halálbüntetés Pro és Kontra c. művében arra, miként változik az ideális államformáról és uralkodóról alkotott vélemény Platón műveiben: a fiatal, idealista

fordítását a legkritikább esetben végezte joghoz értő vagy jogász végzettségű szakember, így az eredeti idézetekben szereplő, a szerző valós gondolatait tükröző hangsúlyok eltolódása más és másfajta értelmezést is eredményezhetett.

7. Összegzés

Arisztotelész és Platón munkáiban valóban fellelhető a kettősség, hiszen párhuzamosan jelenik meg a tett alapú megtorlás és a prevenció hangsúlyozása, ami kérdéseket vethet fel, s vetett fel e tanulmány elkészítőjében is. A témát körbejárva úgy vélem, a válasz e kettősségre egészen egyszerű, és egyben lenyűgöző: az ókori görög gondolkodók munkásságuk során nem csupán a két irányt jelölték ki a büntetőelméletek körében, de életművükből az is kiderül, hogy önmagában egyik sem vezet a tökéletes megoldásra, mindkettőre szükség van. Az időöket igazolta, hiszen az elkövetkező évezredek nagy gondolkodói sorra alkották meg a saját, ún. vegyes elméleteiket.

Felhasznált irodalom:

- ARISZTOTELESZ: *Eudemoszi etika*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1975. Fordította: Steiger Kornél
- ARISZTOTELESZ: *Nikomakhoszi ethika*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1987. Fordította: Szabó Miklós
- HORVÁTH Tibor: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1981
- JAKAB Éva: *Prevenció és szankció Platón törvényeiben*. Emlékkönyv dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Szeged, 1996.
- PLATÓN *válogatott művei*, I. kötet. Fordította: Péterfy Jenő Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda 1813.
- PLATÓN: *Prótagorasz*. Atlantisz Könyvkiadó, 2007.
- PLATÓN: *Törvények* Szerkesztette: Miklós Tamás Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2008.
- TÓTH J. Zoltán: *Halálbüntetés Pró és kontra*. Második, aktualizált kiadás, HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 2019.
- ZACHARIAE: *Anfangsgründe des philosophischen Kriminalrechts*, 1805.

Tárgyszavak:

büntetéselmélet, prevenció, Platón, Arisztotelész

Platónról elindulva, aki a kormányzást a filozófus kezébe adná a törvények helyett, mert ő ismeri az igazságot és az államot isteni mintára mintázza meg. Később, élete utolsó művében, a Törvényekben bár továbbra is ezt tartaná az ideális megoldásnak, elismeri, hogy erre alkalmas személy nem létezik, azért szükség van rendre és törvényekre.

VERSENYJOGI COMPLIANCE PROGRAMOK ELISMERÉSE ÉS BÍRSÁGCSÖKKENTŐ HATÁSA

A versenyjogi compliance kérdésköre az egyik legmegosztóbb témák közé tartozik. A kérdés jelenleg aktívan foglalkoztatja a világ és Európa versenyhatóságait, illetve vállalatait. Az Európai Bizottság ugyan következetes álláspontot képvisel a témában, de az egyes nemzeti versenyhatóságok gyakorlatában általában véve eltérés mutatkozik. A versenyjogi compliance haszna nem vitatható, de azok hatóságok általi figyelembevétele kérdéseket vet fel. Írásomban arra keresem a választ, hogy a magyar versenyjogi compliance programokkal összefüggő elismerési, illetve bírságpolitika hol helyezkedik el a nemzetközi környezetben, milyen irányba halad a programok megítélése a hazai joggyakorlat alapján, illetve egyáltalán alkalmas-e egy versenyjogi compliance program arra, hogy önállóan jelentős bírságcsökkentést allokáljon, vagy akár teljesen mentesítse a vállalatot a versenyfelügyeleti marasztalás hátrányos következményeitől.

I. Versenyjogi compliance program jelentése, kialakulása

Ebben a bekezdésben röviden össze szeretném foglalni, hogy mi is az a versenyjogi compliance program, és általában véve mit jelent az úgynevezett compliance jelenség. A compliance talán elsőre nehezen megfogható fogalomnak tűnhet. A szó eredetileg Angliában volt használatos, a beteg orvosnak való megfelelést jelentette.² Az 1980-as években vált a kifejezés a gazdasági életben használatossá. Ekkor ez egy vállalaton belüli rendszert jelentett, amely biztosítja, hogy a munkavállalók betartsák az alapvető jogszabályi, működési feltételeket.³ Ma a compliance fogalma tágabb jelentéstartalommal bír. Tükörfordításban megfelelést jelent, ez alatt, különböző jogi normáknak, illetve belső, a vállalat saját maga által felállított, jogszabályokon, és erkölcsi-etikai szabályokon alapuló megfelelést kell érteni.⁴ Újabbban pedig megjelent az úgynevezett compliance-kultúra fogalma, mely azt jelenti, hogy egy vállalat minden szintjét,

1 Témavezető: Prof. Dr. Miskolczi-Bodnár Péter tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, KRE ÁJK Doktori Iskola

2 JACSÓ Judit: A compliance fogalmáról és szerepéről a gazdasági életben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/1.kisz. 82-83. oldal

3 CSONKA Attila: *Mi is az a compliance management?* 2010, <http://solvergroup.hu/sajtoszoba/mi-is-az-acompliance-managemen>, letöltés ideje: 2021.11.12., JACSÓ Judit: A compliance fogalmáról és szerepéről a gazdasági életben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/1.kisz. 83. oldal

4 AMBRUS István- FARKAS Ádám: *A compliance alapkérdései, Az etikusi vállalati működés elmélete és gyakorlata*, Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 19. oldal

szellemiségében is áthassa compliance.⁵ A compliance fogalma a gazdasági jogi gyakorlatban használatossá vált,⁶ így a versenyjogban is. Amikor versenyjogi megfelelésről beszélünk, az azt jelenti, hogy egy adott vállalat követi a jogi, és ezekhez kapcsolódó erkölcsi normákat, ennek ellenőrzésére pedig a Gazdasági Verseny Hivatal hivatott.⁷

II. Európai Unió versenyjogi compliance politikája

Az Európai Unió Bizottsága az 1980-as 1990-es években igen ellentmondásosan tekintett a versenyjogi compliance programokra, azokat hol enyhítő, hol súlyosbító körülményként vette figyelembe.⁸ Az ellentmondásos megközelítés az Európai Unión belül számos jogesetben tetten érhető, például a British Sugar számára 1978-ban jelentős bírságnövelést eredményezett a compliance program megléte, majd a Bizottság 1988-ban erőfölénnyel való visszaélés miatt súlyos bírságot rótt ki a Napier Brown – British Sugar ügyben, annak ellenére, hogy a vállalkozás rendelkezett versenyjogi megfelelési programmal.⁹ Ezzel szemben számos olyan esetet találunk, ahol a program megléte bírság csökkentő tényező volt.¹⁰ Az Európai Unió Bizottságának álláspontja a kezdeti tendenciával szemben, az 1990-es évek vége felé megváltozott, és inkább nem vette figyelembe, vagy súlyosbító körülményként tekintett a programokra¹¹, melyet a Bíróság ítéletével erősített meg.¹² Joaquín Almunia, korábbi Bizottsági alelnök és versenyjogi biztos 2010-es beszédében megfogalmazta, hogy nem szabad

5 AMBRUS István- FARKAS Ádám: *A compliance alapkérdései, Az etikus vállalati működés elmélete és gyakorlata*, Budapest, Wolters Kluwer, 2019, 19. oldal

6 JACSÓ Judit: A compliance fogalmáról és szerepéről a gazdasági életben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/1.ksz. 82-83. oldal

7 Tevänné Dr. SÜDI Mária: Interjú Tevänné Dr. Südi Máriával a GVH főtítkárával, Arsoni, 2016 <https://arsoni.hu/megfelelni-de-minek-interju-tevanne-dr-sudi-annamariaval-a-gvh-fotitkaraval/>, letöltés ideje: 2021.11.05.

8 András TÓTH: *How Could Competition Authorities Reward Competition Compliance Programmes?* Loyola consumer Law Review, 2017, https://www.researchgate.net/publication/319585426_How_Could_Competition_Authorities_Reward_Competition_Compliance_Programmes, letöltés ideje: 2021.10.16.

9 88/518/EEC: Commission Decision of 18 July 1988 relating to a proceeding under Article 86 of the EEC Treaty (Case No IV/30.178 Napier Brown - British Sugar), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1988/518/oj> letöltés ideje: 2021.11.03.

10 például: National Panasonic ügy melyben a compliance program megléte jelentős bírságsökkentést eredményezett. 82/853/EEC: Commission Decision of 7 December 1982 relating to a proceeding under Article 85 of the EEC Treaty (IV/30.070 - National Panasonic), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1982/853/oj?locale=hu>, letöltés ideje: 2021.11.05.

11 András TÓTH: *How Could Competition Authorities Reward Competition Compliance Programmes?* Loyola consumer Law Review, 2017, https://www.researchgate.net/publication/319585426_How_Could_Competition_Authorities_Reward_Competition_Compliance_Programmes, letöltés ideje: 2021.10.16.

12 T-65/99 számú, Strintzis Lines Shipping SA kontra Bizottság ügy, 2003. december 11.

bírságsökkentéssel honorálni azokat a jogsértő vállalkozásokat, amelyek rendelkeznek compliance programmal, mivel ha versenyfelületes eljárás indul egy vállalat ellen, az tulajdonképpen azt jelenti, hogy a compliance programja csődöt mondott, tehát ez nem eredményezhet bírságsökkentést.¹³ Ez a szemlélet számos Európai Unió tagállamnál tetten érhető. Ennek ellenére az Unió belül nem beszélhetünk egységes álláspontokról. Az EU Parlament 2008-as határozata kifejezetten támogatja a megfelelési programok meglétét, és ez így van napjainkban is. Az éles szemléletváltás okai közé sorolható, hogy a Bizottság álláspontja szerint komoly nehézséget okoz a – vállalatonként és országonként eltérő – meglévő compliance programok eredményességi vizsgálata, továbbá a Bizottság olvasatában a program sikeressége a meg nem kötött kartellek vonatkozásában mérhető.¹⁴ Almunia mindenesetre fontosnak tartotta a compliance programok alkalmazásának ösztönzését, és meg is jelölte a csatornákat, amelyeken keresztül az ösztönzést elképzelhetőnek tartotta. Egyrészt kimondta, hogy a közös piacon jelenlévő vállalkozások számára átfogó információkat biztosítanak az Európai Unió versenyszabályairól és azok végrehajtásáról, továbbá töreksenek a vállalatvezetőkkel való párbeszédre, harmadrészt egyéb ösztönző tevékenység ellátását is elvállalják, mint például konferenciák tartása.¹⁵ Vannak országok, amelyek kifejezetten ellenzik a Versenyjogi megfelelési programok bírságsökkentéssel történő elismerését, ide tartozik Németország, Hollandia, Svédország, Belgium, Franciaország, és Spanyolország, bár utóbbi inkább plusz intézkedések meglétéhez köti, például egyezség, elismerés. Vannak országok, amelyek inkább támogatják a programok meglétét, tehát, az együttműködés más formáit nem fűzik ahhoz, hogy elismerjék a megfelelési programokat. Ide tartozik Olaszország, és ide tartozik Magyarország is.¹⁶

III. A GVH bírságpolitikája

Ebben a részben a GVH bírságpolitikáját szeretném bemutatni röviden. Ezt fontosnak tartom, mert bár írásom a versenyjogi compliance programok elismeréséről és

13 Joaquín ALMUNIA: Speech/10/586, Vice President of the European Commission responsible for Competition Policy, Compliance and Competition policy, Business Europe & US Chamber of Commerce. Competition conference, Brüsszel, 2010, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-10-586_en.htm. letöltés ideje: 2021.10.16.

14 Kevin COATES és Andrea ZULLI: *COMPLIANCE PLUS? Proposed Fine Reductions for Audited, Strengthened Compliance Programmes*, Journal of European Competition Law & Practice, Oxford, 2018. <https://www.covcompetition.com/wp-content/uploads/sites/21/2018/08/here-2.pdf> letöltés ideje: 2021.10.31.

15 Joaquín ALMUNIA, SPEECH/11/268, Vice President of the European Commission responsible for Competition Policy, 'Cartels: the priority in competition enforcement', 15th International Conference on Competition: A Spotlight on Cartel Prosecution, Berlin, 2011. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_11_268 letöltés ideje: 2021.11.13.

16 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése, Arsboni*, 2020.11.18.

bírságsökkentő hatásáról szól, mely a bírság kiszabásánál figyelembe vehető tényezők közül csak egy, de ahhoz, hogy a versenyjogi compliance hatását átfogóan lássuk, érdemes a rendszert is ismertetni, amelybe tagozódik. Ez annál is inkább fontos mivel számos a dolgozatom során ismertetett jogesetben, a bírságsökkentés oka csak részben a versenyjogi compliance programnak köszönhető. A GVH megfeleléssel kapcsolatos bírságpolitikáját alapvetően két bírságközlemény határozza meg, a 1/2020-as antitröszt, illetve a 12/2017-es fogyasztóvédelmi bírságközlemény.¹⁷ A bírságközlemények ismertetik a bírság kiszabásának elveit, a módszertan lényegét, és bírságkiszámítás módját, ezen belül az enyhítő és súlyosbító körülményeket, majd ezt követik a korrigáló körülmények.¹⁸ A bírság megállapításánál meg kell határozni a bírság kiindulóösszegét, melyet a hatóság a jogsértés súlyossága alapján állapít meg, ennek törvény szerinti maximuma (hasonlóan a Bizottsághoz, és a legtöbb Európai Unió versenyhivatalhoz) az előző évi árbevétel nettó 10%-a¹⁹. A GVH ezt követően határozza meg az alapösszeget, amely a súlyosbító²⁰ és enyhítő körülmények²¹ figyelembevételével kerül meghatározásra. Ezután kerül sor a korrekciós tényezők vizsgálatára²². A hatóság végül az együttműködési kedvezményekkel módosítja a bírság kiszabandó összegét. Ennek keretében a hatóság értékeli az engedékenységet, mely akár a bírság teljes elengedését, vagy jelentős csökkentését eredményezheti, figyelembe veszi a vitarendezésen való aktív részvételt, tevőleges jóvátételt, vállalat anyagi helyzetét, és figyelembe veszi a versenyjogi compliance programokat is, mely maximuma önmagában csak 10%,²³ de egyéb együttműködésekkel összekötve bizonyos esetekben akár a bírság teljes összegének elengedését eredményezheti. Mint láthattuk a versenyjogi megfelelési programok, a hatóság bírságpolitikájának egy kis részét teszik ki, és alkalmazásuk esetenként bírságsökkentést allokálhat, fontos viszont kiemelni, hogy más együttműködéssel kombinálva nagyon komoly bírságsökkentést lehet elérni általa, és bizonyos esetekben nem kizárt a bírság teljes elengedése sem.

17 A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 1/2020. közleménye a versenykorlátozó megállapodásokra és összehangolt magatartásokra, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélésre, valamint a jelentős piaci erővel való visszaélésre vonatkozó tilalmakba ütköző magatartások esetén a bírság összegének megállapításáról. (egységes szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel) (továbbiakban: *antitröszt bírságközlemény*), és A Gazdasági Versenyhivatal elnökének és a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsa elnökének 12/2017. közleménye a fogyasztóvédelmi típusú ügyekben kiszabott bírság meghatározásának szempontjairól. (egységes szerkezetben az azt módosító 1/2021. közleménnyel), (továbbiakban: *fogyasztóvédelmi bírságközlemény*)

18 TÓTH Tihamér: *Unió és magyar versenyjog*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 561-562. oldal

19 Antitröszt ügyeknél ettől eltérhet a GVH.

20 például: felróhatóság, vezető szerep a jogsértésben

21 például: marginális szerep a jogsértésben, külső tényezők

22 például: ismétlődés, előny, elretentő hatás

23 TÓTH Tihamér: *Unió és magyar versenyjog*, Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 566-568. oldal

IV. Nemzetközi követelményrendszer

A GVH számos követelményt állított ahhoz, hogy egy versenyjogi compliance programot elismerjen, illetve működését bírságcsökkentéssel honorálja. A követelményeket a bírságközlemények fejtik ki, ezek között találhatunk mind formai, tartalmi követelményeket, illetve megjelennek a nemzetközileg elfogadott sztenderdek is²⁴, melyekhez számos ponton igazodik a GVH²⁵. Dolgozatom ezen részében, ezeket a nemzetközi sztenderdeken alapuló és a GVH által figyelembe vett minimum követelményeket szeretném taglalni. A GVH az alábbi követelményeket veszi figyelembe különösen:

1. Egy vállalkozás vezetői nyilvánvalóan köteleződjenek el a versenyjogi szabályoknak való megfelelés iránt. Ennek ki kell fejeződni felülről jövő, tehát a munkavállalók felé irányuló kommunikációban. A felső, és közép vezetésnek egyértelműen ki kell nyilvánítaniuk, hogy nem fognak fogyasztóvédelmi, antitröszt, vagy jelentős piaci fölényrel való visszaéléssel kapcsolatos jogsértéseket elkövetni.²⁶
2. Következő fontos követelmény, hogy a megfelelési program hatékony alkalmazásához rendelkezésre álljanak a szükséges személyi és anyagi erőforrások. Ez alatt a gyakorlatban azt kell érteni, hogy a vezetőség a megfelelési funkcióra delegáljon egy személyt, vagy szükség esetén személyeket, a programra hozzon létre egy költségvetést, és ezt indokolatlanul ne csökkentse, vagy vonja meg, attól függetlenül, hogy ezt a vállalat érdeke, hogy kívánja.²⁷
3. A harmadik feltétel az olyan képzések biztosítása, melyek a munkavállalók compliance programban való tájékozottságát, tudatosságát növelik.²⁸
4. Szintén feltétel a hatékony jelzőrendszerek, ellenőrzési és kontrolmechanizmusok működtetése. Ez tulajdonképpen a bejelentési rendszer transzparens módon történő megléte, a munkavállalók erről való tájékoztatása kiemelten fontos. Ide tartozik a megfelelési program megsértése esetén alkalmazandó szankciókat.²⁹
5. Végül a megfelelési program folyamatos fejlesztése mely a munkavállalói, vevői, szállítói visszacsatolások során történő tapasztalatszerzés során történik.³⁰

V. Fogyasztóvédelmi ügyek

A Gazdasági Versenyhivatal compliance programok elismerése és a bírságkiszabás tekintetében különbséget tesz fogyasztóvédelmi és antitröszt ügyek, illetve előzetes és utólagos megfelelési programok között. E szerint a bírság fogyasztóvédelmi ügyekben,

24 Reference materials on compliance, European Commission, https://ec.europa.eu/competition/antitrust/compliance/compliance_programmes_en.html, letöltés ideje: 2021.11.06.

25 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85

26 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 1/2020 antitröszt bírságközlemény 39.

27 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 1/2020 antitröszt bírságközlemény 39.

28 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 1/2020 antitröszt bírságközlemény 39.

29 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 1/2020 antitröszt bírságközlemény 39.

30 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 85., 1/2020 antitröszt bírságközlemény 39.

illetve előzetes megfelelési programok esetén jellemzően alacsonyabb. Fogyasztóvédelmi ügyek esetén fontos kiemelni, hogy a joggyakorlat különbséget tesz vállalatok között, oly módon, hogy kis és közepes vállalatok compliance programja esetén az eljáráskor a bírságsökkentés maximuma az irányadó. A GVH ezen politikája minden bizonnyal azt a tényt veszi figyelembe, hogy a KKV-k sokkal nehezebben tudnak megfelelni a fogyasztóvédelmi szabályoknak, egyszerűn méretükből kifolyólag, és ezzel a kedvezménnyel igyekeznek a GVH ösztönözni a jogkövető magatartásukat.³¹ Ezt a GVH oktatási programokkal, és egyéb ismeretterjesztő anyagokkal is igyekeznek erősíteni.³² Ez a hozzáállás számos jogesetből látszik, például a GALENUS ügyben a GVH a lehetséges legnagyobb bírságsökkentést alkalmazta, a vállalat KKV voltára illetve a jogértés beismerésére való tekintettel.³³ Tehát ahogy említettem fogyasztóvédelmi ügyekben a GVH különbséget tesz előzetes és utólagos megfelelési programok között. A feltételek, elismerés, és bírságsökkentés mértéke tekintetében jelentős különbség figyelhető meg köztük.

1. Előzetes megfelelési programok

Az előzetes megfelelési program azt jelenti, hogy a vállalkozás a versenyfelügyeleti eljárás megindítása előtt rendelkezett megfelelési programmal. Az előzetes programok alkalmazása a vállalkozás önkéntes jogkövető magatartásra való törekvésének jeleként értékelhető,³⁴ ezért a hatóság nagyobb jelentőséget tulajdonít ezeknek. A bírói gyakorlat szerint ugyanis a megfelelési előkészítés a tisztességes eljárás elvéből fakadóan enyhítő körülményként figyelembe veendő.^{35 36} A GVH bírságközleménye meghatározza a bírság kiszabásának szempontjait.

1.1. Fontos a megfelelés szándéka, mely a GVH politikája alapján azzal bizonyítható, hogy a kereskedelmi gyakorlat kialakulása, illetve közzététele előtt történt az állásfoglalás beszerzése – tehát valóban előzetes compliance programról van szó-, és kereskedelmi gyakorlatát e szerint alakította ki.^{37 38}

1.2. Az állásfoglalással kapcsolatban lényeges feltétel, hogy releváns kereskedelmi

31 A bírságsökkentési mérték felső határát veszi figyelembe a GVH, ha az érintett vállalkozás a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. törvény szerinti mikro-, kis- vagy középvállalkozás.

32 TÓTH András, Megfelelni de minek? konferencia 2014, *KKV-k versenyjogi megfelelése*, https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/gvh/versenykultura_fejlesztes/rendezvenyek/Megfeleles_konferencia_2014_prezentacio_GVH&inline=true, letöltés ideje: 2021.10.12.

33 Vj-64/2016. sz ügyben hozott határozat

34 Fogyasztóvédelmi Bírságközlemény 76.

35 Legfelsőbb bíróság KfV.VI.39.002/2010/7.számú döntése

36 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 76,77.

37 például: VJ/077/2012, VJ/022/2013. számú eljárásokban hozott határozatok

38 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 78,79.

gyakorlatok alapján készüljön, illetve érvelése legyen konzisztens és részletes.^{39 40} Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy pár soros indoklás ezt az elvárást általában nem meríti ki. Illetve fontos, hogy a program jogkérdésekben igazodjon a hatóságokhoz.⁴¹

1.3. A szakmai állásfoglalás megalapozottságát elősegítheti, ha azt egy az eljárás alá vonttól független szervezet vagy személy (például szakmai testület, ügyvéd, ügyvédi iroda) alakítja ki, azonban ez nem szükségszerű feltétele az állásfoglalás elfogadásának.⁴² Tehát ha a vállalat a GVH esetjoga alapján alakítja ki joggyakorlatát, bizonyítja, hogy az állásfoglalás beszerzése a később jogsértőnek ítélt gyakorlat kialakítása előtt történt, az állásfoglalás részletes indoklást tartalmaz, és független személy vagy szervezet alakítja ki, akkor elvileg lehetőség van 100%-os tehát teljes bírságcsökkenésre. Ehhez viszont kapcsolódnia kell egyéb együttműködéseknek is. De ez rendkívül ritka a GVH esetjoga alapján, és csak a fogyasztóvédelmi ügyek esetén lehetséges.

2. Utólagos megfelelési programok

Az utólagos megfelelési programok azok a programok, amelyek, már a versenyfelügyeleti eljárás megindítását követően jönnek létre. Ezen utólag indított programok, az adott eljárásban vizsgált magatartás feltárásához, az eljárás eredményességéhez már nem tudnak érdemben hozzájárulni, ebből kifolyólag az előzetes megfelelési programoknál kisebb mértékű bírságcsökkenéssel honorálja a GVH, amennyiben arra tevőleges jóvátétel vagy a jogsértés beismerésével párhuzamosan kerül sor.⁴³

A bírság csökkentése szempontjából az eljárás időtartama alatt már megvalósított programok jellemzően nagyobb, míg a kizárólag a jövőre vonatkozóan vállalt megfelelési erőfeszítések általában kisebb súllyal esnek latba.⁴⁴ Utóbbi esetben a bírságcsökkenés mértéke sokkal kisebb, maximum 20% de csak abban az esetben, ha tevőleges jóvátétel, vagy beismerés történik, és a vállalat más együttműködésről is tanúbizonyságot tesz (például: egyezségi eljárás). Viszont általában csak 5% körül mozog a csökkentés mértéke, mivel a jogsértés feltárásához fűződő érdek már nincsen meg,⁴⁵ illetve a vállalatok megfelelési programja sokszor alkalmatlan arra, hogy elérje a maximális bírságcsökkenést.⁴⁶ Számos döntés született mely alátámasztja ezt a gyakorlatot. Ilyen például az Alza.hu ügy melyben a vállalat compliance program kialakítására és két éven keresztül való működtetésére tett kötelezettségvállalásáért,

39 például: VJ/077/2012. sz. ügyben hozott határozat

40 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 80.

41 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 80.

42 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 81.

43 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 83.

44 VJ/090/2015. sz. ügyben hozott határozat

45 12/2017 fogyasztóvédelmi bírságközlemény 83.

46 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése, Arsboni*, 2020.11.18.

GVH az eredeti bírság összegét 5 százalékkal csökkentette.⁴⁷ A Telenor Magyarország ügyben az utólagos compliance program kialakítása miatt a kiszabott bírság összege szintén 5 százalékkal került csökkentésre,⁴⁸ az Autocentrum ügyben compliance szabályzat és tréning kidolgozására tett utólagos kötelezettségvállalást csupán kismértékű enyhítő körülményként tudta figyelembe venni a versenyhatóság.⁴⁹

VI. Antitröszt ügyek

Az antitröszt ügyek közé tartoznak a versenykorlátozó megállapodások és összehangolt magatartások, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés, valamint a jelentős piaci erővel való visszaélés.⁵⁰ Az antitröszt ügyekkel kapcsolatos megfelelési politikához való hozzáállás a hatóság részéről jelentősen eltér a fogyasztóvédelmi ügyekhez képest. A vállalatoknak a megfelelés elismeréséhez egyrészt sokkal több feltételnek kell megfelelniük, másrészt a bírságcsökkentés mértéke jóval alacsonyabb.⁵¹

1. Előzetes megfelelés

A Legfelsőbb Bíróság döntése alapján antitröszt ügyekben a megfelelési erőfeszítés a tisztességes eljárás elvéből fakadóan, enyhítő körülményként figyelembe veendő.⁵² Így a GVH elismeri enyhítő körülményként az előzetes compliance programok alkalmazását amennyiben azok további feltételeknek megfelelnek.^{53 54} Hasonlóan a fogyasztóvédelmi ügyekhez, a versenyhivatal súlyozottabban veszi figyelembe azokat a programokat, amelyeket az eljárás alá vont vállalkozások már a versenyfelügyeleti eljárás megindítását megelőzően is hatékonyan működtettek,⁵⁵ ugyanis a compliance programok előzetes és következetes alkalmazása a vállalkozások önkéntes normakövető magatartásra való törekvésének tekinthető. A bírságközlemény alapján a következő feltételeknek kell a compliance programnak megfelelni:

1.1 Az eljárás alá vont vállalkozásnak bizonyítania kell a megfelelő compliance erőfeszítéseit.

1.2 A jogsértés észlelését követően fel kell hagynia a jogsértő magatartással.

47 Vj-39/2018. sz. ügyben hozott határozat

48 Vj-13/2018 sz. ügyben hozott határozat

49 Vj-78/2016 sz. ügyben hozott határozat

50 11/2017 Antitröszt bírságközlemény

51 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése*, *Arsboni*, 2020.11.18.

52 Legfelsőbb Bíróság Kfv.VI.39.002/2010/7. számú döntése

53 Ebben az esetben is jelentősen növeli a bírságcsökkentés mértékét, az együttműködés egyéb típusai, például: tevékeny jóvátétel vagy egyezség

54 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 35.

55 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 35.

1.3 Objektív és hiteles bizonyítékkal alá kell támasztania, hogy a jogsértés abbahagyására a vállalkozás által önként működtetett vagy számára a GVH által egy korábbi eljárásban előírt megfelelési programnak köszönhetően, azzal összefüggésben került sor.⁵⁶

1.4 További feltétel, hogy a jogsértésben magas rangú vállalati vezetők nem vettek részt.^{57 58} Itt érdemes megemlíteni az USA versenypolitikáját, hiszen itt egy új elem épült be az ország versenyhatóságának elvárásai közé. Néhány éves tendenciaként megfigyelhető, hogy az USA versenyhatósága csak akkor ismeri el a versenyjogi megfelelési programokat, ha a vállalat a program megléte mellett, amely kiszűri a jogsértéseket, beazonosítja mely munkavállalói követték el a vállalat nevében a jogsértést.⁵⁹ Ez a joggyakorlat, némely esetekben már Európában is megfigyelhető.⁶⁰ Bár a GVH nem utal a memorandumra, de szabályozásában elvárja, a vállalattól, hogy megfelelési program, vagy beismerés mellett, azonosítsa, szankcionálja a munkavállalót, és ezt bemutassa a hatóság felé, hiszen ez alapján tudja egy vállalat kiszűrni, hogy magas rangú vállalati vezető részt vett-e a jogsértésben.⁶¹

Amennyiben a feltételeknek eleget tesz a vállalkozás úgy a joggyakorlat alapján maximum 7%-os bírságcsökkenést kaphat. De amennyiben a vállalkozás a fentiekben túlmenően a megfelelési programmal összefüggésben a hatóság számára addig nem ismert vagy a hatóság rendelkezésére álló bizonyítékokhoz képest jelentős többletértéket képviselő bizonyítékot szolgáltat, továbbá objektív és hiteles bizonyítékkal alátámasztva igazolja a megfelelési program bizonyíték felleléséhez való hozzájárulásának módját, az előzetes megfelelési programra tekintettel adható bírságcsökkenés mértéke legfeljebb 10%-os mértékű lehet.⁶² Ezt alátámasztja a versenytanács Energizer ügyben hozott határozata, mely kimondja, hogy a vállalat által működtetett compliance program, a bírságcsökkenés elengedhetetlen feltétele.⁶³

2. Utólagos megfelelés

A korábbi joggyakorlat alapján nem volt enyhítő körülményként értékelhető, ha a vállalatok versenyfelügyeleti eljárás megindítását követően alakítanak ki versenyjogi compliance programot.⁶⁴ Ehhez képest a bírságközlemény – habár jóval alacsonyabb mértékben és további elvárásoknak való megfelelés esetén – az utólagos megfelelési

56 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 36.

57 Kivéve, ha a jogsértés felderítésére összefonódás miatti átvilágítás keretében derült fény, ebben az esetben a céltársaság menedzsmentjének érintettsége nem jelent kizáró okot.

58 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 37.

59 The United States Department of Justice, Yates Memorandum, 2015

60 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése*, Arsboni, 2020.11.18.

61 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése*, Arsboni, 2020.11.18.

62 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 37.

63 Vj-43/2015/415. sz. határozat

64 például: Vj-190/2004. ill. Vj-74/873/2011.

erőfeszítést is figyelembe veszi, amennyiben arra az engedékenységi politikában, egyezségi eljárásban való részvétellel együtt és/vagy tevőleges jóvátétel tanúsításával párhuzamosan kerül sor.⁶⁵ Ha ezek a feltételek teljesülnek a hatóság maximum 5%-os bírságsökkentéssel élhet. Az előzetes versenyjogi megfelelési programokhoz képest jóval kisebb bírságsökkentés oka, hogy a GVH érvelése szerint ezek csak a jövőre segíthetik elő a jogkövetést, az eljárásban vizsgált magatartás feltárásához, az eljárás eredményességéhez már nem tud érdemben hozzájárulni. Számos határozat született, mely alátámasztja, hogy a versenyhivatal utólagos megfelelés tekintetében elvárja a vállalattól az együttműködést. A GVH a Paradox Security Systems/Power/Trióda ügyben a Trióda utólagos compliance programjáért 30%-os bírságsökkentésben részesült. De ebben az esetben a versenyjogi compliance program létrehozásán túl egyezségi eljárást vállalt, mellyel meggyorsította a GVH eljárását.⁶⁶ Szintén fontos eset az online pénztárgép ügy, mivel az utólagosan kidolgozott megfelelési programot figyelmen kívül hagyta a GVH arra való hivatkozással, hogy az nem járt együtt engedékenységi kérelemmel, egyezségi eljárással vagy a fogyasztók utólagos kompenzációjával.^{67 68}

VII. Következtetések

A GVH joggyakorlatát tekintve egyaránt figyelembe veszi az előzetes és utólagos compliance programok alkalmazását, illetve gyakorta azok alkalmazására, kialakítására kötelezi a jogsértő vállalkozásokat, esetenként komoly bírságsökkentéssel jutalmazva az eljárás alá vont vállalatot. A döntésekből az látszik, hogy egyre kisebb teret kap a compliance programok alkalmazásának bírságsökkentéssel való jutalmazása, amennyiben az nem párosul az egyezség egyéb típusaival. Ez nagyjából megfelel az európai versenyjogi folyamatoknak, példaként megemlíthető a francia verseny politika, mely úgy tekint, a versenyjogi compliance programokra, mint a vállalati működés mindennapjainak része, így nem számít bírságsökkentő tényezőnek.^{69 70} Ezzel párhuzamba állítható a GVH szállás.hu döntése,⁷¹ melyben a versenyhatóság kimondta, hogy a program azzal kerül értékelésre (bírság csökkentés) hogy kötelezettség vállalást tesz és egyezségi eljárásban vesz részt. Ha a vállalatot enélkül bírálták volna el, kisebb lett

65 1/2020 Antitröszt bírságközlemény 38.

66 Vj-97/2016. sz határozat

67 Vj-110/2015. sz határozat

68 dr. Kocsis Márton: *Megfelelési programok és szerepük a versenyjogi jogalkalmazásban*, Jogászvilág, 2019 <https://jogaszvilag.hu/szakma/megfelelosegi-programok-es-szerepuk-a-versenyjogi-jogalkalmazasban/>, letöltés ideje: 2021.11.30.

69 A hatóság mindazonáltal dönthet úgy, hogy bírságsökkentést alkalmaz, amennyiben a vállalkozás kötelezettséget is vállal.

70 Autorité de la concurrence: *Corporate compliance programmes and antitrust settlements*, 2012, <https://www.autoritedelaconurrence.fr/en/communiqués-de-presse/10-february-2012-corporate-compliance-programmes-and-antitrust-settlements> , letöltés ideje: 2021.10.11.

71 VJ41/2019. sz határozat

volna az esély a bírságcsökkentésre. A korábban tárgyalt európai folyamatok, illetve a versenyhatóság döntései alapján, lehetséges, hogy a jövőben a versenyjogi megfelelés megléte nem lesz elég önmagában, hogy bírságcsökkentést allokáljon.

Ezen kívül érdemes a versenyjogi compliance programokat a vállalatok oldaláról megvizsgálni, hiszen láthatjuk, hogy hazánkban nincsenek kihasználva a bírságcsökkentési lehetőségek.⁷² Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a versenyjogi compliance programok sokszor elégtelen működésűek.⁷³ Fontos figyelembe venni, hogy önmagában egy versenyjogi compliance program megléte nem tud bírságcsökkentést elérni, ehhez, egyrészt megfelelő programot kell alkotni, mely precíz, következetes, és a vállalat működésében fellelhető legyen a szándék a megfelelés iránt, alakuljon ki a vállalatban az úgynevezett compliance kultúra.⁷⁴ Másrészt, a megfelelést érdemes, az együttműködés különböző megnyilvánulási formáival együtt végezni, egy esetleges versenyfelügyeleti eljárás során. Ezeket figyelembe véve képes egy versenyjogi compliance igazán prosperáló lenni.

72 például: vj19/2017 ügy, itt 5%-os bírságcsökkentés volt, vj10/2015 ügy, itt egyáltalán nem volt bírságcsökkentés, illetve vj43/2015 ügy, ahol 2% volt a bírságcsökkentés de csak az utólagos megfelelési programot ismerte el a hatóság

73 TÓTH András, Megfelelni de minek? konferencia 2014, *KKV-k versenyjogi megfelelése*, https://www.gvh.hu/pfile/file?path=/gvh/versenykultura_fejlesztes/rendezvenyek/Megfeleles_konferencia_2014_prezentacio_GVH&inline=true, letöltés ideje: 2021.10.12.

74 Dr. SÜKÖSD Péter: *Vállalati Compliance Programok megítélése*, Arsoni, 2020.11.18.

A BÍRÓI HIVATÁS POLGÁRI KORI TÖRTÉNETÉNEK ARCHIVÁLT FORRÁSAI ÉS ANNOTÁLT BIBLIOGRÁFIÁJA

A PhD-értekezésem tárgyköréül a bírói hivatás magyarországi történetének polgári kori időszakát választottam. Ebben a tárgykörben már jelentek meg tanulmányaim, ezek java része az egyetemi éveim diákköri tevékenységéhez kapcsolódik. A kutatást eddigi munkáim során levéltári forrásbázisra alapoztam, amelynek feltárását és feldolgozását a Budapest Főváros Levéltárban kezdtem meg. Kutatásvezetőm iránymutatásával egyezően arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló archivált források alapján a tárgykör feldolgozatlan kérdéseire keressék választ. Eddigi munkám során közel három irattári folyóméternyi forrást tártam fel, és több mint 380 felvételt készítettem és elemeztem.² A jelen tanulmányban áttekintem az értekezésem szűkebb területével összefüggő hazai levéltári forrásokat és tudományos közleményeket. Az áttekintés célja a „status quaestionis” rögzítése, annak megállapítása, hogy a tudomány ezen a téren milyen eredményekre jutott, és ezek a feldolgozások milyen esélyt kínálnak az önálló, új megállapítások disszertációba foglalására.

1. A bírák elleni fegyelmi eljárások vizsgálatának lehetősége a levéltári források alapján

A bírák fegyelmi ügyeit a polgári korszak elején az 1871. évi VIII. törvénycikk szabályozta, később az alaprendelkezések egy részét az 1936. évi III. törvénycikk módosította.³ A Budapest Főváros Levéltára a Budapesti Királyi Ítéltáblának 1891-1950 közötti

1 Témavezető: Prof. Dr. Stipta István egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

2 Lásd bővebben: SCHLACHTA Boglárka Lilla: *Adalékok a bírói hivatás történetéhez*. Mailáth György Tudományos Pályázat 2019, Díjazott dolgozatok, Országos Bírósági Hivatal, Budapest, 2019, 817-857. o.; SCHLACHTA Boglárka Lilla: Adalékok a bírói hivatás történetéhez a Budapest Főváros Levéltárában feltárt iratok tükrében (1890-1938). In: Szikora Veronika – Balogh Judit (szerk.): *Díjnyertes gondolatok: Tanulmányok a 35. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciójának első helyezett szerzőitől*. Debrecen, DE ÁJK, 2021, 257-279. o.

3 GÜNTHER Antal: A bírák felelőssége és fegyelme. *Jogtudományi Közöny*, 1881. 46. sz., 373-375. o.; MÉRAY Frigyes: Az ügyvédek és bírák felelőssége általában. *Ügyvédek lapja*, 1905. 22. évf. 2. sz. 2-3. o.; PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása I. (1868-1954). *Forum. Publicationes doctorandorum juridicorum*, 2016, 6. évf., 147-164. o.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Történetek a bírói felelősség köréből. In: Gosztonyi Gergely-Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga II*. ELTE-Eötvös Kiadó, Budapest, 2018, 61-62. o.

időszakából 90 doboz archivált anyagot tartalmaz a fegyelmi eljárásokról.⁴ Ezek az irattári fondok még feltáratlanok. A források feldolgozását hallgatói időszakomban megkezdtem és résztanulmányokban hasznosítottam. Az általam vizsgált fegyelmi eljárásokat – elvi jelentőségük és előfordulási gyakoriságuk alapján – négy csoportra bontottam. Ezek a következők: a hivatali vétség tényállása, a botrányos magaviselet esetei, a büntetőper miatt indult fegyelmi ügyek, és a Tanácsköztársasággal összefüggő bírák ellen indított fegyelmi eljárások.

A hivatali vétség az 1871. évi VIII. tc. 20. § a) pont szerinti törvényi tényállás volt, miszerint „ki hivatali kötelességét vétkeesen, de nem azon bűnös czélből szegi meg, hogy ez által magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon”. A feltárt levéltári források alapján, ide tartoznak például a következő esetek: bíró személyeskedő megnyilvánulása a tárgyalás folyamán, ügyiratok halmozása, tárgyalási napló vezetésének mulasztása stb.⁵ A levéltári anyagok számos egyéb esetkört feldolgozására kínálnak lehetőséget.

A törvénycikk 20. § b) pontjának törvényi tényállása szerint fegyelmi vétséget követett el, „ki botrányos magaviselete miatt tiszteletről s bizalomra méltatlanná válik”. E tényállás nagyfokú teret engedett a bírói mérlegelésnek, ezért az egyes jogesetek kutatott iratokban is változatos megítélés alá estek. Ezekben az ügyekben a bíró magánéletében tanúsított magatartása miatt indult fegyelmi eljárás, mint például a következő esetekben: éjszaka tivornyázás, éjjeli kocsmái duhajkodás, dulakodás a törvényszéken, apróhirdetés az újságok házasság rovatában.⁶

A törvénycikk 61. §-a szerint, amennyiben egy bíróval szemben bünvádi eljárás indult, akkor akár a fegyelmi eljárás közben, akár a bünvádi eljárás alatt, az illető bíróság köteles volt az eljárás befejeztével az összes iratot a fegyelmi bírósághoz áttenni. Ez vonatkozott arra az esetre is, ha a vádlottat felmentették. Amennyiben a vádlott bűnösnek bizonyult, azonban hivatalvesztésre nem ítélték, akkor a vádlott további kihallgatása nélkül, az ellene megindítandó vagy folyamatban lévő fegyelmi eljárás iránt azonnal intézkedni kellett. Abban az esetben, ha a vádlott a büntető perben ártatlannak bizonyult, illetve csak kihágás miatt ítélték büntetésre, akkor a fegyelmi bíróság a közbíró meghallgatása után a törvény 39. §-a értelmében először a fegyelmi eljárás megindításáról vagy mellőzéséről hozott határozatot.⁷ A kutatott anyagokban

4 BFL VII.1.b Fegyelmi iratok (1891-1950).

5 BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 48/1919. Farkas Jenő; BFL. VII.1.b. 1. Fgy. 18/1891. Szlamka István; BFL. VII.1.b. 68. 19/1891. Winckler István; BFL. VII.1.b. 8. Bodányi László; BFL. VII.1.b. 66. 55/1930. Árvay Géza; BFL. VII.1.b. 83. 2/1937. Batory Gábor.

6 BFL. VII.1.b. 8. Talabér István; BFL. VII.1.b. 51. 6/1925. Werheim Gyula; BFL. VII.1.b. 51. Fgy. 37/1924. Szabó Ignác; BFL. VII.1.b. 83. 4/1938. Zubovich Artur; BFL. VII.1.b. 83. 8/1937. Fogel Zoltán.

7 SZÉPLAKI László: A bírák fegyelmi felelőssége a XIX. és a XX. század fordulóján a Győri Királyi Ítéltábla, mint elsőfokú fegyelmi hatóság döntéseinek tükrében. In: Molnár Andrea – Széplaki László (szerk.): Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján. Győri Ítéltábla, 2019. 69-76. o.

a vád tárgya döntően rágalmazás és becsületsértés vétsége volt, azonban könnyű testi sértés vétsége miatt is indult büntetőeljárás bíróval szemben.⁸

A Tanácsköztársasággal összefüggő ügyek csoportjában a bírák kömmün alatti magatartását vizsgálták. Azokkal a bírókkal szemben, akik a Tanácsköztársaság ideje alatt vezetői pozíciót töltöttek be, a Tanácsköztársaság bukása után fegyelmi eljárást indítottak. Az általam kutatott anyagok alapján általánosságban elmondható, hogy a fegyelmi eljárások során a bírákat felmentették, mivel a vezetői pozíciókba kényszerből kerültek és hatalmukkal nem éltek vissza.⁹

Az 1871. évi VIII. tc. 22. §-a szerint fegyelmi vétség esetén a következő büntetési nemeket kellett alkalmazni: rosszállás, feddés, pénzbüntetés, hivatalvesztés. Az 1936. évi III. tc. 8. § alapján pedig a következő büntetési nemek szerepeltek: feddés, pénzbírság, hivatalvesztés. Tehát a rosszállás, mint büntetési nem kikerült az új szabályozásból, ennek oka, hogy az azonos erkölcsi tartalom miatt a feddés büntetési nemével összeolvadt.¹⁰

A budapesti királyi ítélőtábla fegyelmi és felügyeleti büntetéseiről 1921-1931 között készült naplójában az ítélőtábla személyzetének fegyelmi, felügyeleti eljárásait rögzítették, amely 205 eljárást tartalmaz.¹¹ Fegyelmi vétséget 19 esetben állapítottak meg jogerősen, a többi esetben a csekélyebb fokú felügyeleti eljárás keretében intézkedést szabtak ki. E döntések indokainak vizsgálata szintén fontos része lesz a disszertációs munkámnak.

Az általános bírói ügyviteli szabályzat, vagyis a 4291/1891. I.M.E. rendelet 86. § 1-13. pontja határozta meg a felügyeleti intézkedéseket,¹² amelyekre a fegyelmi eljárás mellőzése, megszüntetése esetén kerülhetett sor a csekélyebb fokú felügyeleti eljárásra, kisebb fokú szabálytalanság esetén.

A levéltári források a fentiek szerint megfelelő alapot kínálnak a részletek érintő és összegző megállapításokhoz. A részletesebb elemzéshez a teljes anyag feltárása szükséges, melynek során a statisztikai adatokat összegző, a tendenciákat vizuálisan is megjelenítő kimutatásokat, grafikonokat készíték. Első körben a budapesti királyi ítélőtábla levéltári anyagait használok, hiszen ezek maradéktalanul rendelkezésre állnak

8 BFL. VII.1.b. 8. Markó István; BFL. VII.1.b. 30. 112/1913. Pozsgay Béla; BFL. VII.1.b. 30. 3/1904. Metzke Károly; BFL. VII.1.b. 51. 8/1925. Szűcs Ödön; BFL. VII.1.b. 53. 26/1926 Gedeon Alajos; BFL. VII.1.b. 67. 18/1931. Fayl Ivor.

9 BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 53/1919. Boda Géza; BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 1/1920. Szmétán László; BFL. VII.1.b. 40. 9/1920 Debreczy Géza; BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 2/1920. Fenes Ferenc; BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 5/1920. Kejzlár Gyula; BFL. VII.1.b. 39. Fgy. 48/1919. Farkas Jenő.

10 1936. évi III. törvénycikk indokolása a kir. ítélőbírának és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről, és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről.

11 BFL. VII.1b. 91. kötet ítélőtáblai fegyelmi és felügyeleti büntetések (1921-1931). A fővárosi levéltárban a budapesti királyi ítélőtábla tárgyalási naplója is megismerhető. Lásd bővebben: VII.1.b. 92. kötet ítélőtáblai fegyelmi ügyek tárgyalási naplója (1938-1941).

12 MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályjaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900. 66-69. o.

és a nagy ügyszám miatt általánosítható megállapításokra is alkalmasak. A levéltári adatok feldolgozása során törekszem a jogi szempontból releváns következtetések levonására, mert a köztörténeti és társadalomtörténeti kérdéskörök java részét más szerzők már érintették.

2. A bírák fegyelmi felelősségének szakirodalmi feldolgozottsága

A PhD-értekezésem témaválasztásánál figyelembe vettem, hogy az adott tárgykörben milyen állam- és jogtudományi művek születtek, tehát van-e lehetőségem eddig ismeretlen források feldolgozására és új tudományos eredmények igazolására. Általában véve elmondható, hogy ebben a tárgykörben és az általam választott forrásbázis alapján eddig nem születtek olyan összefoglalások, amelyek ezt az esélyt kizárnák.¹³ Természetesen számos résztanulmány olvasható ebben a tárgykörben is, de ezek többsége tartalmilag és forrásbázisukat tekintve különbözik az általam tervezett összefoglalástól.

A tárgykörben született legújabb és legalaposabb összefoglalás *Bódiné Dr. Beliznai Kinga: A bírói felelősség Magyarországon. A bírák és bírósági hivatalnokok felügyeleti úton érvényesített jogi, bünvádi, fegyelmi és vagyoni felelőssége 1971-1954.* című habilitációs értekezése. A mű 2020-ban született, ezért ennek megállapításait korábbi tanulmányaimban nem vehettem figyelembe. A szerző egyes korábbi e tárgyú közleményei szerepelnek a hivatkozásaim között.

Az értekezésem és ennek részfejezeteinek összeállításakor e mű szerkezetét, főbb megállapításait figyelembe veszem, és kerülöm a részletesen kidolgozott szerzői megállapítások ismétlését. Az bizonyos, hogy a szerzőnél részletesebben tárgyalom a bírák előmenetével kapcsolatos jogi normákat és az ezzel összefüggő gyakorlatot. A kutatásom fő időszaka a két világháború közötti időszak, így terjedelemben is bővebben taglalom azt az átfedő kérdéskört, amit a habilitációs értekezés a 84-től a 116. oldalig tárgyal.

Az Országos Doktori Tanács hivatalos honlapján nyilvántartott adatok szerint, az állam- és jogtudományi tudományágban a „jövőbeli vagy nemrég lezajlott védések”, illetve a „megtörtént sikeres védések” szűrők alkalmazásával, 1997-től összesen 779 PhD-értekezés érhető el.¹⁴ Ebből összesen négy hivatástörténeti értekezést találtam, amelyek a következők:

13 STIPTA István: Bírósági szervezettörténet a hazai jogtörténet-tudomány tükrében. *Jogtörténeti szemle* 2017. 1-2 sz. 2-10 o.; Uő: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve.* A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57. (Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér). Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2015. 184. o.

14 Országos Doktori Tanács hivatalos honlapja. <https://doktori.hu/index.php?menuid=121&lang=HU> (Letöltés: 2021. 12. 12.)

2.1. Hivatástörténeti disszertációk

2.1.1. Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története*

Témavezető: Homoki-Nagy Mária, Balogh Elemér. Az értekezés, és a belőle készített monográfia irányadó számomra módszertani és tartalmi szempontból egyaránt. A szerző jogtörténeti szempontú kutatásokat végzett, az ügyészi hivatás történetének áttekintő feldolgozására vállalkozott. Alapvetően levéltári és szakpublicisztikai forrásokra támaszkodott, és a hivatás történetének teljes vertikumát (szervezet, hatáskör, működés) feldolgozta. A bírósági hivatás történetének tudományos feldolgozásakor számomra a hatáskör és a működés vizsgálata kerül előtérbe.

Nánási László a királyi ügyészség történetének háromnegyed évszázadát vizsgálta, a kronológiai felosztást tekintve a köztörténeti periódusokat vette alapul. A választott tárgyköröm forrásainak kigyűjtése és feldolgozása során szűkebb időhatárok között, csupán a polgári kor három évtizedét tekintem át, a tervezett értekezésem súlypontja a Horthy-korszakra esik. Ebből következik, hogy a bírói hivatástörténet egyes elemeivel, a szolgálati viszonyok részletkérdéseivel részletesebben foglalkozom.

A királyi ügyészségre és a hazai bírósági szervezetre vonatkozó archivált források keletkezése, kezelése és kutathatósága sok tekintetben azonos. Az ügyészség esetében is fel kellett tárni mindazon levéltár anyagot, amely a vizsgált korban keletkezett az iratképzőknél. Nánási László megállapította, hogy nem volt könnyű a források beszerzése, hiszen a Magyar Országos Levéltárban a királyi ügyészséget irányító és felügyelő Igazságügyi Minisztérium, továbbá más országos szervek anyaga jelentős részben megsemmisült az 1956. őszi tűzvészben. A területi szervek iratait gyűjtő levéltárak is vegyes képet mutatnak, mert a trianoni államterület 23 ügyészségéből 16 iratai szinte teljesen elpusztultak, elkallódtak. Több helyen teljes a vonatkozó anyag hiánya (pl. Békés, Fejér, Tolna, Veszprém megye), máshol csekély, töredékes (pl. Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar), míg néhol bő iratanyag maradt meg (pl. Budapest, Bács-Kiskun, Csongrád). A békeszerződések miatt határon kívülre került területeken működött szervek esetén pedig gyakran hiányzik az ott esetleg létező anyag. De a belföldön fellelt anyagok alapján ábrázolható az ottani helyzet is a magyar államhatalom megszűnése, majd helyreállítása során. Megállapítható, hogy az egyes levéltárak forrásai kiegészítik egymást, anyaguk révén ábrázolható az ügyészi szervezet működése. Eddigi kutatási tapasztalataim szerint a bíróságtörténeti kutatások levéltári forrásai is hasonló lehetőséget kínálnak és közel azonos hiányokat mutatnak. A tárgyválasztás miatt esetemben a határon túli források hiánya nem jelent hátrányt, hiszen vizsgálataim súlypontja a két világháború közötti időszakra esik.

Nánási László értekezésében több helyen foglalkozik az ügyészi felelősség történeti kérdéseivel. Mivel a szabályozás hosszú ideig azonos volt, ezeket a megállapításokat fel tudom használni a bírák felelősségre vonásának elemzésekor is. Az ügyészségi törvény a bírák elleni eljárásban később szerepet adott az ügyészségnek is, így a párhuzamok

kutatásának eredményei számomra is követendők lesznek.

2.1.2. Navratil Szonja: Egyes jogászai hivatásrendek jogszociológiai vizsgálata (1868/1869–1937)

Témavezető: Fleck Zoltán. Az értekezés szociológiai módszerrel, alapos adatfeldolgozás után összegzi a jogászai hivatások történetének polgári kori időszakát. Az időhatárok részben egybe esnek az általam kutatótt történeti korszakkal, de a tervezett feldolgozásmód és a rendelkezésre álló forrásbázis alapvetően különbözik. Azt azonban tekintetbe kell vennem, hogy a disszertáns érinti a bírák felelősségre vonásának egyes kérdéseit. Fontos megállapításokat tesz az 1920-as évekig tartó szervezeti tendenciákra, a bírói kar önszerveződésére, és a napjainkban is tetten érhető autonómia-igényére. Vázlatosan, de fontos megállapításokat téve utal a bírák szolgálati viszonyaira, fizetésükre, képzésük rendjére. Ezeket a tudományos részeredményeket figyelembe kell vennem az értekezésem második fejezetének bevezető alfejezetében.

Nagyobb figyelmet igényel részemről az említett PhD-értekezés 1920-tól 1937-ig tartó folyamatokat elemző második fejezete. Ebben részletes adatokkal alátámasztott megállapításokat olvashatunk a bírák (és ügyészek) pályáivéről, az előmenetelükről, a földrajzi mobilitásukról és kinevezési eljárásukról. Ezt a kérdést korábban én is kutattam, igaz, más közelítésből, de alapvetően közös adatbázis alapján. Törekednem kell a szerző megállapításainak figyelembevételére, szükség esetén bírálatára.

A szűkebb értelemben vett tárgyköröm és Navratil Szonja értekezés között egy esetben van teljes tartalmi átfedés. Az értekezés nyolc oldalon tárgyalja a bírák felelősségre vonásának két világháború közötti kérdéseit. Az áttekintés ebben az esetben is az 1937-ig tartó időszakot érinti, tehát a tervezett kutatásomhoz képest szűkebb időhatárt fog át. Másrészt a feldolgozás a fellebbezésekre, és egyes egyedi (főleg politikai karakterű) ügyekre terjed ki, így teret kínál az általam tervezett hivatástörténeti vizsgálatoknak. Célom, hogy az Országos Legfőbb Fegyelmi Bíróság anyagát alaposan áttekintsem, és teljeskörűen feldolgozzam.

2.1.3. Rokolya Gábor: A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban

Témavezető: Stipta István. A közjegyzői intézmény a bírósági és az ügyvédi szervezet között helyezkedett el az igazságszolgáltatás rendszerében. Létrejöttét és fejlődését elsősorban az ügyvédi érdekek befolyásolták, ám fejlődésének első szakaszában meghatározó volt az ún. bírói megbízások rendszere, illetve a későbbi időszakban a hagyatéki eljárások lefolytatása, ami egy szoros hivatali kapcsolatot alakított ki a bírói szervezettel. Az értekezés – módszertani alapossága mellett – számomra azért is figyelemre méltó, mert számos részében utal a bírói hivatással való kapcsolatokra, benne a felelősségre vonás azonos és eltérő gyakorlatára.

2.1.4. Korsósné Delacasse Krisztina: Az ügyvédi autonómiák létrejötte és működésük megkezdése Magyarországon a polgári korszakban

Témavezető: Kajtár István. Az értekezés primer forrásbázisát a Baranya Megyei Levéltár iratai szolgáltatták, amelyek között a „Baranya Megyei Levéltár IX./603. c) A pécsi ügyvédi kamara fegyelmi iratai” is feldolgozásra kerültek. Témám szempontjából releváns kérdéskör a fegyelmi hatáskör bemutatása, amelyet a szerző a 172. oldaltól a 207. oldalig tárgyal.

2.2. A tárgyban született kurrens közlemények

A tárgyban született kurrens közlemények összegyűjtése során megállapítottam, hogy a Magyar Tudományos Művek Tárában¹⁵ a „fegyelmi” tárgyszóra 161 találatból hét szakirodalmi forrás releváns a témám szempontjából.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában. In: Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2021, 78-86. o.

A szerző a bírói fegyelmi felelősség osztrák (1868), bajor Disziplinargesetz (1881), porosz (1851), francia (1810, 1852, 1883), olasz (1865), Horvát-Szlavón (1874, 1890) szabályozását mutatja be.

PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása I. (1868–1954). *FORUM: Publicationes Doctorandorum Juridiciorum*, 2016, 6. évf., 147-167. o.

A közlemény részletesen foglalkozik az 1871. évi VIII. tc-vel, a tc. 20. §-a szerinti fegyelmi vétséggel, valamint a fegyelmi eljárás lefolytatásával, és kitér a felfüggesztés, valamint a vagyoni felelősség kérdéskörére is. A törvénycikk módosításai, kiegészítései tárgyában utal az 1896. évi XXVI. tc.-re, az 1912. évi VII. tc-re, az 1920. évi V. tc-re, az 1933. évi XX. tc-re, valamint az 1936. évi III. törvénycikk átfogó reformjaira, amelyet részletesen be is mutat. A tanulmány utolsó részében a „radikális változásokat” ismerteti az 1948. évi XXII. törvény tükrében.

SALLAI Balázs: „A korrupció szobra öröla mintáztassék,” avagy a fegyelmi jog diszkracionális mélységei. In: Siska Katalin - Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): *A jog tudománya, a mindennapok joga V*. Debrecen, DE ÁJK Praetor Szakkollégium, 2021, 141-149. o.

SALLAI Balázs: A törvényhatósági tisztviselők fegyelmi eljárásának lefolytatására jogosult szervek de lege lata et ferenda a XIX. században. In: Karlovitz, János Tibor (szerk.): *Jogok és lehetőségek a társadalomban*. Komárno, International Research Institute, 2020, 57-74. o.

A szerző a két tanulmányban a fegyelmi felelősség szabályozásának fejlődését mutatja be, amely Magyarországon a XVIII. századra nyúlik vissza. Az 1870. évi XLII. törvénycikk az első jogszabály, amely a fegyelmi vétséget meghatározta. A

15 Letöltés: 2021.01.03.

szerző részletesen ismerteti 1876. évi VII. törvénycikk szabályozását, illetve annak korabeli kritikáját. Tárgyalja továbbá az 1886. évi XXIII. törvénycikk rendelkezéseit. Tanulmánya zárásaképpen egy összehasonlító táblázatban vizsgálja az 1870: XLII. tc.; 1876: VII. tc.; 1886: XXIII. tc.; 1886-os tervezet; 1895-ös tervezet; 1897-es tervezet „vizsgálat elrendelésére jogosult szerv(ek)”, „elsőfokú szerv”, „jogorvoslati szerv(ek)” szempontok alapján.

SALLAI Balázs: Jog(történet) és nyelv: a közigazgatási fegyelmi jog „büntetőjogiasodásának” nyelvi aspektusai a levéltári forrásokban. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2. sz., 1-7. o.

A tanulmány írójának primer levéltári forrásbázisa a debreceni törvényhatóság hivatalnokai ellen 1870 és 1947 között lefolytatott fegyelmi eljárások írásos anyaga, amelynek célja, hogy bemutassa, hogy a fegyelmi jog folyamatosan vette át a büntetőjog eszköztárából a terminológiát, fogalmazásmódot, a jellemző fordulatokat, valamint egyes formai elemeket is. A szerző jól szerkesztett összehasonlító táblázattal szemlélteti a büntetőjog, valamint a fegyelmi jog viszonyát.

SALLAI Balázs: Adalékok a törvényhatósági tisztviselők büntetőjogi és fegyelmi felelősségéhez a polgári kori szabályozásban. A büntetőjogi és fegyelmi felelősség elhatárolási kérdései. In: Szűcs Lászlóné Siska Katalin – Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): *Tudományos Diákest, Tanulmánykötet VII.* Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2020, 132-146. o.

Az 1870. évi XLII. tc. alapján, a törvényhatóságok közé soroljuk: városok, vármegyék, Budapest székesfővárost, ezek igazgatási szervezetrendszerén belül dolgozó hivatalnokok, valamint a segéd-és kezelőszemélyzet a törvényhatósági tisztviselők gyűjtőfogalma alá tartoznak. Sajátos felelősségi rendszer jellemzi, az 1876. évi VII. tc. 1. §-a határozta meg a fegyelmi vétséget, később az 1929. évi XXX. tc. módosította. A szerző vizsgálja a büntetőjogi felelősség – fegyelmi felelősség elhatárolását összehasonlító táblázattal, valamint a ne bis in idem elhatárolási kérdését, megállapítja, hogy nem sérül a ne bis in idem elve, hivatkozva Magyary Zoltánt: ugyanazon cselekményért kizár két fegyelmi és/vagy két büntető határozatot, de nem zár ki egy fegyelmi és egy büntető határozatot (ld.: Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 415. o.*), kitér továbbá az elévülésre, valamint a debreceni joggyakorlatra 1876-1940 között: fegyelmi vizsgálat mellett bűnvádi eljárás 148-ból 18 esetben volt.

SALLAI Balázs: A közszolgálati fegyelmi felelősség kezdetei a polgári kori Magyarországon. *Régió kutatás Szemle*, 2020, V. évf., 1. sz., 59-66. o.

A közlemény primer levéltári források segítségével a fegyelmi jog érvényesülését és alkalmazását, az 1886: XXIII. tc. szerinti eljárást konkrét ügyön keresztül (Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú- Bihar Megyei Levéltára IV. B. 1414/b. 33.d. 90/1894) mutatja be. A tanulmány kitér a közszolgálat definiálásának kérdéskörére, a közszolgálati felelősség alkotmányos alapjaira, a fegyelmi felelősség előzményeire, illetve kialakulására és korai történetére.

A választott tárgykörömhöz tartozó szakirodalmi források feltárása során fontos feladatommak tartottam a meglévő tudományos adatbázisok adatainak összegyűjtését. Ennek során törekedtem az újabb könyvészeti adatfeltári módszerek alkalmazására, a digitális gyűjtemények szakszerű keresési technikájának felhasználására. Az MTMT adatbázisban a „bírák” tárgyszóra 269 találat közül nyolc¹⁶ releváns tanulmányt, a „bírók” lexikai egységre 64 eredmény közül három¹⁷ jogtörténeti szakirodalmat találtam. A „bíró”, illetve a „felelősség” kulcsszavak együttes keresésére 105 tudományos jellegű találat közül öt¹⁸ tanulmány releváns. Ezen szakirodalmi források között

-
- 16 ANTAL Tamás: A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945). *Magyar Jog*, 2003, 50. évf., 12. sz., 723-728. o.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *150 év távlatából. A bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc.* MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blog, Jogtörténet oldala, 2021. július 5. <https://mtajogtortenet.elte.hu/media/10/33/d3c366a82169a8241465d26e9a-621345ecc38fd73ea553cc9d344d2121b3/Beliznai-Kinga-150-ev.pdf> (Letöltés: 2021.02.03.); BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Horváth Boldizsár és a bírakra vonatkozó jogalkotás. *Vasi Honismereti és helytörténeti közlemények*, 1999/1. sz., 29-33. o.; MÁTHÉ Gábor: A bírói felelősség és a bírakra vonatkozó főbb rendelkezések törvényi szabályozása a dualizmus első éveiben. In: A Kar Tudományos Bizottsága (szerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. 14.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1972, 175-187. o.; MEZEI Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben: Száz év magyar jogelméleti gondolkodóinak felfogásában. *Jogelméleti Szemle*, 2003/1. sz.; MEZEI Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben: A XX. század első felének jogelméleti gondolkodói tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2002/3. sz.; PERES Zsuzsanna - BAGOSSYRNÉ KÖRTVÉLYESI Mária (szerk.): „Bírák vagyunk...” *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény cikk kihirdetésének 150. évfordulója tiszteletére.* Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2019.; ZINNER Tibor: Adalékok a magyar felsőbíráskodás ezer esztendejéhez. *Bírák Lapja*, 1997/1-2. sz., 32-91. o.
- 17 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: „Hogy a minimumra legyen szállítva a bíróhoz való hozzáférhetőség esélye” – a bírói fizetésrendezés és a bírók anyagi függetlensége 1869–1920. *Állam- és Jogtudomány*, 2018, LIX. évf., 2. sz., 3-35. o.; HEGEDÜS Zoltán: Bírók, képviselők, községi tisztviselők és alkalmazottak a századfordulótól 1939-ig. In: Thullner István - Tuba László (szerk.): *Moson évszázadai: Tanulmányok és kéismonográfia Moson település és Moson vármegye múltjából a kezdetektől 1946-ig.* Mosonmagyaróvár, Mosoni Polgári Kör, Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata, 2010, 465-469. o.
- TÁNCZOS-SZABÓ Ágota: „Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises...”: Tanácsvezető bírók, népügyészek és laikus bírák a háború utáni felelősségre vonás folyamatában. In: Gyenesi József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 2011, 78-87. o.
- 18 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása a kiegyezést követő években. In: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvény cikk megalkotásának 150. évfordulója. Budapest, *Kúria, HVG-ORAC*, 2019, 57-75. o.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 2019, 19-29. o.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Történetek a bírói felelősség köréből. In: Gosztonyi Gergely – Révész T Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére.* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 61-66. o.; HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség kérdéseinek megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono, Magyar Közigazgatás*, 2020/3. sz., 208-337. o.; HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Forum: Acta*

összegző monográfia nem található. Jelenleg aktívan a jogtudományban dolgozók közül néhányan vannak, akik e témakörben kutattak, közülük kiemelkedik Bódiné Dr. Beliznai Kinga munkássága.

Az Arcanum adatbázisában alapvetően kisebb terjedelmű közlemények, folyóiratbeli tanulmányok érhetők el. Az adatbázisban a „bírói felelősség” kifejezésre keresés 237 találatot eredményezett a jogtudományra szűkített témakörben, e források feldolgozását megkezdtem. A szakirodalom feltérképezésének következő fázisa a legteljesebb hazai jogi szakkönyvtárának, az országgyűlési könyvtár katalógusának áttekintése. Az országgyűlési könyvtáron keresztül elérhető jogi adatbázisok segítségével a nemzetközi kitekintésre is lehetőségem lesz.

3. Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a bírói hivatással összefüggő fegyelmi ügyek hazai történetének kutatása nem jár azzal a veszéllyel, hogy már feldolgozott, tudományosan elemzett kérdéskört választottam. A hasonló tárgykörben kutatók tudományos tevékenységét folyamatosan figyelemmel kísérem, a megjelent munkáikra reflektálok, és amennyiben indokolt, a munkám során hasznosítom elért eredményeiket. A feldolgozatlan levéltári források megfelelő esélyt kínálnak az új tudományos eredmények igazolására, és a másodlagos irodalom kellő segítséget nyújt a nyitott kérdések megválaszolására is.

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNIKAI MINISZTERIUM ÚNKP-21-3-I. KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAITÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

Irodalomjegyzék:

ANTAL Tamás: A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945). *Magyar Jog*, 2003, 50. évf., 12. sz.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: „Hogy a minimumra legyen szállítva a bíróhoz való hozzáférhetőség és esélye” – a bírói fizetésrendezés és a bírók anyagi függetlensége 1869–1920. *Állam- és Jogtudomány*, 2018, LIX. évf., 2. sz.

BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *150 év távlatából. A bírák és bírósági hivatalnokok felelőségéről szóló 1871. évi VIII. tc.* MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blog, Jogtörténet oldala, 2021. július 5. <https://mtajogtortenet.elte.hu/media/10/33/>

d3c366a82169a8241465d26e9a621345ecc38fd73ea553cc9d344d2121b3/Be-
liznai-Kinga-150-ev.pdf (Letöltés: 2021.02.03.)

- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Horváth Boldizsár és a bírakra vonatkozó jogalkotás. *Vasi Honismereti és helytörténeti közlemények*, 1999/1. sz.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása a kiegyezést követő években. In: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulója. Budapest, *Kúria, HVG-ORAC*, 2019.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói felelősség szabályozása Magyarországon 1871-ben. *Jogtörténeti Szemle*, 2019.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Történetek a bírói felelősség köréből. In: Gosztonyi Gergely – Révész T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II: Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A bírói fegyelmi felelősség szabályozása a 19. századi Európában. In: Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2021.
- GÜNTHER Antal: A bírák felelőssége és fegyelme. *Jogtudományi Közlöny*, 1881. 46. sz.
- HEGEDÜS Zoltán: Bírók, képviselők, községi tisztviselők és alkalmazottak a századfordulótól 1939-ig. In: Thullner István - Tuba László (szerk.): *Moson évszázadai: Tanulmányok és kismonográfia Moson település és Moson vármegye múltjából a kezdetektől 1946-ig*. Mosonmagyaróvár, Mosoni Polgári Kör, Mosonmagyaróvár Város Önkormányzata, 2010.
- HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség kérdéseinek megítélése a gyakorlatban. *Pro Publico Bono, Magyar Közigazgatás*, 2020/3. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 2017, VII. évf., 1. sz.
- MARSCHALKÓ János: *A bírósági ügyvitel szabályai*. Az új büntető ügyvitel szabályaival kiegészített második kiadás. Budapest, 1900.
- MÁTHÉ Gábor: A bírói felelősség és a bírakra vonatkozó főbb rendelkezések törvényi szabályozása a dualizmus első éveiben. In: A Kar Tudományos Bizottsága (szerk.): *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Tom. 14.* Budapest, Tankönyvkiadó, 1972.
- MEZEI Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben: Száz év magyar jogelméleti gondolkodóinak felfogásában. *Jogelméleti Szemle*, 2003/1. sz.
- MEZEI Péter: A bírák szerepe a jogrendszerben: A XX. század első felének jogelméleti gondolkodói tükrében. *Jogelméleti Szemle*, 2002/3. sz.
- MÉRAY Frigyes: Az ügyvédek és bírák felelőssége általában. *Ügyvédek lapja*, 1905. 22. évf. 2. sz.
- PATYI Zsófia: A bírák fegyelmi felelősségének bő évszázados alakulása I. (1868–1954). *FORUM: Publicationes Doctorandorum Juridiciorum*, 2016, 6. évf.
- PERES Zsuzsanna - BAGOSSYNE KÖRTVÉLYESI Mária (szerk.): „Bírák vagyunk...” *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk kihirdetésének 150. évfordulója tiszteletére*. Budapest, Országos Bírósági Hivatal, 2019.

- SALLAI Balázs: „A korrupció szobra óróra mintáztassék,” avagy a fegyelmi jog diszkrecionális mélységei. In: Siska Katalin - Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): *A jog tudománya, a mindennapok joga V.* Debrecen, DE ÁJK Praetor Szakkollégium, 2021.
- SALLAI Balázs: A törvényhatósági tisztviselők fegyelmi eljárásának lefolytatására jogosult szervek de lege lata et ferenda a XIX. században. In: Karlovitz, János Tibor (szerk.): *Jogok és lehetőségek a társadalomban.* Komárno, International Research Institute, 2020.
- SALLAI Balázs: Jog(történet) és nyelv: a közigazgatási fegyelmi jog „büntetőjogiasodásának” nyelvi aspektusai a levéltári forrásokban. *Magyar Jogi Nyelv*, 2020/2. sz.
- SALLAI Balázs: Adalékok a törvényhatósági tisztviselők büntetőjogi és fegyelmi felelősségéhez a polgári kori szabályozásban. A büntetőjogi és fegyelmi felelősség elhatárolási kérdései. In: Szűcs Lászlóné Siska Katalin – Talabos Dávidné Lukács Nikolett (szerk.): *Tudományos Diákest, Tanulmánykötet VII.* Debrecen, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2020.
- SALLAI Balázs: A közszolgálati fegyelmi felelősség kezdetei a polgári kori Magyarországon. *Régió kutatás Szemle*, 2020, V. évf. 1. sz.
- SCHLACHTA Boglárka Lilla: *Adalékok a bírói hivatás történetéhez.* Mailáth György Tudományos Pályázat 2019, Díjazott dolgozatok, Országos Bírói Hivatal, Budapest, 2019.
- SCHLACHTA Boglárka Lilla: Adalékok a bírói hivatás történetéhez a Budapest Főváros Levéltárában feltárt iratok tükrében (1890-1938). In: Szikora, Veronika; Balogh, Judit (szerk.): *Díjnyertes gondolatok: Tanulmányok a 35. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciójának első helyezett szerzőitől.* Debrecen, DE ÁJK, 2021.
- STIPTA István: A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57. (Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér). Pólay Elemér Alapítvány Szeged, 2015.
- STIPTA István: Bírói szervezettörténet a hazai jogtörténet-tudomány tükrében. *Jogtörténeti szemle* 2017. 1-2 sz.
- SZÉPLAKI László: A bírák fegyelmi felelőssége a XIX. és a XX. század fordulóján a Győri Királyi Ítéltábla mint első fokú fegyelmi hatóság döntéseinek tükrében. In: Molnár Andrea – Széplaki László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján.* Győri Ítéltábla, 2019.
- TÁNCZOS-SZABÓ Ágota: „Ennek a tisztnek a viselése nagyon tövises...”: Tanácsvezető bírók, népügyészek és laikus bírák a háború utáni felelősségre vonás folyamatában. In: Gyenesei József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás.* Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Levéltár, 2011.
- ZINNER Tibor: Adalékok a magyar felsőbbbíráskodás ezer esztendejéhez. *Bírák Lapja*, 1997/1-2. sz.

Tárgyszavak:

jogtörténet, bírói hivatás, fegyelmi eljárás, fegyelmi felelősség

MUNKAJOGI DILEMMÁK A HIVATÁSOS SPORTOLÓK TEKINTETÉBEN

Bevezetés

Jelen tanulmányban a majdani doktori disszertációm során tárgyalandó főbb kérdéseket, dilemmákat kívánom felvázolni áttekinthető jelleggel egy tulajdonképpeni induló „probléma térkép” keretében. A vizsgált téma a sportjog munkajogi aspektusai különös tekintettel a hivatásos sportolók jogviszonyára, hiszen ebben az esetben beszélhetünk csak esetlegesen konkuráló munkajogi tényezőkről. Mint ahogy sok más ország, úgy Magyarország is kinyilvánította a sportról szóló 2004. évi I. törvényben (továbbiakban „Sport tv. / Stv.”), hogy a „...nemzet közössége a test művelését, a sportot, a nemzet alapértékének, kívánatos célnak tekinti.”² Tehát a sportra kulturális alappilléreként is tekinthetünk, amelynek ápolásának, fejlesztésének szerves részét képezik a sportszervezetek, valamint maguk a sportolók is. Véleményem szerint a sport és munkajog kapcsolatából származó kérdések meglehetősen fontosak, hiszen ez esetben két speciális terület kölcsönhatásáról, azok sajátos, specifikus természetük találkozásáról van szó, amely mindenképpen potenciális, tárgyalandó kérdéseket vet fel.

I. Felmerülő, vizsgálandó kérdések

1. Alapvetés – Sportolói jogviszonyok elhatárolása

Ahogy a bevezetésben említésre került, a kutatott téma keretében a hivatásos sportolók jogviszonya és foglalkoztatása kerül elemzésre, mivel konzisztensen munkajogi aspektusokról csak az ő esetükben beszélhetünk. Ennek oka, hogy a sport törvény rendelkezései értelmében³ megkülönböztetünk amatőr és hivatásos sportolókat, akik a sport tevékenységüket eltérő alapokra helyezve fejtik ki. A törvény által meghatározott definíció szerint két fontos eleme van a professzionális sportolói jogviszonynak. Egyrésztől jövedelemszerzési céllal, másrésztől foglalkozásszerűen kell a sporttevékenységet kifejeznie a versenyzőnek. Minden más esetben, amelyben a jogviszony struktúrájából

1 Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila Sándor tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola

2 Sport tv. preambulum

3 Sport tv. 1.§ (1)-(5)

hiányzik az imént említett minősítő jegyek egyike, úgy amatőr sportolónak⁴ minősül az egyén, aki sportegyesület tagjaként, vagy sportszerződés alapján folytatja a sporttevékenységet. Ily módon a sportszervezet és a sportoló között létrejött sportszerződés estében a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény az irányadó, tehát a jogviszony a munkajogi normákon kívül esik.

2. Alkalmazott szerződés-típusok a hivatásos sportolói jogviszonyban

A hivatásos sportoló a munkáltató sportszervezettel kötött munkaszerződés vagy megbízási szerződés alapján fejt ki a tevékenységét, azonban a megbízási díj a számvitelről szóló törvény alapján bérköltségként kerül kifizetésre.⁵ Ebből adódóan a profi sportolók jogviszonyt tekintve a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (továbbiakban „Mt.”) rendelkezései alkalmazandók a sport törvényben foglalt eltérésekkel. Ugyan szóba kerül a megbízási szerződés is lehetőségként a hivatásos sportolók foglalkoztatásának tekintetében, azonban mégis azzal szembesülünk a törvény szövegét olvasva, hogy az Stv. rendelkezései a jogviszony főszabályait az Mt.-re alapozza, továbbá a számviteli törvény szerint bérköltségként számolandó a megbízási díj, vagyis a munkaszerződés és megbízási szerződés szerinti díjazás jelen esetben egy kategóriába esik,⁶ így munkáltatói terhek elkerülésének a lehetősége nem merül fel lehetőségként az adott szerződés típus megválasztásakor, amely feltétlen indokot szolgálna a két jogviszony közötti elhatároláshoz. Azonban sokkal érdekesebb – véleményem szerint – hogy ez esetben indokolt-e a sport törvényben nevesíteni a megbízási szerződést, mint foglalkoztatási lehetőséget. Vajon a gyakorlatban a két fél (sportszervezet és a hivatásos sportoló) jogállására és kettejük jogviszonyának a működésére van-e érdemi hatása az egyik vagy másik szerződés típus megkötésének, ha az Stv. hangsúlyosan az Mt.-t emeli ki a hivatásos sportoló foglalkoztatására vonatkozó alapvető szabályokkal kapcsolatban?

E kérdés mentén haladva érdemes röviden hazai sport történetére visszatekinteni. Az ezredforduló megelőzően még nem voltak szoros intézményi határok szabva a sportolók foglalkoztatását illetően, ezért megesett, hogy némelyik sportoló az sportegyesülettől megbízási szerződés keretében kapta a díjazását. Ezen indok mentén került a megbízási szerződés a jelenleg hatályos 2004. évi sport törvénybe, mint lehetőség a professzionális sporttevékenység kifejtésére, azonban a profi sportolók tekintetében mégis csak a munkaszerződés alapján történő foglalkoztatásra kerül a hangsúly.⁷ Meglátásom szerint meglehetősen érdekesen hat ezen alapvetés tükrében a megbízási szerződés alkalmazásának lehetősége, hiszen ebből következik a kérdés, miszerint mi lehet az indok a sportolókkal

4 Sport tv. 5.§ (1)-(2)

5 Sport tv. 8.§ (1)

6 KOZMA Anna – LÓRINCZ György – PÁL Lajos (szerk.): *A munka törvénykönyvének magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2020, 154. o.

7 SAMKÓ Zoltán Ferenc: A hivatásos sportoló jogállása, avagy amit a sportmunkaviszonyról tudni érdemes. *Jogtudományi Közlemény*, 2020, 75. évf., 11. sz., 528. o.

kötött megbízási szerződés mögött, amennyiben az nem a nemzeti válogatott⁸ keretében történő versenyzésre irányul? A kialakult gyakorlat szerint a csapatsportokban általában munkaszerződés, míg az egyéni sportágakban megbízási szerződés kerül megkötésre⁹, így érdemes mérlegelni, illetve megvizsgálni, hogy érdemben a megbízási szerződés jellegéből adódóan származik-e előnye a sportolónak, oly módon, hogy a megbízási jogviszony esetében esetlegesen „szabadabban alakíthatóak” a szerződéses keretek, tehát effektíve „egyenrangúbb” félként tud-e részt venni a sportoló a jogviszonyban ilyen tekintetben egy sportolói munkaszerződéshez képest? Erre alapozva érdemes lehet egyes sportágak gyakorlásának karakterisztikáját, kivitelezését megvizsgálni, hogy azok milyen minősítő jegyekkel bírnak természetükből adódóan, amelyek egyik, illetve másik foglalkoztatási keretként szolgáló szerződést teszik indokolttá.

Ezen felvetés gondolatmenetén tovább haladva ugyancsak szükséges kitérni a sportszféra szerződéseinek tartalmi hátterére, amelyről elmondható, hogy a profeszionális sportjogviszony résztvevőire, mint egy kötelező jellegű általános szerződési feltélként vonatkoznak, tehát e tekintetben megdől azon kötelmi alapelv, miszerint a szerződő felek saját elhatározásukból szerződnek, illetve határozzák meg a jogokat és kötelezettségeket. Ebből adódóan adott sportoló kénytelen alávetnie magát az ily módon determinált kötelmi keretrendszernek, ha a munka és foglalkozás szabad megválasztásának jegyében a sportot, mint hivatást gyakorolni kívánja, ezzel mintegy korlátozva a szerződéses szabadságát csupán a hivatása természetéből eredően.¹⁰

3. A sportszervezetek, mint munkáltatók gazdasági érdeke vs. a sportolók munkajogi védelmének érdeke

A sport és a ráépülő üzleti szféra¹¹ egyedi természete¹² miatt a sportszervezetek erős autonóm szabályozási, önszabályozási jogkörrel rendelkeznek – hiszen lefektetik saját

8 A jogalkotó a nemzeti válogatottban történő szereplés esetén lehetőséget ad, hogy a sportoló a válogatottban való szereplését külön megbízási jogviszony keretében végezze, ezzel elkerülve azt, hogy a munkaszerződéstől eltérő foglalkoztatásra vonatkozó szabályokat kellene alkalmazni. Lásd Sport tv. 8.§ (2) f)

9 HORVÁTH István: Szabad a pálya: A hivatásos sportolók munkaviszonya és a vészhelyzet különös szabályai. *Sportjog*, 2020/2. sz., 1-5. o.

10 NEMES András: A sportjog a jogelméleti „hitviták” keresztútjében. In: Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJK, 2015, (Továbbiakban: NEMES 2015.) 474. o.

11 FEJES Péter – SÁRKÖZY Tamás – SZEKERES Diána – TÓTH Nikolett (szerk.): *A magyar sport jogi szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2019, (Továbbiakban: FEJES – SÁRKÖZY – SZEKERES – TÓTH 2019.) 17. o.

12 Lásd pl.: David MITCHELL - Thomas CLEEVE: Top Tips For Protecting Confidential Information And Trade Secrets in Motorsport. *Law In Sport*. <https://www.lawinsport.com/topics/sports/item/top-tips-for-protecting-confidential-information-and-trade-secrets-in-motor-sport> (Letöltés: 2021.12.06.)

alapszabályait, kialakítják a sport játékszabályait¹³ – amely miatt korábban szinte teljesen kikerültek az állami beavatkozást a sporttevékenység speciális jellegére hivatkozva, tehát a sportvilágra vonatkozó kötelező érvényű szabályokat az állam helyett magánjogi jogalanyok alkotják.¹⁴ Ezért alappal merül fel a kérdés, hogy az esetleges jogviták esetében milyen mértékben szükséges eltérni az általános munkajogi rendelkezésektől a felek közti konfliktus tekintetében – figyelembe véve a sportolói jogviszony specialitását – ha az alapvető munkajogi védelem a tét?¹⁵ Tehát mi az a határ ameddig a sport speciális természetéből adódó eltérő értékelési szempontok primátust élvezhetnek a sportolók munkajogi érdekeivel- és védelmével szemben?

Az előbb említett konkuráló érdekekből következik egy további érdekes tárgyalandó kérdés. Érzékelhető egy fajta „súrlódás” a sportolók sportklubok közötti „mozgásának” tekintetében, a szerződésük lejáratát követően, hiszen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy rengeteg erőforrást fektetnek a sportklubok és sportvállalkozások az általuk foglalkoztatott sportolók nevelésébe és képességeik csiszolásába, ezért nem mindig engedik el könnyű szívvel az adott sportolót. Természetesen érthető módon merülnek fel ilyen fajta aggályok a munkáltató részéről, mivel befektetése ilyenkor látszólag elveszik. Meglátásom szerint fontos következtetések vonhatóak le azon probléma vizsgálatából, miszerint jogos érv lehet-e a sportszervezetek részéről, hogy a sportolójuk más szervezethez való igazolása számukra kárt okoz,¹⁶ illetve magától a sportolótól és az új munkáltatójától (klubtól) követelhető-e kártérítés, ilyen esetben. Vagy esetleg a gyakorlatban valamilyen közvetett módon (pl.: túl magas játékos vételár kiszabásával) vissza tudja tartani a klub a sportolóját a szerződésük lejáratát követően. Precedens értékkel bír ebben a kérdésben a Bosman-ügy,¹⁷ amellyel kapcsolatban az Európai Unió Bírósága (EUB) döntésével lehetővé tette, hogy a labdarúgó játékosok szerződésük lejáratát követően átigazolási díj nélkül folytathassák tevékenységüket egy másik sport klub színeiben. A konfliktus abból adódott, hogy a Bosman-t foglalkoztató sportklub, olyan átigazolási díjat szabott meg a szerződés lejáratát követően, amelynek a leendő új klub nem volt hajlandó eleget tenni. Gyakorlatban ez a játékos szabad mozgásának a korlátozását jelentette, illetve a verseny korlátozását, amely állításnak a bíróság helyt adott. Meglátásom szerint ugyan alappal döntött így az EUB és oldotta meg az adott ügyet, azonban az egyik probléma megoldása egy új kérdést vet fel, hiszen az ítélet alapján azt mondhatjuk, hogy a sportoló munkajogi érdeke a munkaerő

13 FEJES – SÁRKÖZY – SZEKERES - TÓTH 2019, 22. o.

14 NEMES 2015, 473. o.

15 Frank HENDRICKX: *What if sport and labour law have become interlocked?*. ISLSSL Prague XII, European Regional Congress 20-22 September 2017, (Továbbiakban: HENDRICKX 2017.) 1-2. o. https://www.ercprague2017.cz/wp-content/uploads/2017/02/Hendrickx_What-if-sport-and-labour-law-have-become-interlocked.pdf (Letöltés: 2021.12.06.)

16 Lásd pl.: *Olympique Lyonnais SASP v. Olivier Bernard* case C-325/08, ECLI:EU:C:2010:143

17 *Jean-Marc Bosman v. Royal Club Liégeois SA* case C-415/93, ECLI:EU:C:1995:463, összefoglaló: https://penguincompaniontoeu.com/additional_entries/bosman-case/ (letöltés ideje: 2021.12.05.)

szabad áramlásának tekintetében primátust élvez a sportvállalkozás (sportklub), mint munkáltató alapvető gazdasági érdekével szemben. Vajon ez alapján minden esetben törvényszerűen háttérbe kell szorúlnia a munkáltató gazdasági érdekeinek, illetve üzleti terveinek, vagy valamilyen módon lehetősége van ezt ellensúlyozni? Tehát a vizsgálandó érdekütközés a felek viszonyából eredő igen széles munkaerő-piaci problémára¹⁸ irányul, amely egyrészt a sportolók képzésével, fejlesztésével kapcsolatos törekvésekből, másrészt a munkáltató emberi erőforrásba való befektetéséből származik.

4. Sajátos munkavállalói- és munkáltatói kötelezettségek

A hivatásos sportolói jogviszony egyik további érdekes vizsgálati sarokpontja a sajátos munkavállalói kötelezettségek elemzése a sportolók tekintetében, azaz mit várhat el, mit követelhet meg a munkáltató egy profi sportolótól teljesítmény gyanánt a munkaszerződés értelmében, mivel a hagyományos munkavégzéstől eltérően ez olyan speciális kritériumokat jelent, mint a sportoló fizikális teljesítménye, a versenyeken való eredményessége, a felkészülés hatékonysága. A kérdés komplexitását növeli a munkáltatói kötelezettségek köre, amely sok esetben összeütközésben állhat a munkáltatói jogok gyakorlásával. Erre kitűnő példa a „*munkahelyi biztonság és egészségvédelem követelménye*”,¹⁹ amely a munkáltatók legszignifikánsabb kötelezettségeinek egyike, hiszen kötelesek biztosítani a biztonságos munkavégzés körülményeit. Ezen elvárás olykor abszurd helyzeteket eredményezhet, hiszen a legtöbb kontakt alapú sportágban versenyző sportoló fokozott veszélynek van kitéve a sérülések tekintetében, azonban ezeket a sportolókat foglalkoztató sportklubok ugyanúgy kötelesek mindent megtenni azért, hogy a munkavállalóik egészségét fenyegető tényezőkből eredő kockázatokat a minimálisra csökkentsék.²⁰ Ez alapján tehát az adott sportág természetéből adódó kockázatok (bizonyos értelemben véve) szűkebb határok közé szorítják a munkáltató irányításra vonatkozó jogát. Ezen tényezők fényében a hivatásos sportolói jogviszonyban résztvevő felek jognyilatkozataikból megannyi nehezen megítélhető kérdés származhat, amelyeket sok esetben nem lehet pusztán homogén statisztikai módszerekkel értékelni.

5. Választottbírói igényérvényesítés

Mint minden jogviszony életútját tekintve, a sportolói jogviszony keretében is elérkezhet az a pont, amikor a felek közti vitarendezésre van szükség. A sportolói munkaviszonyban, illetve megbízási jogviszonyban érdekes módon az arbitrációs eljárás az alapvető vitarendezési, igényérvényesítési fórum. Ez az eljárás a sportolók és a sportszövetségek

18 Frank HENDRICKX: The Bernard-Case and training compensation in professional football. *European Labour Law Journal*, Vol 1. Issue 3, 2010, 380. o.

19 Angol kifejezés fordítva: „occupational health and safety” (OHS)

20 Michael BARRY – James SKINNER – Terry ENGELBERG: Sidelined: employment relations in professional sports. In: Michael Barry – James Skinner – Terry Engelberg (szerk.): *Research Handbook of Employment Relations in Sport*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016, 4. o.

közi vitás ügyeket hivatott rendezni, azonban ezen alternatív megoldás alapján megkérdőjelezhető, hogy valójában milyen mértékben sikeres a sportolók hatékony és elfogulatlan munkavállalói jogaik érvényesítése, hiszen a hagyományos peres utón történő érdekérvényesítés eltér a választottbírói vitarendezéstől, főleg a tekintetben – ahogy az korábban említésre került – hogy az alkalmazandó szabályok egy részét a sportági szövetségek alakítják ki, amelyek a svájci bíróság véleménye szerint nem állnak törvényi szinten,²¹ azonban mégis jelentős befolyással bírnak a sportolók jogviszonyának és jogvitáik tekintetében. Ily módon a nagyobb forrással és erősebb tárgyalói pozícióval rendelkező sportszervezetek talán még könnyebben tudják érvényesíteni az akaratukat a sportolóikkal szemben, kihasználva a jogviszony tartalmának előre determinált természetét.

6. Összegzés

Láthatjuk, hogy a sport szféra igen különös karakterisztikájából származó kérdések fontos és meghatározó része munkajogi vetülettel bír,²² amelyek mind jogelméleti és joggyakorlati szinten tárgyalandóak, hiszen a jelenlegi szabályozások tekintetében a hivatásos sportolók is munkavállalók – noha jogviszonyi státuszok merőben eltér a tipikus munkaviszonytól – ezért esetükben ugyanúgy figyelemmel kell lenni a munkajogi érdekvédelemre és a munkajogi értékek, illetve intézmények megfelelő mértékű érvényesülésére.

Tárgyszavak:

munkajog, sportjog, hivatásos sportoló, foglalkoztatás

Irodalomjegyzék:

Magyar nyelvű szakirodalom:

FEJES Péter – SÁRKÖZY Tamás – SZEKERES Diána – TÓTH Nikolett (szerk.): *A magyar sport jogi szabályozása*. Budapest, HVG-ORAC, 2019.

HORVÁTH István: Szabad a pálya: A hivatásos sportolók munkaviszonya és a vészhelyzet különös szabályai. *Sportjog*, 2020/2. sz.

KOZMA Anna – LŐRINCZ György – PÁL Lajos (szerk.): *A munka törvénykönyvének magyarázata*. Budapest, HVG-ORAC, 2020.

NEMES András: A sportjog a jogelméleti „hitviták” kereszttüzében. In: Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, SZTE ÁJK, 2015.

21 Andrea Marco STEINGRUBER: Sports Arbitration: Determination of the Applicable Regulations and Rules of Law and their Interpretation. *The International Sports Law Journal*, 2010/3-4. 54. o.

22 HENDRICKX 2017, 7. o.

SAMKÓ Zoltán Ferenc: A hivatásos sportoló jogállása, avagy amit a sportmunkaviszonyról tudni érdemes. *Jogtudományi Közlöny*, 2020, 75. évf., 11. sz.

Idegen nyelvű szakirodalom:

BARRY, Michael – SKINNER, James – ENGELBERG, Terry: Sidelined: employment relations in professional sports. In: Michael Barry – James Skinner – Terry Engelberg (szerk.): *Research Handbook of Employment Relations in Sport*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2016.

HENDRICKX, Frank: The Bernard-Case and training compensation in professional football. *European Labour Law Journal*, Vol 1. Issue 3, 2010.

HENDRICKX, Frank: *What if sport and labour law have become interlocked?* ISLSSL Prague XII, European Regional Congress 20-22 September 2017. https://www.ercprague2017.cz/wp-content/uploads/2017/02/Hendrickx_What-if-sport-and-labour-law-have-become-interlocked.pdf (Letöltés: 2021.12.06.)

MITCHELL, David – CLEEVE, Thomas: Top Tips For Protecting Confidential Information And Trade Secrets in Motorsport. *Law In Sport*. <https://www.lawinsport.com/topics/sports/item/top-tips-for-protecting-confidential-information-and-trade-secrets-in-motorsport> (Letöltés: 2021.12.06.)

STEINGRUBER, Andrea Marco: Sports Arbitration: Determination of the Applicable Regulations and Rules of Law and their Interpretation. *The International Sports Law Journal*, 2010/3-4.

A KISKORÚAK ELJÁRÁSI JOGAI MINT A GYERMEKKÖZPONTÚ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS LEGFONTOSABB ELEME ÉS A SZÜLŐI FELÜGYELET KÉRDÉSE A MAGYAR POLGÁRI PERRENDTARTÁSBAN - ÖSSZHANG VAGY ELLENTÉT?

Absztrakt

A gyermekek jogainak egyik szeletét képezi a különböző bírósági eljárásokban való részvételi jogukat biztosító az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 12. cikkében lefektetett meghallgatáshoz való jog, mely a gyermekközpontú/gyermekbarát igazságszolgáltatás rendszerének egyik alap alkotó eleme. A részvételi jog gyakorlásának előfeltétele az, hogy a gyermekek tisztában legyenek e jogukkal, azaz megfelelő tájékoztatásban részesüljenek. Jogaik érvényesítéséért, beleértve a két előbb említett jogot is, az elsődleges felelősség a szüleiket mint törvényes képviselőiket terheli, azonban vannak olyan élethelyzetek, amikor a gyermek és szülője között érdekellentét merül fel. A gyakorlatban a polgári peres eljárások körében legtípusosabban és leggyakrabban előforduló eset az, amikor a gyermek sorsát döntően érintő szülői felügyelet rendezése iránti peres eljárás indul meg, akár önállóan, akár a házassági bontóper keretein belül. Ezekben a családjogi perekben a gyermek elveszíti törvényes képviselőjét, hiszen a szülők közötti konfliktus gyakran a gyermek feletti szülői felügyeleti jog rendezésének kérdésében manifesztálódik. A szülői felügyelet egyik részjogosítványa a per során nem tudja betölteni a rendeltetését. A gyermek joga, illetve a szülő joga és kötelessége között jelentős szakadék támad, az érdekellentét miatt már nem biztosított az, hogy a szülő a jogát valóban a gyermek érdekében gyakorolja. Az érdekellentét feloldása olyan módon lehetséges, hogy a gyermeket más, akár hivatalból kirendelt személy képviseli az eljárások során. Jelen cikkben azt kívánom megvizsgálni, hogy a családjogi perekben a gyermekek törvényes képvisellete, és ily módon jogaik biztosítása megoldásra került-e. Áttekintem ennek érdekében a vonatkozó anyagi jogi és eljárásjogi szabályokat, rávilágítva arra, hogy a képvisellete nem minden esetben került teljeskörűen rendezésre. Továbbá nemzetközi példák alapján vázolom a lehetséges megoldásokat is.

1 KRE-DI Felelősség Program PhD-hallgató, témavezető: Prof. Dr. Osztoivits András tan-
székvezető egyetemi tanár, KRE DI

I. Bevezető gondolatok: a kiskorúak eljárási jogai

A gyermekek eljárási jogainak kérdése aktuálisabb, mint valaha, hiszen az Európai Unióban majdnem minden ötödik ember gyermek.² Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének 2019-ben a New York-i Gyermejkogi Egyezmény 30. évfordulóján és az Alapjogi Karta 10. évfordulóján közzétett tájékoztatása szerint minden évben megközelítőleg 2,5 millió gyermek vesz részt valamilyen őt érintő jogi eljárásban. Az Alapjogi Ügynökség szerint ezen gyermekek kétharmada nem kap megfelelő tájékoztatást az eljárás alatt. Ritkán ellenőrzik azt is, hogy a jogaikat, illetve magát az eljárást a gyermekek egyáltalán megértették-e. Az Ügynökség rámutatott arra is, hogy az eljárásban részt vevő jogászok magatartása az eljárások során nagyban befolyásolja a gyermekek biztonság és kényelemérzetét – és így értelemszerűen a gyermekek szempontjából az egész eljárás eredményességét. Annak ellenére, hogy a gyermekjogok a XX. század elején fejlődésnek indultak, a gyermeket sokáig nem kezelték úgy, mint az őt érintő jogi eljárások aktív részesét, aki maga is beleszólhat sorsa alakulásába, hanem sokkal inkább a per passzív elszenvetőjének tekintették. A tokenisztikus szemlélet a gyermekek részére látszólagos szerepet és jogokat biztosít. Meghallgatják a gyermeket, azonban nem tulajdonítanak igazi súlyt a nyilatkozatának. A gyermek statisztika az eljárásban.

A tokenisztikus megközelítés korszakának a végét a 1989. november 20. napján New Yorkban az ENSZ égisze alatt megszületett elfogadottságában mai napig egyedülálló Gyermejkogi Egyezmény jelentette, mely egyúttal a gyermeki jogok fejlődésének fundamentumát is képezi.

Az Egyezmény egyik alapelvét megtestesítő 12. cikke – mely a gyermekbarát/gyermekközpontú igazságszolgáltatás egyik legfontosabb, ha nem a legfontosabb eleme és egyben a gyermekek részvételi jogának megtestesítése – deklarálta azt, hogy az „egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgatását.”

Ahogy a gyermekek jogainak első globális szintű megjelenése a XX. század érdeme volt, a gyermekközpontú (child-centered) igazságszolgáltatás a XXI. század vívmánya.

Mi a gyermekközpontú igazságszolgáltatás? Röviden: a gyermekjogok érvényesítését szolgáló igazságszolgáltatási keret, amely tulajdonképpen a gyermekek eljárási jogainak összessége.

A fogalom jóval később jelent meg, mint a gyermekek eljárási jogai.³

2 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0142> (letöltés dátuma: 2021.11.28.)

3 SZÉL NAPSUGÁR ÁGNES: *A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma* KRE XVII. Jogász

A New York-i Egyezményt követően az Európai Unió a 2000-es évek második felétől egyre aktívabban foglalkozott a gyermekek jogaival és ezen belül is a gyermekeket az igazságszolgáltatás során megillető jogokkal, azonban maga a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma amint arra Gyurkó Szilvia is rámutat mégsem az EU gyermekjogi dokumentumainak egyikében jelent meg, a fogalmat az Európa Tanács egyik iránymutatása vezette be.

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2010.november 17.napján tartott ülésén fogadta el a gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatást.

Az Iránymutatás határozottan és egyértelműen foglalt állást a célja tekintetében: „A gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás elfogadásával az Európa Tanács kimondottan azt kívánja elérni, hogy az igazságszolgáltatás mindig gyermekközpontú legyen...”

Az Iránymutatás a gyermekek jogairól szóló New York-i egyezményhez hasonlóan fogalom meghatározással indít, melyet a II. pontja tartalmaz. A New York-i Egyezményvel szemben azonban nem kizárólag a gyermek fogalmát rögzíti, hanem három alapvető fogalmat tisztáz. A gyermek fogalmát: minden 18 évesnél fiatalabb személy. E meghatározás összhangban van a gyermek jogairól szóló ENSZ-egyezmény 1. cikkében foglalt fogalommal. A szülő fogalmát: a nemzeti jog szerint szülői felelősséggel bíró személy(ek). Amennyiben a szülő(k) nincs(enek) jelen vagy nem visel(nek) tovább szülői felelősséget, a szülő szerepét betöltheti gyám vagy kijelölt jogi képviselő.

Továbbá először fogalmazza meg a gyermekbarát igazságszolgáltatás definícióját: „olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely az elérhető legmagasabb szinten biztosítja a gyermekek jogainak tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, figyelembe véve az alábbiakban felsorolt elveket, megfelelően tekintetbe véve a gyermek érettségét, értelmi szintjét és az ügy körülményeit. Olyan igazságszolgáltatás, amely hozzáférhető, az életkornak megfelelő, gyors, gondos, a gyermekek jogaihoz és szükségleteihez igazodó és azokra koncentrál, tiszteletben tartja a gyermekek jogait, beleértve a tisztességes eljárásához való jogot, az eljárásban való részvétel és az eljárás megértésének jogát, a magánélet, a családi élet, az integritás és a méltóság tiszteletben tartásához fűződő jogot.”

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás szempontjából a leglényegesebb gyermeki jog a New York-i egyezmény már idézett 12.cikkében foglalt meghallgatáshoz való jog, mint egyéni részvételi jog, azonban ez a jog teljes terjedelmében nem tud érvényesülni, amennyiben a 13. és 17.cikkben rögzített tájékoztatáshoz való jog sérelmet szenved.⁴

Az egyes gyermekek jogait értelemszerűen legközvetlenebb hozzátartozóik, azaz a szüleik tudják legeredményesebben érvényesíteni, hiszen ideális esetben ők tudnak eljárni annak érdekében, hogy gyermeket meghallgassák adott eljárásban, és a gyermeket is ők tudják tájékoztatni jogairól és kötelezettségeikről, illetve magáról az eljárásról. Vizsgáljuk meg azt, hogy milyen anyagi jogszabályi háttér áll az eljárásjogi gyermekjogok szülő általi érvényesítése mögött.

Doktorandusz Konferencia Jog és Állam 30. szám 279-286. oldal 2020.

4 Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához 114. oldal ENSZ Gyermekalapja Genf 2007 <https://unicef.hu> (letöltés ideje: 2021.12.05.)

II. A szülői felügyeleti jog fogalma és tartalma

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:146. §-ának (1) bekezdése szerint a gyermek gyámság vagy szülői felügyelet alatt áll. A szülői felügyelet a Ptk. 4:146. §-ának (2) bekezdése alapján magában foglalja többek között a gyermek törvényes képviselőének a jogát és kötelességét is. Ezt a jogot a szülők együtt kötelesek gyakorolni, ezen túlmenően a Ptk. 4:148. §-a értelmében az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket az őt érintő döntésekbe kötelesek bevonni, a gyermek véleményét pedig korára és érettségére tekintettel megfelelő súllyal figyelembe kell venniük.

A törvényes képviselő mibenlétét a Ptk. 4:161. §-ának (1) bekezdése tisztázza, megkülönböztetve a gyermekek személyi és vagyoni ügyeit. A Ptk. 4:162. §-a rámutat arra, hogy a szülői felügyeleti joga nem terjed ki a gyermeknek azokra a jognyilatkozataira, amelyeket jogszabály szerint kizárólag személyesen lehet megtenni.

A szülői felügyeleti jog részét képező törvényes képviselő kapcsán a legnehezebb helyzet akkor adódik, amikor a gyermek és a szülő között érdekellentét áll fenn. A Polgári Törvénykönyv 4:163. §-ában erre a problémára is kitér. Értelemszerűen érdekellentét esetén nem járhat el a szülő a gyermek képviselőjében, őt a gyámhivatal által az adott hatóság megkeresésére vagy hivatalból kirendelt gyám jogkörében eljáró eseti gyám helyettesíti.

A következőkben azt kívánom megvizsgálni, hogy a szülői felügyeleti jog ezen részjogosítványa miként érvényesül a polgári perrendtartásban, ehhez azonban először ismertetni szeretném a perrendtartás vonatkozó rendelkezéseit.

III. A polgári perrendtartás vonatkozó szabályai

A polgári perrendtartásban fellelhető a kiskorúak jogainak gyakorlását biztosító rendelkezések a gyermekjogok érvényesítését szolgáló igazságszolgáltatási keret **részei**, mely utóbbi tulajdonképpen a gyermekek eljárási jogainak összessége: a gyermekközpontú igazságszolgáltatás.

Az Európai Bizottság 2011. február 15-én hirdette ki a gyermekjogok érvényesítésére vonatkozó uniós ütemtervet.

Az Európai Bizottság az ütemterv részeként 2012. esztendőben a gyermekbarát igazságszolgáltatás évének nyilvánította Európában. Magától értetődik, hogy mint tagállam Magyarország is részt vett az ütemterv céljainak megvalósításában.

Az igazi átfogó reform azzal kezdődött, hogy a Kormány összhangban az EU Bizottság ütemtervével a 2012-es évet a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás évének hirdette meg: ennek jegyében megindult a jogalkotás, továbbá ombudsman-i vizsgálatra is sor került.

A jogalkotás során a child-friendly igazságszolgáltatás hazai jogba való átültetése a gyermekbarát igazságszolgáltatás megvalósulásához kapcsolódó egyes törvények

módosításáról szóló 2012. évi LXII. törvénnyel történt meg. Az eljárásjogi kódexeket módosító salátatörvényhez fűzött törvényi indokolás szerint: „Az utóbbi időben számos nemzetközi jogi dokumentum született, amely arra vonatkozóan ad iránymutatást az államok kormányainak, hogy hogyan tudnák gyermekbaráttá formálni igazságszolgáltatásukat. A törvény ezen cél eljárásjogi alapjainak megteremtését szolgálta.”

A módosítással a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény különbséget tett a kiskorú, mint érdekelt és mint tanú meghallgatása/kihallgatása között.

A módosítás a rPp. 65/A. §-sal szabályozta a kiskorú, mint érdekelt meghallgatását a szülői felügyelettel, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésével vagy az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perben. Biztosította a bíróság részére a mérlegelési jogot a tekintetben, hogy indokolt esetben egyidejűleg a kiskorú részére ügygondnokot rendeljen, illetve a kiskorút a felek és a felek képviselői távollétében hallgassa meg. Egyúttal rendelkezik a kiskorú személy idézésének módjáról is.

A rPp. 65/B. §-ának (1) bekezdése ennél is tovább ment: részletesen szabályozta, hogy a kiskorú meghallgatásának megfelelő légkörben, a gyermek számára érthető módon kell megtörténnie. Előírja azt is, hogy a meghallgatás kezdetén a kiskorútól - a korától és érettségétől függően - meg kell kérdezni a nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, majd tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tenni és arról, hogy a nyilatkozattételt, illetve az egyes kérdésekre a válaszadást megtagadhatja. Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, tájékoztatást ad a kiskorúnak az ügygondnok eljárásban betöltött szerepéről, jogairól, kötelezettségeiről. A tájékoztatásokat és figyelmeztetéseket a kiskorú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell közölni.

A kiskorú meghallgatása során a hozzá közvetlenül vagy a felek és képviselőik távollétében a felek, képviselőik vagy a saját ügygondnoka által intézett kérdéseknek a gyermek védelme érdekében a tanács elnökének (egykes bíró) szűrőjén kell átmenniük. A meghallgatás végén, még a kiskorú jelenlétében a jegyzőkönyvbe vett vallomást fel kell olvasni vagy, ha a jegyzőkönyv hangfelvétel útján készül, azt a kiskorú jelenlétében kell hangszalagra rögzíteni. Ennek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. A felolvasáskor, illetve a rögzítéskor a kiskorú az általa elmondottakat kiigazíthatja vagy kiegészítheti. Ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor, az elnök a felekkel ismerteti a meghallgatásról készült jegyzőkönyvet.

A polgári perrendtartásról szóló 2016. CXXX. törvény (a továbbiakban Pp.) azaz az új Pp. megtartotta a régi Pp. szerinti státusz bontást: a kiskorú vagy egyéb érdekelt vagy tanú lehet az eljárásban, a meghallgatására vonatkozó szabályok tartalmilag megegyeznek a korábbi szabályozással, A tanúkenti kihallgatásra vonatkozó rendelkezés a Pp. 298. §-a⁵ a tanúkra vonatkozó XX. fejezetben kapott helyet, míg az egyéb

5 A Pp. 298. § [A kiskorú tanú meghallgatása] (1) A tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorút csak akkor lehet tanúként meghallgatni, ha a vallomásától várható bizonyíték másként nem pótolható. (2) A kiskorú tanú meghallgatásánál a törvényes képviselője jelen lehet. A meghallgatáskor a figyelmeztetéseket és tájékoztatásokat a kiskorú tanú korára, érettségére

érdekeltekénti meghallgatásra vonatkozó részletes rendelkezések – a Pp. 473.§-a⁶ – a XXXV. fejezetben a szülői felügyelettel kapcsolatos perek közös szabályainál kaptak helyet, a korábbival szemben, amikor a jogalkotó a Pp. felekre és más perbeli személyekre vonatkozó szabályok között helyezte el.

A törvényalkotó amellett, hogy különbséget tett a gyermekek perbeli pozíciója szempontjából tanú és egyéb érdekelt között, a per során meghallgatott kiskorú törvényes képviselőt is eltérő módon szabályozza a törvényes képviselővel való érdekellentét

figyelemmel, számára érthető módon kell közölni. A meghallgatásnak megfelelő légkörben, a kiskorú számára érthető módon kell megtörténnie. (3) A tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú meghallgatása esetén a hamis tanúzás következményeire történő figyelmeztetés helyett az igazmondás követelményéről kell tájékoztatást adni a tanú korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon. A tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú tanú esetén a személyi adatainak zártan kezeléséről, valamint a vallomástétel megtagadásáról a nyilatkozatot a törvényes képviselője teszi meg, valamint a vallomástételre kötelező határozat elleni fellebbezési jogot a törvényes képviselő gyakorolja. (4) Ha a kiskorú tanú és a törvényes képviselője között érdekellentét van, a bíróság megkeresésére a gyámhatóság által kirendelt eseti gyám gyakorolja a (2) és (3) bekezdésben meghatározott jogokat.

6 A Pp. 473. § [A kiskorú gyermek meghallgatása] (1) Ha a bíróság a perben a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatásáról dönt, indokolt esetben egyidejűleg a kiskorú részére hivatalból ügygondnokot rendel. A bíróság a kiskorút a felek és a felek képviselői távollétében is meghallgathatja. (2) A bíróság a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorút a törvényes képviselője útján idézi meg azzal a felhívással, hogy a megjelenéséről gondoskodik. A tizennegyedik életévét betöltött kiskorú idézéséről akkor is külön értesíti a bíróság a törvényes képviselőt, ha őt is idézte a tárgyalásra. (3) A kiskorú meghallgatásának megfelelő légkörben, a gyermek korára és érettségére figyelemmel, számára érthető módon kell megtörténnie. A meghallgatás kezdetén a kiskorútól meg kell kérdezni a nevét, születési helyét, idejét, anyja nevét, lakóhelyét, majd tájékoztatni kell arról, hogy a meghallgatás során a valóságnak megfelelő előadásokat kell tenni és arról, hogy a nyilatkozattételt, illetve az egyes kérdésekre a válaszadást megtagadhatja. Ha a bíróság a kiskorú részére ügygondnokot rendelt, a tájékoztatásnak az ügygondnok eljárásban betöltött szerepére, jogaira és kötelezettségeire is ki kell terjednie. (4) A kiskorút az elnök hallgatja meg. A felek a meghallgatást megelőzően indítványozhatnak kérdéseket akkor is, ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor. Az ügygondnok a kiskorú meghallgatása során kérdéseket indítványozhat. Az elnök engedélyezheti, hogy az ügygondnok a kiskorúhoz közvetlenül is intézhessen kérdést. Az indítványozott vagy a kiskorúhoz közvetlenül intézett kérdések megengedhetősége felől az elnök határoz. (5) A meghallgatás végén, még a kiskorú jelenlétében az írásbeli jegyzőkönyvbe vett vallomást fel kell olvasni, vagy ha a jegyzőkönyv a jegyzőkönyvi tartalmat összefoglaló hangfelvétel útján készül, azt a kiskorú jelenlétében kell rögzíteni. Ennek megtörténtét vagy mellőzését a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. A felolvasáskor, illetve a rögzítéskor a kiskorú az általa elmondottakat kiigazíthatja vagy kiegészítheti. A jegyzőkönyv – az elnök engedélyével – az ügygondnok, vagy ha a meghallgatás a felek jelenlétében történik, a felek észrevételei alapján is kiegészíthető és módosítható. Az ügygondnok, illetve a felek erre vonatkozó kérelmét – annak elutasítása esetén – a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni. (6) Ha a kiskorú meghallgatására a felek távollétében kerül sor, az elnök a felekkel ismerteti a meghallgatásról készült jegyzőkönyvet.

esetére. Míg a tanúként meghallgatott gyermek részére az eseti gyám kirendelést biztosítja a bíróság megkeresésére, addig az egyéb érdekeltként meghallgatott gyermek részére maga a bíróság rendel ügyszakmákat.

A kiskorú meghallgatásának anyagi jogi hátterét képezi a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 4:171. § (4) bekezdése⁷ és 4:181. § (1) bekezdése,⁸ előbbi rendelkezik a gyermek, míg utóbbi az ítéltől képessége birtokában lévő gyermek meghallgatásáról. Az utóbbi esetben a bíróság számára kötelezően előírt módon, mivel a Ptk. 4:171. § (4) bekezdése kifejezetten tartalmazza azt, hogy indokolt esetben, vagy ha azt a gyermek maga kéri, meg kell hallgatni a gyermeket is.

IV. Összhang vagy ellentét?

A szülő általi törvényes képviselő és ezáltal a gyermek jogainak képviselője elsősorban azokban az esetekben, amikor a gyermek maga a peres fél és helyette szülője jár mindaddig töretlenül érvényesül ideális esetben a polgári eljárásban, amíg érdekellentét nem merül fel a szülő és a gyermek között, hiszen az eljárás folyamán mindvégig van olyan személy, aki képviseli a gyermeket, tájékoztatja, konzultál vele, közli a döntést. Ellentét esetén azonban ez az összhang megbomlik, a gyermek képviselője, különösen egyéb érdekelti pozícióban korlátozottá válik, kizárólag a meghallgatása esetére megoldott, míg tájékoztatása és konzultációs lehetősége szinte teljesen elenyészik, kizárólag a meghallgatás főszabály szerinti egyszeri alkalmához kötődik. A tájékoztatási jogot még a jogszabály sem biztosítja, hiszen nincs ilyen tartalmú anyagi vagy eljárásjogi rendelkezés a kiskorúakat érintően.

V. Összegzés

A kiskorúak eljárásjogi jogainak biztosítására nemzetközi példákat is figyelembe véve számos lehetőség áll rendelkezésre, így például a jogok és eljárások lényegét ismertető gyermekbarát nyelvű helpline/website üzemeltetése, a fiatalok körében népszerű social média felületeken youtube videók megosztása. Álláspontom szerint ezek azonban kizárólag kiegészítő szerepet játszhatnak a tényleges megoldás, a megfelelő jogszabálymódosítás mellett, melynek keretében a családjogi perben érintett kiskorú részére egy állandó független képviselő kerülne kijelölésre, így módon helyettesítve a törvényes képviselőtől érdekellentét miatt kieső szülőt. Az állandó képviselő kijelölése sem oldja fel azonban azt a sarkalatos hiányt, mely abból adódik, hogy a gyermek tájékoztatáshoz való joga jogszabályi szinten, főleg eljárásjogi tekintetben nem rendezett.

7 A Ptk.4:171. §-ának (4) bekezdése szerint a bíróságnak az eljárása során – elháríthatatlan akadály esetét kivéve – mindkét szülőt meg kell hallgatnia. Indokolt esetben, vagy ha azt a gyermek maga kéri, közvetlenül vagy szakértő útján meg kell hallgatnia a gyermeket is.

8 A Ptk.4:181. §-ának (1) bekezdése szerint a döntés előtt az érdekelteket és az ítéltől képessége birtokában lévő gyermeket meg kell hallgatni.

Természetesen a jogszabálmódosítás önmagában nem lenne elegendő, hiszen a megfelelő anyagi háttér mellett szükséges lenne speciálisan **képezett** jogászokra is, akik tudják, hogy hogyan kell meghallgatni, kérdezni, képviselni, megérteni egy krízishelyzetben lévő gyermeket.

Felhasznált irodalom:

Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához, magyar kiadást szerkesztette:
Herczog Mária ENSZ Gyermekalapja Genf 2007 <https://unicef.hu> (letöltés ideje: 2021.12.05.)

SZÉL NAPSUGÁR ÁGNES: *A gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma* KRE XVII. Jogász Doktorandusz Konferencia Jog és Állam 30. szám 279-286. oldal 2020.

Jogszabályok:

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.)
A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)

Egyéb:

1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban,
1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

Tárgyszavak:

child-friendly justice, gyermekközpontú igazságszolgáltatás, kiskorú meghallgatása, szülői felügyeleti jog

ISKOLAI SZEGREGÁCIÓS ÜGYEK AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGÁNAK GYAKORLATÁBAN ÉS AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG KÖTELEZETTSÉGSZEGÉSI ELJÁRÁSAIBAN

1. Bevezető gondolatok

Az Európai Unió kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről készített második felmérése (Kilenc országra kiterjedő 2016. évi vizsgálat – Bulgária, Cseh Köztársaság, Horvátország, Görögország, Magyarország, Portugália, Románia, Szlovákia és Spanyolország bevonásával) megállapította, hogy a roma gyermekek 33%-a járt olyan iskolába, ahol a diákok többsége roma volt, és 13% olyanba, ahol csak roma gyermekek tanultak.² Jellemző, hogy azokban az oktatási intézményekben, ahol nagy a kisebbségi etnikai csoportokból származó gyermekek aránya, a tanárok motiválatlanok és alacsony az oktatás színvonala. A diákok karriervágya korlátozott, és csökkenhet a továbbtanulási esélyük.³ „Az iskolázottság szintje és az elhelyezkedési lehetőség, illetve a jövedelem, a betöltött pozíció között egyértelmű a korrelációs viszony.”⁴ Az alacsony végzettségük jelentős hátránnyal indulnak a munkaerőpiacon. A hátrány nem csak azokat éri, akiknek nincs befejezett általános iskolai végzettségük, hanem azok is nagy hátránnyal indulnak, akik rendelkeznek érettségivel, azonban szakmát nem tanultak.⁵ A felmérés megállapította, hogy a vizsgált országokban 2011 és 2016 között 87%-ról 68%-ra csökkent a középszintű oktatást otthagyo roma tanulók aránya. Ennek ellenére a teljes népességhez viszonyítva még mindig elfogadhatatlanul magas a korai iskolaelhagyók között a roma diákok aránya.⁶ Tehát az iskolai szegregáció, a minőségi oktatáshoz való hozzáférés hiánya és a roma diákok indokolatlan fogyatékosná nyilvánítása, valamint speciális iskolákba helyezése, és ennek következtében a továbbtanulás esélyének elvesztése hosszú távon a munkavállalás esélyeit csökkentik, és hozzájárulnak a szegénység újra termelődéséhez. Dolgozatomban bemutatom az egyenlő bánásmód

1 Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola hallgatója.

2 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_hu.pdf (2021.12.12.)

3 http://publications.europa.eu/resource/cellar/5db33bbf-e951-11e8-b690-01aa-75ed71a1.0001.02/DOC_2 (2021.12.12.)

4 ÓRY Mária: Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 2005, 48.

5 Uo.

6 <https://fra.europa.eu/hu/node/26634> (2021.12.12.)

követelményének európai vetületét, továbbá az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) által hozott ítéleteket, és az Európai Bizottság által az Unió Bíróságán indított kötelezettségzegési eljárásokat a romák iskolai szegregációjának tárgyában.

2. Az egyenlő bánásmód követelményének regionális vetülete

Az „európai megkülönböztetésmentességi jog” egy komplex, többretegű rendszer, amelyen belül található az Európa Tanács és az égisze alatt elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezményének standardjai és az Európai Unió szabályrendszere.⁷

Az Emberi Jogok Európai Egyezményében nem található nemzetiségvédelmi formula a megkülönböztetés általános tilalmán túl.⁸ Az Egyezmény 14. cikke alapján minden megkülönböztetés, például nem, faj, szín, nyelv, vallás, nemzeti vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás stb. alapján történő megkülönböztetés nélkül kell biztosítani az Egyezményben található jogokat és szabadságokat. Az Egyezmény 12. kiegészítő jegyzőkönyve megteremtette annak a lehetőségét, hogy önállóan is érvényesíthető legyen a megkülönböztetés tilalma, amelyet Magyarország aláírt, azonban nem erősített meg.⁹ Az Első Kiegészítő Jegyzőkönyv 2. cikke rögzíti, hogy senkitől sem lehet megtagadni az oktatáshoz való jogot. Az Európa Tanács keretében két nemzetiségvédelemhez kötődő nemzetközi dokumentum került elfogadásra, a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezménye és a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája. A keretegyezmény rendelkezései azonban programjellegűek, azokat nem lehet közvetlenül alkalmazni.¹⁰

A Lisszaboni szerződés volt az, amely az Európai Unió értékei közé beemelte „a kisebbségekhez tartozó személyek jogait”.¹¹ Az EU saját alapjogi katalógusa, az Alapjogi Charta 21. cikke rendelkezik többek között a faj, szín, etnikai vagy társadalmi származás, nemzeti kisebbséghez tartozás, születés alapján történő megkülönböztetés tilalmáról. Azonban az „*Európai Unió nem rendelkezik olyan kifejezett jogalkotási hatáskörrel, amely felhatalmazná nemzetiségvédelmi tárgyú jogszabályok kibocsátására*”.¹² Az Európai Unió Működéséről szóló szerződés 19. cikkének (1) bekezdése alapján „[...] a Tanács az Európai Parlament egyetértését követően különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag megfelelő intézkedéseket tehet a nem, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékonyságon, koron vagy szexuális irányultságon

7 DAKA Marija: Az egyenlő bánásmód követelménye az Európai Unió jogában és az Emberi Jogok Európai Egyezményében. Jura 2016/1, 182.

8 MÓRÉ Sándor: *Nemzetiségek a mai Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2020, 22.

9 BÁRD Károly – BÁRD Petra: Összhang vagy kollízió? Hol tart Magyarország 25 évvel az EJEE-hez való csatlakozás után a strasbourgi elvárásoknak való megfelelésben? Állam-és Jogtudomány 2017/4, 16.

10 MÓRÉ 2020, 22.

11 VÍZI Balázs: Európai Kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek. Budapest, L'Harmattan 2013, 58.

12 MÓRÉ 2020, 23.

alapuló megkülönböztetés leküzdésére.” Ezen felhatalmazás alapján került kibocsátásra a 2000/43/EK irányelv a személyek közötti, faji- vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról, mely tartalmazza a közvetlen és közvetett diszkrimináció, valamint a zaklatás meghatározását, és a 2000/78/EK irányelv a foglalkoztatási és munkahelyi egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról. Az Európai Bizottság ellenőrzi az egyenlő bánásmód joganyag implementációját és végrehajtását is, és a hiányzó megfelelés esetében a Bizottság kötelezettségszegési eljárást indíthat.

3. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata szegregációs ügyekben

Az EJEB eddig hat olyan ügyben hozott ítéletet, amely esetben roma kérelmezők oktatáshoz való jogát a megkülönböztetés tilalmával összefüggésben megsértették. A D.H. és társai kontra Csehország ügyben, melyben 2007-ben született ítélet, a 18 kérelmező speciális iskolába helyezéséről az intézményvezető hozta meg a döntést a gyermekek értelmi képességét mérő, nevelés-pszichológiai centrumban végzett tesztek eredménye alapján 1996 és 1999 között Ostravában. A tesztek nem vették figyelembe a roma gyermekek sajátosságait. Az áthelyezésről szóló döntéshez a szülők beleegyezésére is szükség volt, azonban a szülőknek nem ismertették a döntésük következményeit. A kérelemhez csatolt statisztika szerint a speciális iskolába járó roma gyermekek aránya 56% volt 1999-ben, míg a hagyományos általános iskolákban a roma diákok aránya 2,26% volt Ostravában. Míg a nem roma tanulók csupán 1,8% járt speciális iskolába, a roma gyermekek esetében ez az arány 50,3% volt.¹³ Első körben a Kamara elutasította a beadványt. A Kamara kizárólag a közvetlen hátrányos megkülönböztetés körében vizsgálódott, és kimondta, hogy a statisztikai adatokból az derül ki, hogy Csehországban a roma gyermekek oktatása nem tökéletes, azonban ez a konkrét ügyben nem értékelhető bizonyítékként.¹⁴ A kérelmezők ezután a Nagykamarához fordultak, amely kimondta, hogy az etnikai alapon történő megkülönböztetés a diszkrimináció egy formája és sérti az Egyezmény 14. cikkét.¹⁵ Az EJEB megállapította, hogy egy általános szakpolitika vagy intézkedés, amely aránytalanul káros hatással van egy adott csoportra, „közvetett hátrányos megkülönböztetésnek” minősül, annak ellenére is, hogy nem kifejezetten erre a csoportra irányul.¹⁶ Ami a bizonyítási terhet illeti ezen a területen, ha a kérelmező kimutatta az eltérő bánásmódot, a kormánynak kell bizonyítania, hogy ez indokolt volt.¹⁷ Továbbá kimondta, hogy amikor egy intézkedés egyénre gyakorolt

13 D.H. and others v. the Czech Republic [GC], no. 57325/00, § 190, ECHR 2007-IV.

14 SZEMESI Sándor: Tényleg mérföldkő volt? A D.H. és mások v. Csehország ügyhatása az Emberi Jogok Európai Bírósága diszkriminációs ítélkezési gyakorlatára. In: MADAI Sándor (szerk.): Generatio Regenerationis. Ünnepi tanulmányok a debreceni jogi kar újjraalapításának 15. évfordulójára. Debrecen, University Press, 2011, 133.

15 D.H. and others v. the Czech Republic § 176.

16 D.H. and others v. the Czech Republic § 175.

17 D.H. and others v. the Czech Republic § 177.

hatásáról van szó, a megbízhatónak és szignifikánsnak ítélt statisztikai adatok elégséges bizonyítékkal szolgálhatnak az ügy eldöntéséhez.¹⁸

A Sampanis és társai kontra Görögország ügyben a 11 általános iskoláskorú kérelmezőt nem vették fel a 2004-es tanévben az Aspropyrgos településen lévő általános iskolába, majd a következő évben a nem roma gyermekek szülei tiltakoztak az ellen, hogy együtt oktassák gyermekeiket roma gyermekekkel. A tiltakozó szülők agresszív viselkedése miatt több alkalommal rendőri beavatkozásra volt szükség, hogy a roma gyermekek biztonságosan be- és kijussanak az iskola épületéből. Ennek hatására a roma szülőkkel az iskola aláíratott egy kérvényt, hogy kéri a gyermekeik áthelyezését az iskola különálló épületébe. Az EJEB 2008-ban megállapította, hogy a görög hatóságoknak nem voltak felróhatóak a rasszista incidensek, de valószínűsíthető, hogy a tiltakozások befolyásolták a döntést a gyermekek áthelyezéséről. A bíróság hangsúlyozta egy olyan rendszer fontosságát, amely alkalmas arra, hogy a gyermekek értelmi képességeit megfelelően felmérje. Ha az érintett tanulók etnikai kisebbséghez tartoznak, mint a szóban forgó esetben is, akkor mindenekelőtt egy megfelelő diagnosztikai rendszerre van szükség annak biztosítására, hogy diszkriminációmentes kritériumok alapján biztosítsák a speciális osztályokba való elhelyezést.¹⁹ A gyermekek speciális oktatásához hozzájáruló szülői nyilatkozatokat az EJEB érvénytelennek tekintette, mert nem volt meggyőződve, hogy a szükséges információk birtokában voltak, amelyek képessé tették őket a helyzet minden aspektusának felmérésére.²⁰

A Sampanis és társai kontra Görögország ítélet után 4 évvel, 2012-ben újabb ítéletet hozott az EJEB ugyanazon iskolába járó 140 kérelmező panasza alapján, miután az aspropyrgosi általános iskolában továbbra is szegregáltan oktatták a gyerekeket. Az EJEB emlékeztetett arra, hogy a Sampani és társai ítélet kiinduló tényállásában nem történt jelentős változás, eltekintve az Oktatási Minisztérium azon szándékától, hogy a roma tanulókat integrálni kívánja a rendes oktatási rendszerbe, ami a 12. iskola létrehozásával nyilvánult meg, amely különböző önkormányzati és prefektúrapolitikai okok miatt nem tudott a tervek szerint működni, ami a Psár környéki roma közösséggel szembeni eltérő bánásmód állandósulását eredményezte.²¹

Görögország az egyetlen állam, amelyet a bíróság több esetben is elmarasztalt oktatási szegregációs ügyek miatt. A Lavida és társai kontra Görögország ügyben 2013-ban a bíróság megállapította, hogy a Sofades városában a 4. számú általános iskolában 550 roma tanuló tanult, míg 289 nem roma tanuló két másik általános iskolában tanult. Az EJEB ebben az esetben megállapította, hogy diszkriminatív szándék hiányában is a roma gyerekek kizárólag romák által látogatott állami iskolákban való oktatásának állandósulása és a hatékony antiszegregációs intézkedések elmulasztása nem tekinthető objektív módon igazolt célnak.²²

18 D.H. and others v. the Czech Republic §188.

19 Sampanis and others v. Greece, Judgement of 5 June 2008, no.32526/05 § 91.

20 Sampanis and others v. Greece § 93.

21 Sampani and others v. Greece, Judgement of 11 December 2012, no. 59608/09 § 89.

22 Lavida and others v. Greece, Judgement of 30 May 2013, no. 7973/10 § 72.

Az Orsus és társai kontra Horvátország ügyben, 2010-ben hozott ítéletet az EJEB. 14 kérelmező fordult a bírósághoz, hogy általános iskolájukban homogén cigány osztályokban kellett tanulniuk, ahol a tananyag mennyiségét 30%-kal csökkentették az általános tantervhez képest. A kormány érvelése szerint a gyermekek elkülönült oktatására a horvát nyelv ismeretének hiánya miatt került sor. Az EJEB héttagú tanácsa, a Kamara elutasította a kérelmezők panaszát, és kimondta, hogy igazolást nyert, hogy a horvát nyelv ismeretének hiánya miatt került sor a szegregált oktatásra.²³ A Nagykamara azonban másképp döntött, és hangsúlyozta, hogy a 14. cikk nem tiltja meg a tagállamoknak, hogy csoportokat eltérően kezeljenek a köztük lévő „ténybeli egyenlőtlenségek” kiigazítása érdekében; sőt, bizonyos körülmények között az egyenlőtlenség eltérő bánásmód révén történő kiigazításának elmulasztása önmagában is a 14. cikk megsértéséhez vezethet.²⁴ Azonban kimondta azt is, hogy a konkrét esetben a tanulókat olyan tesztek alapján osztották be, amelyek nem a horvát nyelv ismeretét vizsgálták,²⁵ továbbá a tananyagban nem szerepelt kifejezetten a nyelvi hiányosságaik pótlását szolgáló tananyag.²⁶

A Horváth és Kiss kontra Magyarország ügyben a két kérelmezőnél szellemi fogyatékos-ságot állapítottak meg, és általános iskolai tanulmányaikat gyógypedagógiai intézményben kellett teljesíteniük. Emiatt később nem volt lehetőségük érettségi adó iskolai programban részt venni. Az intézményben a roma tanulók aránya a 2013-ban hozott ítélet előtti tíz évben elérte a 40-50%-ot, míg a roma tanulók aránya 2007-ben Nyíregyházán az általános iskolákban 8,7% volt. Az EJEB megjegyezte, hogy Magyarországon az 1970-es évek óta a roma gyermekek szegregációjának eszközéül szolgál, hogy rendszeresen tévesen értelmi fogyatékos-ságot állapítanak meg náluk.²⁷ A diagnosztikai rendszer nem vette figyelembe a roma gyermekek szociális és kulturális háttérét.²⁸ A statisztikai adatokból az tűnt ki, hogy a kérelmezők által látogatott iskolában a rendszerszintű téves diagnosztizálás miatt volt kiemelkedően magas a roma gyermekek aránya.²⁹ A bíróság megállapította továbbá, hogy a romák sajátosan hátrányos helyzetű, sérülékeny kisebbséget alkotnak, és emiatt különleges oltalmat igényelnek. Sérülékeny helyzetük azt jelenti, hogy igényeikre és eltérő életmódjukra külön figyelmet kell fordítani.³⁰ A strukturális hiányosságok kiküszöbölése pozitív intézkedéseket igényel, ha olyan csoport tagjai szenvednek hátrányos megkülönböztetést az oktatás területén, akik korábban is elszenvedték azt.³¹ A magyarországi szakértői bizottság a WHO ajánlásával szembe menve nem a 70 IQ-nál, hanem 86-os IQ-nál húzta meg a határvonalat az enyhe értelmi fogyatékos-ság megállapításakor.³²

23 *Orsus and others v. Croatia*, no. 15766/03, § 112, ECHR 2010.

24 *Orsus and others v. Croatia* § 149.

25 *Orsus and others v. Croatia* § 160.

26 *Orsus and others v. Croatia* § 166.

27 *Horváth and Kiss v. Hungary*, Judgement of 29. January 2013, no. 11146/11. § 9.

28 *Horváth and Kiss v. Hungary* § 36.

29 *Horváth and Kiss v. Hungary* § 110.

30 *Horváth and Kiss v. Hungary* § 102.

31 *Horváth and Kiss v. Hungary* § 104.

32 *Horváth and Kiss v. Hungary* § 118.

4. Az Európai Bizottság által indított kötelezettségzegési eljárások

2014 szeptemberében, tizennyolc hónappal azután, hogy az Open Society Justice Initiative, Amnesty International és az Európai Roma Jogok Központja panasszal fordult a Bizottság felé, a Bizottság felszólító levelet küldött Csehországnak.³³ Ebben kimondta, hogy az a gyakorlat, hogy indokolatlanul fogyatékosá nyilvánítják a roma gyerekeket, és többségi társaiktól elkülönítetten, speciális iskolában oktatják őket, ellentétes az Európai Unió Alapjogi Charta 21. cikk (1) bekezdésével és a faji egyenlőségi irányelvvel. Csehország egyes részein 27-szer nagyobb esélye volt egy roma gyereknek, hogy mentálisan sérült gyermekek számára fenntartott iskolába kerüljön, mint nem roma társának.

2015 áprilisában második országgént Szlovákiának is megküldte a Bizottság a felszólító levelet roma gyermekek szegregált oktatása miatt. 2019 októberében a Bizottság indokolással ellátott véleményt küldött Szlovákiának.

2016 májusában a Bizottság felszólító levelet küldött Magyarországnak, hogy a Faji egyenlőségi irányelvvel hozza összhangba az egyenlő bánásmódra és az oktatásra vonatkozó szabályait, továbbá az oktatási politikáját. A Bizottság leírta, hogy több szempontból is aggályosnak tartja a magyar jogszabályokat és igazgatási gyakorlatot, melyeknek következtében roma gyermekek aránytalanul magas számban járnak szellemi fogyatékos tanulóknak szánt speciális iskolába, és jelentős hányaduk a többségi iskolákon belül elkülönített oktatásban részesül. A Bizottság fellépésével azt tűzte ki célul, hogy a roma gyermekek azonos feltételek mellett juthassanak minőségi oktatáshoz, amely a későbbi munkavállalás szempontjából meghatározó jelentőségű és emiatt a romák társadalmi befogadásának nélkülözhetetlen eszköze.³⁴

A Bizottság 2021. júniusában felszólító levelet küldött Magyarországnak a köznevelési törvény 2020. július 22-én hatályba lépett módosítása miatt.³⁵ A módosítás értelmében amennyiben a nevelési-oktatási intézmény a tanulót személyiségi jogában megsérti, arra a Polgári törvénykönyv sérelemdíjra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a bíróság a sérelemdíjat oktatási, képzési szolgáltatásként állapítja meg.³⁶

Ezen törvényjavaslat beterjesztésének indoklásában az szerepelt, hogy a „*gyöngyöspatai szegregációs ügyben, a Debreceni Ítéletábla által [...] hozott ítélet kapcsán felmerült, hogy hasonló jogsértések esetén a természetbeni kártérítés méltányos és igazságos.*”³⁷ A törvényjavaslat előterjesztője már a benyújtáskor tisztában volt azzal, hogy a javaslat összhangja megkérdőjelezhető a faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK irányelv 15. cikkében előírtakkal, miszerint a szankciónak hatékonynak, arányosnak és visszatartó

33 <https://www.opensocietyfoundations.org/newsroom/brussels-takes-action-against-czech-republic-over-roma-school-discrimination> (2021.12.12.)

34 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/HU/MEMO_16_1823 (2021.12.12.)

35 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_2743 (2021.12.12.)

36 A köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvény 59. § (4) bek.

37 T/10742/3. számú törvényjavaslat

erejűnek kell lennie. Az indokolás ugyanis kimondta, hogy a bíróság által elrendelt, utólagosan nyújtott felnőttképzési, oktatási szolgáltatásról abban az esetben lehet megállapítani, hogy arányos szankciónak minősül, ha összhangban áll az irányelvvel és az annak átültetését szolgáló jogszabályokban előírt követelményekkel.³⁸ A szabályozás egyértelműen arra irányul, hogy a roma gyerekek jogérvényesítését szűkíti, és a nem vagyoni kártérítés két alapvető funkcióját, a reparációt és a prevenciót sem biztosítja.³⁹ Azonban végeredményben a rendelkezés minden gyermekre hátrányos, akít az iskola személyiségi jogában megsért, és a jogsértés bíróság elé kerül. A Bizottság úgy találta, hogy a Faji egyenlőségről szóló irányelv mellett a szabályozás a foglalkozás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmódról szóló 2000/78/EK irányelvnek. Az irányelv 8. cikke kimondja, hogy az irányelv végrehajtásakor nem csökkenhet a védelem szintje a tagállam által már elért szinthez képest.

5. Záró gondolatok

Kutatásom következő szakaszában azt vizsgálom, hogy a fentebb bemutatott milyen hatást gyakoroltak az érintett államok jogalkotására és jogalkalmazására. A kötelezettségzegési eljárások továbbra is folyamatban vannak, azok közül a Szlovákiával szemben indított eljárás jutott a legtovább, hol sor került az indokolással ellátott vélemény küldésére, azonban egyik sem jutott el az Európai Unió Bírósága elé. A Bizottság továbbra is ellenőrzi a faji egyenlőségi irányelv átültetését és annak gyakorlati alkalmazását.⁴⁰ Noha a tanulmány elején bemutatott számokból láthatjuk, hogy még 2016-ban is jelentős volt a szegregált oktatásban részt vevő gyermekek aránya, elindult egy társadalmi párbeszéd, ami hosszú távon változásokat hozhat. Az úton vannak visszaesések, ahogy a legutolsó bemutatott kötelezettségzegési eljárásból is láthatjuk. Azonban pozitív eredmények is vannak, hiszen az roma iskolaelhagyók aránya a középfokú oktatás szintjén mindössze öt év alatt jelentősen csökkent.

Felhasznált irodalom:

Internetes források

<https://www.opensocietyfoundations.org/newsroom/brussels-takes-action-against-czech-republic-over-roma-school-discrimination>

<https://ptk2013.hu/szakcikk/hernadi-eleonora-kegye-adel-gardos-peter-sahin-toth-balazs-a-gyongyospatai-szegregacios-per-jogi-kronikaja/7056>

38 Uo.

39 <https://ptk2013.hu/szakcikk/hernadi-eleonora-kegye-adel-gardos-peter-sahin-toth-balazs-a-gyongyospatai-szegregacios-per-jogi-kronikaja/7056> (2021.12.12.)

40 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-002280-ASW_EN.html (2021.12.12.)

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/HU/MEMO_16_1823
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_hu.pdf
http://publications.europa.eu/resource/cellar/5db33bbf-e951-11e8-b690-01aa-75ed71a1.0001.02/DOC_2
<https://fra.europa.eu/hu/node/26634>
<https://www.parlament.hu/irom41/10742/10742-0003.pdf>
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_2743

Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei

D.H. and others v. the Czech Republic [GC], no. 57325/00, § 190, ECHR 2007-IV
Orsus and others v. Croatia, no. 15766/03, § 112, ECHR 2010
Sampanis and others v. Greece, Judgement of 5 June 2008, no.32526/05
Sampani and others v. Greece, Judgement of 11 December 2012, no. 59608/09
Horváth and Kiss, Judgement of 29. January 2013, no. 11146/11
Lavida and others v. Greece, Judgement of 30 May 2013, no. 7973/10

Tanulmányok

BÁRD Károly – BÁRD Petra: Összhang vagy kollízió? Hol tart Magyarország 25 évvel az EJEE-hez való csatlakozás után a strasbourgi elvárásoknak való megfelelésben? *Állam-és Jogtudomány* 2017/4.

DAKA Marija: Az egyenlő bánásmód követelménye az Európai Unió jogában és az Emberi Jogok Európai Egyezményében. *Jura* 2016/1.

MÓRÉ Sándor: Nemzetiségek a mai Magyarországon. Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.

ÓRY Mária: Hátrányos helyzetű csoportok helyzete a munkaerőpiacon. Budapest, Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 2005.

SZEMESI Sándor: Tényleg mérföldkő volt? A D.H. és mások v. Csehország ügyhatása az Emberi Jogok Európai Bírósága diszkriminációs ítélezési gyakorlatára In: MADAI Sándor (szerk.): *Generatio Regenerationis. Ünnepi tanulmányok a debreceni jogi kar újraalapításának 15. évfordulójára*. Debrecen, University Press, 2011.

VÍZI Balázs: *Európai Kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek*. Budapest, L'Harmattan, 2013.

Kulcsszavak:

iskolai szegregáció, EJEB, kötelezettszegési eljárás, roma

A SZERZŐDÉSI SZABADSÁG KORLÁTOZOTTSÁGÁNAK EGYES ASPEKTUSAI AZ INDIVIDUÁLIS MUNKAJOG TERÜLETÉN

1. Bevezető

Európában uralkodónak mondható² és a hazai munkajogban is hagyományosan érvényesül az a koncepció, mely szerint felek megállapodása a munkaviszonyra vonatkozó szabályoktól –főszabály szerint – csak a munkavállaló javára térhet el.³ A munkajogi jogforrási hierarchia meghonosodott rendszere szerint a felek megállapodási mozgástere a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) második része tekintetében relatív diszpozitív (bizonyos kivételekkel), míg a többi része kógens.⁴ Az Mt. indokolása szerint „[e]z a megoldás a munka világának azzal a tradicionális jellegzetességével számol, hogy az individuális megállapodások szintjén nem érvényesül a felek egyensúlyi pozíciója, amely a magánjog hagyományos rendszerében a diszpozitív szabályok uralmának jogpolitikai indoka.”⁵ A munkaviszony alanyainak szerződési szabadsága tehát korlátozott, hiszen a munkaszerződés az Mt. rendelkezéseitől főszabály szerint csak a munkavállaló javára térhet el (*kedvezőbbség elvé*⁶). A kedvezőbbséget pedig az egymással összefüggő rendelkezések összehasonlításával kell elbírálni.⁷ „Az egymással összefüggő rendelkezések kifejezés alatt az azonos rendeltetésű szabályokat, illetve megállapodás-elemeket kell érteni. Így például, ha az vitatott, hogy a törvényes, illetve a munkaszerződés szerinti végkielégítés legyen az irányadó az adott esetben, ezt nem önmagában, hanem például a felmondási időre vonatkozó rendelkezés, illetve megállapodás együttes összevetésével lehet megállapítani.”⁸

A tanulmány célja a kedvezőbbség elvének dogmatikai indokainak bemutatása. Ennek során ismertetésre kerülnek a témára vonatkozó főbb szakirodalmi álláspontok,

1 PhD-hallgató, KRE ÁJDI; Témavezető: Prof. Dr. Kun Attila tanszékvezető egyetemi tanár

2 Kiss György: A munkajog szabályozásának dilemmái. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám. (268. o.)

3 KUN Attila: Munkajogi elvi kérdések: a felek (munkáltató és munkavállaló) egyéni megállapodásainak mozgásteréről. *Glossa Iuridica*, 2020, VII. különszám. (148. o.)

4 Mt. 43. § (1) A munkaszerződés - jogszabály eltérő rendelkezése hiányában - a Második Részben foglaltaktól, valamint munkaviszonyra vonatkozó szabálytól a munkavállaló javára eltérhet.

5 2012. évi I. törvény indokolása, 12. pont.

6 Vö. pl. relatív diszpozitivitás, klauzikáló kógencia, jóléti elv stb.

7 Mt. 43. § (2) bekezdés

8 2012. évi I. törvény indokolása, a 43. §-hoz fűzött indokolás

külön részletezve az ún. *nonwaivability* témakörét. Ezt követően annak a kérdésnek a vizsgálatára kerül sor, hogy a jóerkölcsbe ütközés tilalmának generálklauzulája hogyan szab gátat a relatív diszpozitivitás elvének.

2. A kedvezőbbség elvének dogmatikai indokai

A munkajogi jogirodalomban lényegében egyöntetű az az álláspont, mely szerint a felek szerződési szabadságának jogalkotó általi korlátozása, és ezáltal a kedvezőbbség elvének érvényesítése indokolt, hiszen a munkajog egyik központi célja éppen az, hogy beavatkozzon a felek szerződéses viszonyába a gyengébb fél védelme érdekében. A munkajogban tehát erőteljes a szociális védelmi cél, ami jelentős részben közjogi eszközökkel, azaz kötelező, eltérést nem engedő szabályokkal realizálódik. Bronstein szerint a munkajog cél-orientáltsága éppen abban rejlik, hogy eltér a klasszikus magánjogi logikától, mivel a munkaviszony alanyai – eltérően a klasszikus magánjogi jogviszonyoktól – eltérő alkupozícióban vannak.⁹

Collins, Lester és Mantouvalou egy tanulmányukban¹⁰ a munkaszerződés dogmatikai természetét kapcsán rámutattak arra, hogy e szerződéstípus távol van a szabadon kialakított szerződések archetipikus ideájától, három okból kifolyólag. Egyrészt e szerződés tartalma jórészt egyoldalúan diktált, másrészt diszkrecionális jogköröket ruház a munkáltatóra a munkavállaló teljesítésének egyoldalú irányítására nézve, harmadrészt pedig a munkavállalót általában könnyű rábírní a munkáltatónak kedvező változtatásokra. A szerzők szerint a munkaviszony voltaképpen egy „autokratikus irányítási mechanizmus” nem pedig egy igazi kontraktuális alku.¹¹

Guy Davidov egy nemrégiben publikált tanulmánya¹² szerint a jogszabályokban rögzített munkavállalói jogoknak – kevés kivételtől eltekintve – kógens természetűnek kell lenniük. Ezt nevezi ő a „*nonwaivability*” („leronthatatlanság”) elvének, amelyet a munkajog egyik elvi pillérének tart,¹³ alapjaiban megkérdőjelezve ezzel a szerződési szabadság és ezzel a diszpozitivitás munkajogi létjogosultságát.¹⁴ Álláspontja szerint a *nonwaivability* szükségességét elsősorban a munkaviszony premisszája,¹⁵ vagyis az

9 BRONSTEIN, Arturo: *International and Comparative Labour Law: Current Challenges*. Basingstoke – New York, Palgrave Macmillan – ILO, 2009. (1. o.) [idézi: KUN Attila 2020. (149. o.)]

10 COLLINS, Hugh – LESTER, Gillian L. – MANTOUVALOU, Virginia: Does Labour Law Need Philosophical Foundations? (Introduction). In: Hugh Collins – Gillian Lester – Virginia Mantouvalou (Eds.): *Philosophical Foundations of Labour Law*. Oxford, Oxford University Press, 2018.

11 Uo. (4. o.; 6. o.) [idézi: KUN Attila 2020. (150. o.)]

12 DAVIDOV, Guy: Nonwaivability in Labour Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2020, 40/3. (482-507. o.)

13 Uo (482. o.)

14 KUN Attila 2020. (152. o.)

15 KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. JUSTIS Tanácsadó Betéti Társaság, Pécs, 2010. (8. o.). http://real.mtak.hu/25691/1/alapjogok_kollizioja_a_munkajogban.pdf (2021.12.04.)

alá-fölé rendeltségi viszony indokolja. A *nonwaivability* mint elv elsődleges célja tehát, hogy a jogalkotó kógens vagy klauzikálisan kógens normák megalkotásával védelmet biztosítson a munkavállaló számára olyan helyzetekben, amikor munkáltatói kényszer hatására mondana le valamilyen jogszabályban rögzített jogáról („*coerced waivers*”).¹⁶ A szerző elismeri, hogy természetesen lehetnek olyan esetek, amikor a munkavállaló munkáltatói kénysertől mentesen, saját akaratából mondana le valamilyen jogáról. Előfordulhat például, hogy egy munkavállaló őszintén, munkáltatói befolyásoltságtól mentesen lemondana a napi munkaidő maximumára vonatkozó garanciális szabályról magasabb fizetésért cserébe.¹⁷ A szerző álláspontja szerint azonban a legtöbb esetben még a munkavállaló őszinte, befolyástól mentes akaratára is garantálni szükséges a munkavállalói jogok alóli „kiszereződés” („*opt out*”) tilalmát.¹⁸

A munkajogi normák egyéni megállapodással való leronthatóságának tilalma („*nonwaivability*”) mint elv, Davidov szerint számos szempontból igazolható (a legtöbb esetben még a munkavállaló saját akaratára is). Az egyik ilyen érv a „hiányos információk” („*incomplete information*”) tézise.¹⁹ Ezen érv szerint egyértelmű, hogy bizonyos élethelyzetekben életszerűtlen elvárás, hogy a munkavállaló a következmények teljes ismeretében gyakorolja a szerződési szabadságát, mivel valószínű, hogy (az átfogó informáltág hiánya miatt) nincs tisztában egy jogról való lemondás minden lehetséges következményével.²⁰ Egy további, a „*nonwaivability*” mellett szóló érv, hogy a korlátlan szerződési szabadság körében hozott munkavállalói döntéseknek számos tovagyrűző, másokra kiható káros következménye lehet („*harm to others*”).²¹ A szerződéses joglerontás például kihathat a munkavállaló családjára, a kollégáira, sőt, akár az adott ágazatra, a munkaerőpiaci várakozásokra is. Ha például kvázi szokásossá válik egy bizonyos típusú joglerontás, az példát statuálhat, munkaerőpiaci (munkáltatói) várakozásokat kelthet stb.²²

Davidov összességében arra a következtetésre jut, hogy bármiféle munkavállalói jogot lerontó, jogról lemondó tartalmú megállapodás csak bizonyos szigorú feltételekkel engedhető meg. E feltételek (az adott körülményektől függően) a következők: annak biztosítása, hogy a döntés valóban szabad, teljes körű tájékozottságon alapuló és ésszerű legyen, valamint minimális legyen a – tovagyrűző hatásként – másoknak okozott kár. Davidov továbbá azt javasolja, hogy a munkajogi szabályozás eljárási garanciákat intézményesítsen az ilyen tartalmú megállapodások megkötésére nézve (például szakértői tanácsadás, szakszervezeti jóváhagyás). A szerző kiemeli, hogy az efféle derogációt kompenzálni kell (például anyagiilag), és soha nem lehet korlátlan, azaz olyan minimumokat mindenképpen meg kell határozni, amelyekről minden esetben tilos az eltérés.²³

16 DAVIDOV, Guy 2020 (482. o.)

17 Uo. (486. o.)

18 Uo. (483. o.)

19 Uo. (492. o.)

20 KUN Attila 2020. (154. o.)

21 DAVIDOV, Guy 2020. (16-18. o.)

22 KUN Attila 2020. (155. o.)

23 Uo. (155-156. o.)

3. A relatív diszpozitivitás és a jóerkölcsbe ütközés határai

Ahogy az előző fejezetbe ismertetésre került, a felek alá-fölé rendeltségi viszonyából adódóan a munkajog alapvető célja a munkavállaló, mint alárendelt fél védelme a munkaviszonyban. A munkajog kapcsán a jóerkölcsbe ütköző megállapodás ezért hagyományosan a munkavállaló gyengébb helyzetével visszaélő, a munkavállalóra aránytalan kockázatokat telepítő megállapodások semmisségét jelenti. Kártyás Gábor azonban egy tanulmányában²⁴ felveti azt a kérdést, hogy vajon a jogszabályoktól a munkavállaló javára eltérő megállapodás is lehet-e jóerkölcsbe ütköző? A munkavállalót megillető alapbér, pótszabadság, végkielégítés, vagy egyszeri „adható” juttatások lehetnek-e az eltúlzott mértékükre tekintettel ellentétesek a jóerkölccsel?²⁵

Első látásra – a relatív diszpozitivitás elvéből kiindulva – ezen kirívóan magas juttatások jogszerűnek tűnnek. A bírói gyakorlat azonban több olyan példával szolgált,²⁶ amikor a munkaszerződés egyes rendelkezései a munkavállaló javára tértek el, azonban a szerződés ezen részeit jóerkölcsbe ütközőnek, így semmisnek minősítette a bíróság. A relatív diszpozitivitás tehát nem korlátlan, a munkavállaló javára szolgáló eltérések sem mindig megengedettek, annak – többek között²⁷ – gátat szab a jóerkölcsbe ütközés tilalmának generálklauzulája.

E fejezetben első körben áttekintésre kerül, hogy mit jelent a jóerkölcsbe ütköző megállapodás a bírói gyakorlat alapján. Ezt követően egy olyan kúriai ítélet kerül röviden bemutatásra, ahol a bíróságnak arra a kérdésre kellett választ adnia, hogy minősülhet-e egy munkaszerződésben kikötött díjazás annak eltúlzott mértéke miatt jóerkölcsbe ütközőnek.

3. 1. A jóerkölcsbe ütközés fogalma

Az Mt. szerint a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a jóhiszeműség és a tisztesség elvének megfelelően kell eljárni,²⁸ semmis az a jognyilatkozat, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.²⁹ A nyilvánvalóan³⁰ jóerkölcsbe ütköző megállapodás

24 KÁRTYÁS Gábor: Lehet-e túl előnyös egy munkaszerződés? *Magyar Munkajog E-Folyóirat*, 2019/1. http://hllj.hu/letolt/2019_1/M_01_KartyasG_hllj_2019_1.pdf (2021.12.05.)

25 Uo. (1-2. o.)

26 Pl.: Mfv.II.10.067/2016/13., Mfv. 10.723/2007/3., Mfv.I.10.369/2017/6.

27 A relatív diszpozitivitás törvényi korlátozottságának egy másik példája a köztulajdonban álló munkáltatókra vonatkozó szabályozás, amely elsősorban a közpénzekkel való takarékos, átlátható gazdálkodás okán tiltja egyes szabályoktól – különösen a felmondási idő vagy a végkielégítés mértékétől – a munkavállaló javára való eltérést (Mt. 205. §).

28 Mt. 6. § (2) bekezdés

29 Mt. 27. § (1) bekezdés

30 Menyhárd Attila szerint a „nyilvánvalóan” szó nem mennyiségi korlátot jelent, mivel nincs jobban vagy kevésbé jóerkölcsbe ütköző megállapodás: a szerződés vagy sérti a jóerkölcsöt, vagy nem. A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközésnek annyiban van jelentősége, hogy a sem-

semmisségének törvényi szabályozása arra utal, hogy lehetnek olyan esetek, amikor a megállapodás az írott jog egyetlen előírásába sem ütközik, ám annyira ellentétes az erkölcsi, társadalmi normákkal, hogy ahhoz joghatás nem fűződhet. Az erkölcsnek tehát van egy a kifejezett szabályok által nem lefedett, de jogilag mégis védett tartalma. A jóerkölcsbe ütközés, mint semmisségi ok előírásával egy jogon kívüli normarend válik a jog részévé, a jóerkölcsöt sértő magatartások így jogellenesek lesznek.³¹ Mivel a jóerkölcs tartalmát a törvény nem határozza meg, ezért a bírói gyakorlat feladata a jóerkölcsbe ütköző szerződés semmisségére vonatkozó szabály értelmezése.

A jóerkölcsbe ütköző semmisség kérdésével az Alkotmánybíróság is foglalkozott. A taláros testület rámutatott arra, hogy a jóerkölcsbe ütközés tilalma olyan nyitott, az absztrakció magas szintjén megfogalmazott generálklauzulának tekinthető, amely nem bizonyos, meghatározott magatartásokat tilt vagy tesz kötelezővé. Természete szerint a magánjogi szabadság (privátautonómia) morális határát jelöli ki, és azon belül a jogalanyok magatartását, döntéseik irányát és tartalmát kívánja befolyásolni.³²

A Kúria gyakorlata szerint az erkölcs fogalmán összességében helyesnek tartott olyan szabályokat értünk, amelyek túlmutatnak a jog és egyéb írott rendelkezések keretein. Az erkölcs azon elvek összessége, amely a helyes és helytelen, a társadalmi jó és rossz megkülönböztetését segíti. A jóerkölcs védelme alatt a törvény a közérdekbe ütköző törekvést kifejező magatartások tiltását érti. Jóerkölcsbe ütközőnek minősül a szerződés, amelyet jogszabály tételesen nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege vagy azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, s ezért az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti.³³

A jóerkölcs – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait, az általában elvárható magatartás zsinórmértékét fejezi ki.³⁴ A bírói gyakorlat szerint tehát a szerződés nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző voltának megítélésénél nem a szerződő fél egyéni érdeksérelmét kell vizsgálni, hanem azt, hogy a jogügylet társadalmilag elítélendő-e, vagy azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tartja-e.³⁵

A fentiek alapján tehát a jóerkölcsbe ütközés miatti semmisség megállapításának helye lehet egy a munkavállalóra kedvező megállapodás esetén is, ha az a társadalom általános erkölcsi értékeivel ellentétes. A szabály kifejezetten a felek akaratszabadságának

misség jogkövetkezményét csak ehhez kapcsolja a jogrend, azaz nem minden jóerkölcsbe ütköző szerződés minősül egyben semmisnek. MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004. (254–255. o.) [idézi: KÁRTYÁS Gábor 2019. (4. o.)]

31 KÁRTYÁS Gábor 2019. (3. o.)

32 801/B/2002. AB határozat, 3.2. pont.

33 EBH2017. M.3, 36. pont.

34 EBH2003. 956.

35 BDT2007.1585.

korlátjaként fogható fel,³⁶ ami a túlzottan „nagylelkű” kikötések kapcsán is felmerülhet. Az Alkotmánybíróság megfogalmazásában, a jóerkölcsbe ütközés tilalma megközelíthető úgy is, mint a „szerződéses szabadsággal való visszaélés tilalma.”³⁷ A szerződéses szabadság tehát nem korlátlan, a törvény nem fogadja el érvényesnek azokat a szerződéseket, amelyek nyilvánvalóan sértik az általánosan kialakult erkölcsi normákat.³⁸

3.2. A kirívóan kedvező kikötés jóerkölcsbe ütközése

Egy, a Kúria elé került ügy³⁹ tényállása szerint a munkavállaló ügyvezető-helyettes munkakörben állt a munkáltató alkalmazásában. Mindegy két hónappal a munkaviszony létesítése után a felek módosították a munkaszerződését – többek között – az alábbi kikötéssel: a felek megállapodtak, hogy a munkaviszony bármely ok miatti megszűnése vagy megszüntetése esetén a munkavállalót kártalanítás címén a havi személyi alapbére tízszerese illeti meg.⁴⁰ Amikor a munkáltató a munkaviszonyt rendkívüli felmondással megszüntette, de a munkaszerződésben meghatározott juttatásokat nem fizette meg, a munkavállaló bírósághoz fordult. A munkáltató védekezésül – egyebek mellett – arra hivatkozott, hogy a munkaszerződés módosítása a jóerkölcsbe ütközött, és ezért semmis.⁴¹

A munkaviszony végén esedékes, nagy összegű kártalanítás (a havi alapbér tízszerese) kapcsán a Kúria abból indult ki, hogy a rendkívüli felmondás egy speciális jogviszony megszüntetési módnak tekinthető, mivel erre csak a másik fél súlyosan jogsértő magatartása következtében kerülhet sor. Ebben az esetben – különös tekintettel a súlyosan jogsértő magatartásra – szankcióként a jogviszony azonnali hatállyal kerül felszámolásra, minden többletjuttatás megfizetése nélkül. Miközben általában nem tekinthető jogsértőnek, ha a munkaviszony megszűnésének esetére meghatározott összeg kifizetésében állapodnak meg a felek, függetlenül az összegtől és a kifizetés jogcímétől, a jelen esetben értékelni kellett, hogy ez a juttatás rendkívüli felmondás esetén is járna, azaz a munkavállaló lényeges szerződésszegése esetén is komoly kártalanításhoz jutna. Ez pedig a Kúria szerint a munkajog alapvető elveibe, a jóhiszeműség és a tisztesség követelményébe, a munkaviszony megszüntetésre vonatkozó szabályok dogmatikai rendszerébe, és így a társadalom alapvető erkölcsi elveibe ütközik, ezért semmis. A bíróság különös jelentőséget tulajdonított annak is, hogy a szóban forgó többlet juttatás kikötésére vezető munkakört betöltő munkavállaló javára kerül sor. A vezetők esetében ugyanis fokozottan elvárható, hogy a munkaviszony fennállta alatt a munkajog alapelveinek és tételes rendelkezéseinek is megfelelő magatartást tanúsítsanak, és ne kövessék díjazás az ezzel ellentétes súlyosan vétkes lényeges kötelezettséget megszegő magatartásokat.⁴²

36 DELI Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium, 2013. (159. o.)

37 801/B/2002. AB határozat, 3.1. pont.

38 EBH2003. 956

39 Mfv.II.10.067/2016/13.

40 Mfv.II.10.067/2016/13, 6. pont.

41 Mfv.II.10.067/2016/13, 16. pont

42 Mfv.II.10.067/2016/13, 76–78. pont.

4. Összegzés

A tanulmányban ismertetett jogdogmatikai indokok alapján az Mt. – az európai munkajogi tradícióval összhangban – a kedvezőbbség elvét tekinti főszabálynak, melynek 43. § (1) bekezdése szerint a munkaszerződés – jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – az Mt. második részében foglaltaktól, valamint munkaviszonyra vonatkozó szabálytól a munkavállaló javára térhet el. Azonban a relatív diszpozitivitás elve sem érvényesülhet korlátok nélkül, hiszen annak gátat szab a jóérkölcsebe ütközés tilalmának elve. Így, ha a szerződés ugyan kedvezően tér el a munkavállaló javára a munkaviszonyra vonatkozó szabályoktól, de az abban foglalt tartalom nyilvánvalóan jóérkölcsebe ütközik, vagyis azt az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti, akkor az érvénytelennek minősül a bírói gyakorlat alapján.

Forrásjegyzék:

Jogszabályok, Bírósági döntések

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

801/B/2002. AB határozat.

BDT2007.1585.

EBH2003. 956

EBH2017. M.3.

Mfv. 10.723/2007/3.,

Mfv.I.10.369/2017/6.

Mfv.II.10.067/2016/13.

Szakirodalom

BRONSTEIN, Arturo: *International and Comparative Labour Law: Current Challenges*.

Basingstoke–New York, Palgrave Macmillan–ILO, 2009.

COLLINS, Hugh – LESTER, Gillian L. – MANTOUVALOU, Virginia: Does Labour Law

Need Philosophical Foundations? (Introduction). In: Hugh Collins – Gillian

Lester – Virginia Mantouvalou (Eds.): *Philosophical Foundations of Labour Law*.

Oxford, Oxford University Press, 2018.

DAVIDOV, Guy: Nonwaivability in Labour Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 2020,

40/3. (482-507. o.)

DELI Gergely: *A jó erkölcsökről*. Budapest, Medium, 2013.

KÁRTYÁS Gábor: Lehet-e túl előnyös egy munkaszerződés? *Magyar Munkajog E-Fo-*

lyóirat, 2019/1. http://hllj.hu/letolt/2019_1/M_01_KartyasG_hllj_2019_1.pdf

(2021.12.05.)

KISS György: A munkajog szabályozásának dilemmái. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám.

KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban*. JUSTIS Tanácsadó Betéti Társaság, Pécs, 2010. http://real.mtak.hu/25691/1/alapjogok_kollizioja_a_munkajogban.pdf (2021.12.04.)

KUN Attila: Munkajogi elvi kérdések: a felek (munkáltató és munkavállaló) egyéni megállapodásainak mozgásteréről. *Glossa Iuridica*, 2020, VII. különszám.

MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Budapest, Gondolat, 2004.

Tárgyszavak:

munkajog, munkaszerződés, szerződési szabadság, jóerkölcsbe ütközés

A BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS EURÓPAI MODELLJEI

1. Bevezetés

A büntetés-végrehajtás modernkori története a XVIII-XIX. században vette kezdetét, amikor a korábbi részben szokásjogon, részben vallási előírásokon alapuló jogrendet felváltotta a tudományos alapokon nyugvó, jogszabályi előírásokra épülő rendszer. A korábbi, jellemző büntetési nemek mint a testi fenytés, nyilvános megalázás helyett előtérbe kerültek olyan célok, mint az elítelt reszocializációja, a büntetések visszatartó, elrettentő erejének vizsgálata, valamint az elítelt felelősségérzetének és önállóságának fejlesztése.

„Az Európai Börtönszabályok egyértelműen foglalnak állást abban, hogy a fogvatartottak a börtönbe kerülve is, állampolgárok maradnak, akiket továbbra is megilletnek az emberi jogok, és olyan kondíciók, amelyeket az adott társadalom a szabad állampolgárai számára biztosít.”²

Az Európai Unióban a büntetés-végrehajtási szervezetek jogi szabályozása az egyes az egyes tagállamok feladata, így ezek a belső jog részei. A büntetés-végrehajtással szembeni egyik legfontosabb elvárás kétoldalú, mivel amellet hogy a fogvatartottak igazságos és méltányos bánásmódban kell, hogy részesüljenek, ugyanúgy elvárás a társadalom részéről, hogy szigorú, és visszatartó erejű is legyen a végrehajtás. A büntetés-végrehajtási jogi szabályozás belső tagállami jog, de az alapvető jogelvek meghatározásának kísérlete Európában már az 1950-as évekre nyúlik vissza, ugyanis a fogvatartottakkal való bánásmóddal kapcsolatban az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Európa Tanács több határozatot és ajánlást bocsátott ki, amelyek nem kötelező jellegűek, de a modern büntetés-végrehajtási rendszerrel rendelkező országokban a jogalkotásban és a napi szolgálat során is alkalmazzák azokat. Ezek közül a fontosabbak: Minimum irányelvek a letartóztatott személyekkel való bánásmódról, ENSZ 1955.; az Európa Tanács 2/2006. számú ajánlása az Európai Börtönszabályokról; Alapelvek a fogvatartottakkal való bánásmódról, az Egyesült Nemzetek Szervezetének 45/111/1990. sz. határozat; az Európa Parlament A4-0369/1998. sz. határozata az Európai Unió belüli fogvatartási körülményekről. Ezen határozatok, ajánlások mellett a fogvatartás és a fogvatartottakkal való bánásmód egyes területeiről számos további ENSZ és ET határozat és ajánlás jelent meg.

1 Témavezető: Prof. Dr. Rixer Ádám tanszékvezető egyetemi tanár, KRE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
2 RUZSONYI Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle* (2003) 4. sz.

2. A büntetés-végrehajtási szervezetek rendszerei – áttekintés

A büntetés-végrehajtási rendszerek (más kifejezéssel: börtönrendszerek) a szervezeti rendszerekre vonatkozó általános törvényszerűségek alapján épülnek fel. Négy nagy alrendszerből állnak: (1) a börtön szellemisége; (2) működési rendszer; (3) szervezeti rendszer; (4) intézményrendszer.³ Ezek az elemek hierarchikusan épülnek fel, az egyes elemek hatással vannak egymásra, és nagyban meghatározzák az adott rendszerek jellegét.

A büntetés-végrehajtási szervezetek rendszerei az alábbi szempontok szerint sorolhatók fő osztályokba:⁴

- horizontális és vertikális tagozódás
- a szabadságelvonás súlya
- szankciórendszerek

2.1. Horizontális és vertikális tagozódás

A büntetés-végrehajtás rendszerek egyik lehetséges felosztási módja, a vertikális és a horizontálisan tagozódás szerinti. A vertikális tagozódás a végrehajtási hatóságok többszintűségén alapul. A horizontális felosztás lényege pedig a végrehajtási intézetek és intézettípusok megkülönböztetése.⁵

Vertikális tagozódás alapján az európai országokban a megkülönböztetés alapja, hogy a büntetés-végrehajtás szervezete az igazságügyi vagy a belügyi igazgatás alá tartozik. Az első csoportba azok az országok tartoznak, ahol a büntetés-végrehajtás az igazságügyért felelős miniszter irányítása alá tartozik. A végrehajtás egy igazságügyi igazgatási tevékenység, mely a benne érvényesülő alapvető garanciális szabályok miatt tartozik a legtöbb európai államban az igazságügyhöz. Az elsőfokú büntetés-végrehajtási hatóság általában a végrehajtási intézet vezetője. A legmagasabb szinten álló büntetés-végrehajtási hatóság az igazságügyért felelős minisztérium alá tartozó vagy mellé rendelt központi büntetés-végrehajtási igazgatóság.

A második csoportba azok az országok tartoznak, akiknél a büntetés-végrehajtás a belügyminiszter igazgatás alá tartozik. Ide tartozik Európában Anglia és Wales (2007-ig) és Orosz Föderáció vagy nem európai országgként a Kínai Népköztársaság. Illetve szintén ide tartozik Magyarország is, ahol 2010-óta újra a Belügyminisztérium felügyeli a korábban az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium alá tartozott Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát (továbbiakban: BVOP).

A horizontális tagozódás szerint az alábbi három intézettípus különböztethető meg:⁶

-
- 3 CSORDÁS Dóra és CSORDÁS Sándor (2001): Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek jellegzetességei. *Börtönügyi Szemle*, 2001. 4.sz.
 - 4 CSERNYÁNSZKY Lajos, HORVÁTH Tibor, HEYLMANN Katalin, KABÓDI Csaba, LÓRINCZ József, NAGY Ferenc és PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel, Budapest.
 - 5 CSERNYÁNSZKY Lajos, HORVÁTH Tibor, HEYLMANN Katalin, KABÓDI Csaba, LÓRINCZ József, NAGY Ferenc és PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel, Budapest.
 - 6 CSERNYÁNSZKY Lajos, HORVÁTH Tibor, HEYLMANN Katalin, KABÓDI Csaba, LÓRINCZ József,

- Helyi jogállású végrehajtási intézet. Itt jellemzően az egy-másfél évet meg nem haladó szabadságvesztésüket töltőket és az előzetes letartóztatásban lévőket helyezik el. Magyarországon az előzetes letartóztatásba helyezetteket az esetek többségében a rendőrségi fogdáknak helyezik el, azonban ezen fogdák nem tartoznak a BVOP szervezeti hatálya alá.
- Területi, vagy országos jogállású végrehajtási intézetek. Ezekben az intézetekben azokat a szabadságvesztéseket hajtják végre, amelyek az adott ország jogrendje által meghatározott időtartamot meghaladnak.
- Az utolsó csoportba a speciális büntetőintézetek tartoznak. Ezek az intézmények a bűnelkövetők speciális szükségleteire vagy körülményeire szakosodtak. Ilyen például a fiatalkorúak vagy a kóros elmeállapotúak részére fenntartott intézet.⁷

2.2. A szabadságelvonás súlya

A börtönök osztályozásának másik lehetséges módja a szabadságelvonás súlya szerinti. Ebben a kategóriában a fokozatokat a hozzájuk kapcsolódó jogkorlátozások és kedvezmények szerint különböztetik meg.

A magyar jogrendszer által is használt fegyház, börtön, fogház elkülönítést sok nyugati országban már nem alkalmazzák a végrehajtás egységessége érdekében. Az egyes végrehajtási formákban alkalmazott szankciórendszerek alapján három csoportot különböztetünk meg: represszív, intervenciós és neo-treatment.⁸

2.3. A represszív végrehajtási forma

A represszív szankciórendszer jellemzője, hogy nagy hasonlóságot mutatnak az ún. csizmatáborokkal.⁹ Ezen büntetés-végrehajtási forma az Egyesült Államokból származik. A katonai rendszer szerint működő táborokban a fogvatartottak katonai egyenruhában voltak, rendfokozattal azonban nem rendelkeztek. A fegyelem fenntartása érdekében napi rendszerességgel alaki és menetgyakorlatokat végeztek az elítéltekkel. A kedvezmények lehetősége és száma elhanyagolható volt. Az ilyen jellegű végrehajtási forma fő céljai:

- elrettentés (a program résztvevőit és a szabad állampolgárokat egyaránt)
- a fogvatartottak rehabilitációja
- megtorló jelleg
- a börtönök túlzásfoltjának és a fogvatartási költségeknek a csökkentése.¹⁰

NAGY Ferenc és PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel, Budapest.

7 CSERNYÁNSZKY Lajos, HORVÁTH Tibor, HEYLMANN Katalin, KABÓDI Csaba, LÓRINCZ József, NAGY Ferenc és PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel, Budapest.

8 RUZSONYI Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle* (2003) 4. sz.

9 RUZSONYI Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle* (2003) 4. sz.

10 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). *Börtönügyi*

Az Egyesült Királyságban már a 40-es évek végén megpróbálták átvenni az amerikai gyakorlatot, azonban a kísérlet nem hozta a várt eredményeket, így a rendszert – a kutatási eredmények sokkal korábban kimutatták, hogy az ebben a „programban” résztvevők visszaesési rátája nem kedvezőbb a többi végrehajtási intézmények mutatóinál – 1970-ben megszüntették. A program háromtól hat hónapig tartott. Meghatározó volt a kemény fegyelmezés elve. Olyan represszív szankciórendszert, melynek kizárólag a büntetés és az elrettentés a célja, Európában jelenleg nem alkalmaznak.¹¹

2.4. Az intervenciós végrehajtási forma

Ez a végrehajtási forma a legáltalánosabb az európai országokban. Fő jellemzője, hogy távolságot tart a szélsőségektől. Négy alcsoportját különböztetjük meg.

2.4.1. Drillközpontú irányzat (Anglia, Franciaország, Törökország)

Ezen irányzatba tartozó országok végrehajtási típusára az a jellemző, hogy feszes és a kiszolgáltatottságot kívánják hangsúlyozni. Az intézetek zöme régen épült és nagy befogadóképességgel rendelkeznek. Ezek az intézmények úgy lettek kialakítva, hogy elszigeteljék a fogvatartottakat, és kívülről nézve is nyomasztó zártság érzését keltsék. A falak, a rácsok és az egész börtön azért néz ki ilyen zordul, hogy már a börtön látványával is kedvét szegje az embereknek a bűnelkövetéstől. A fogvatartottnak nincs lehetőségük megválasztani a társaságukat és a napi tevékenységüket. Minden szabály és körülmény azt akarja elérni, hogy a fogvatartott mindig tudja, hogy ő azért van itt, mert bűnt követett el.¹²

2.4.2. Volt szocialista blokk országai (Bulgária, Lengyelország, Románia)

Ezekre az országokra az a jellemző, hogy a II. világháborút követő időszak közös történelmi öröksége máig hatással van az országok büntetés-végrehajtási rendszerére. Az ideológiai gyökerek, az intézményrendszer tárgyi és személyi feltételei csak lassan változnak. A rendszerváltozást követően valamennyi ország a saját útján indult meg, egyes területeken hol több, hol kevesebb sikerrel. Általánosságban elmondható, hogy az egyházak jelentős szerepet töltenek be a büntetés-végrehajtásban a nevelés területén.¹³

Szemle (2000) 46

11 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). Börtönügyi Szemle (2000) 46

12 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). Börtönügyi Szemle (2000) 46

13 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). Börtönügyi Szemle (2000) 46

2.4.3. Porosz iskola (Ausztria, Németország)

E két ország börtöneiben a kábítószer és a külföldi fogvatartottak magas aránya jelenti a legtöbb problémát. A külföldi fogvatartottak aránya fokozatosan emelkedik. A fiatalok rendszerét a korrekciós célszint határozza meg. Központi szerepet játszik a szakképzés és a környezettel való minél szorosabb együttműködés. A tanulás mindenki számára kötelező. A fogvatartottakra önálló egyéniséggel rendelkező személyként tekintenek, és a kezelési programjuk megtervezésénél tudatos és tevékeny együttműködést kívánnak meg.¹⁴

2.4.4. Rehabilitációs irányzat (Hollandia, Írország)

Az intervenciós végrehajtási forma ezen irányzata a nevelés fontosságát hangsúlyozza ki. A könyvtárak, a tantermek és tanműhelyek egyértelmű célja a fogvatartottak nevelése, oktatása, képzése. Ennek a reszocializációs folyamatnak kiemelten fontos szereplői a lelkesítők, nevelők, szociális munkások, egészségügyi munkások és a pszichológusok. Az eredményes nevelési eljárások egyik legfontosabb feltételének a részletesen kidolgozott kategóriarendszert tartják. Az ír börtönrendszerben például a következő speciális kategóriákat hozták létre:

- *magas biztonsági kockázatot jelentő elítéltek*: terrorizmussal és szervezett bűnözéssel kapcsolatban álló fogvatartottak
- *sebezhető elítéltek*: olyan fogvatartottak, akik speciális biztonsági intézkedéseket igényelnek, mert valós a veszélye a többi elítélt általi bántalmazásnak vagy rossz bánásmódnak
- *szexuális bűnelkövetők*
- *rendbontó elítéltek*: minden börtönben vannak olyan típusú fogvatartottak, akik nem hajlandók beilleszkedni, vagy akik nem tudják elfogadni a börtönélet korlátozásait és ezt a nyomasztó érzést erőszakos vagy felforgató tevékenységükkel fejezik ki.
- *drogfüggőséggel vagy pszichiátriai rendellenességgel jellemezhető elítéltek*

A fogvatartottak ilyen kategorikus besorolása segítséget nyújt a domináns szükségletek meghatározásában, melyek birtokában sokkal könnyebb egy olyan kezelési programot elkészíteni, mely megfelel a fogvatartottak valós igényeivel és érdekeivel.

2.4.5. Neo-treatment (Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország)

A három „kulcs-tevékenység” (büntetés, reszocializáció, gondozás) ebben a végrehajtási formában valósul meg egységként. A szakemberek felismerték a börtönkörnyezet fontos szerepét a pozitív változás elérésében. Minél inkább hasonlít a börtönkörnyezet

14 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). Börtönügyi Szemle (2000) 46

a szabad életre, annál könnyebb lesz az elítélteknek a szabadulás után visszailleszkedni a szabad társadalomba. Erre a végrehajtási-formára jellemző, hogy a büntönirányítás alapja a kommunikáció, a választás és a felelősség biztosítása.¹⁵

Az intézetek nyitottan, a társadalom jelentős kontrollja alatt működnek. „*A tágabb környezet az elítélt életének minden pillanatát láthatja, illetve ellenőrizheti. Ennek az a célja, hogy a társadalom a külső szemléletmódja lassan belsővé váljon, és ezzel segítsen a fogvatartottban kialakítani az önmegfigyelés és önmaga mérlegelésének képességét.*”¹⁶ Az ilyen jellegű büntön és társadalom közötti érdemi együttműködés azokban az országokban alakult ki, ahol általánosnak tekinthető a gazdasági jólét.¹⁷

A *neo-treatment* végrehajtási-forma főbb jellemzői a következők:

- szükségletalapú programok
- támogató-segítő intézményrendszer és programok
- valós partneri viszony
- többszintű oktatás és szakképzés
- az elítéltek proszociális magatartását elősegítő kognitív készségek fejlesztése
- döntéshozatal képességének kialakítása
- sport, rekreáció
- alkohol- és kábítószer-fogyasztók speciális programja
- támogató társadalmi környezet

3. Következtetések

A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy az Európai Unió tagállamai nagyon eltérő jogtörténeti fejlődéssel, és jogrendszerrel rendelkeznek, azonban ez az örökség nem kizárólagos alakítója a büntetés-végrehajtási rendszerüknek, hanem a társulást követően, illetve azt megelőzően gyakorolt büntetőpolitika és jogalkotási mechanizmus legalább ugyanakkora jelentőséggel bír. A jövő vonatkozásában pedig érdekes kérdésként merül fel, lehet-e egységes európai szinten szabályozni a büntetés-végrehajtást, vagy marad a tagállamonként eltérő rendszer.

Irodalomjegyzék:

AUERHAHN (2003): *Selective Incapacitation and Public Policy: Evaluating California's Imprisonment Crisis.*

CSENYÁNSZKY Lajos, HORVÁTH Tibor, HEYLMANN Katalin, KABÓDI Csaba, LÓRINCZ József, NAGY Ferenc és PALLO József (2007): *Büntetés-végrehajtási jog.* Rejtjel, Budapest.

15 WALMSLEY, R. (2003). Further developments in the prison systems of Central and Eastern Europe. Achievements, problems and objectives, HEUNI, Helsinki.

16 RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). *Börtönügyi Szemle* (2000) 46

17 RUZSONYI Péter (2003): Európai büntönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle* (2003) 4. sz.

- CSORDÁS Dóra és CSORDÁS Sándor (2001): Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek jellegzetességei. *Börtönügyi Szemle*, 2001. 4.sz.
- GIBB, A. és DUFF, P. (2002): *National Criminal Justice Profiles: Scotland*. Helsinki 2002. ISBN 952-5333-10-8.
- HUTTON (2003): Towards a sentencing policy for the use of short prison sentences in Scotland. *Juridical Review* Vol 4, pp. 313-329.
- MCMANUS, J.J. *Prisons* (1994): *Prisoners and the Law*. Edinburgh: W. Green / Sweet & Maxwell.
- RUZSONYI Péter (2000): Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról). *Börtönügyi Szemle* (2000) 46
- RUZSONYI Péter (2003): Európai börtönnevelési irányzatok. *Börtönügyi Szemle* (2003) 4. sz.
- WALMSLEY, R. (2003). Further developments in the prison systems of Central and Eastern Europe. Achievements, problems and objectives, HEUNI, Helsinki.

Internetes források

www.prisonstudies.org

<http://www.sps.gov.uk>

http://www.mp.gov.si/si/o_ministrstvu/ursiks_organ_v_sestavi

<http://www.kriminalforsorgen.dk>

<http://www.vscr.cz>

KÖZOKIRATBA FOGLALT KÖVETELÉS VÉGREHAJTHATÓSÁGÁNAK ELÉVÜLÉSE ÉS A FEDEZETELVONÁS

I. A BH. 2014.151 jogeset és a Mocsár Attila Zsolt: Tartozás-elismerést tartalmazó közjegyzői okirat foglalt követelés elévülése

A tanulmány kiindulópontját egy ún. alapjogeset, azt a jogesetet bemutató cikk képezi. A téma jelentőségét az adja, hogy a jogalkotó a jelzáloghitelek esetén a közjegyzői formát ír elő,² – így a bankok a velük szerződő ügyfelek számára is – a teljes jelzálogkölcsönszerződés mellett esetleges a tartozáselismerő nyilatkozatra is. A hitelek számából megállapítható, hogy közjegyzői okiratok száma is.³ A kölcsönszerződés életciklusából következően, amennyiben a megfizetésével megszűnik a jogviszony úgy, a közjegyzői okirat, mint biztosítéki forma nem kerül alkalmazásra. Amennyiben viszont a teljesítés elmarad, a hitelezők élnek a közvetlen végrehajtási lehetőséggel, és nem teljesítő hitelek esetén felmerül a követelések engedményezése is, mint a hitelező számára könyvviteli megoldás. Engedményezés esetén viszont a közjegyzői okiratok egy újabb gazdasági területen fejtik ki a hatásukat ezzel alátámasztva, a téma indokoltságát.

A BH.2014.151 jogesetben közjegyzői okiratban foglalt tartozás elismerő nyilatkozat kapcsán született döntés. Adós álláspontja, aki perben felperes volt a követelés elévült, mert a hitelező nem záradékoltatta a közjegyzői okiratot az elévülési időn belül, és a végrehajtási jog elévülést nem szakítja meg magánjogi elévülést megszakító nyilatkozat. Hitelezői álláspont szerint azzal, hogy az adós új tartozás elismerő nyilatkozatot tett az elévülést megszakította, valamint álláspontja szerint „végrehajtási záradék” teszi a követelést végrehajthatóvá. Hitelezői álláspont szerint a „végrehajtható határozat⁴” és „végrehajtó okirat”⁵ külön fogalmak és a közjegyzői okirat, mint végrehajtó okiratra nem alkalmazhatóak a végrehajtható határozat szerinti elévülési szabályok, hanem az általános magánjogi elévülés. A végleges döntésben a Kúria úgy foglalt állást, hogy álláspontja szerint jelen ügyben a közjegyzői okiratra, lehet alkalmazni, a rPtk. 327. § (3) bekezdése szerint elévülést. Ezzel a Kúria értelmezése során

1 KRE ÁJK Doktori Iskola hallgatója; Témavezetők: Prof. Dr. Boóc Ádám tanszékvezető egyetemi tanár, (KRE ÁJK.), Dr. Pozsonyi Norbert PhD egyetemi adjunktus (SZTE ÁJK)

2 A jelzáloghitelintézetéről és a jelzáloglevélről szóló 1997. évi XXX. törvény 6. §

3 https://www.ksh.hu/stadat_files/lak/hu/lak0038.html

4 a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 327. § (3) bekezdés

5 a Bírósági végrehajtásról szóló 1992. évi LIII. törvény 10. §

analógiát alkalmazott álláspontom szerint. Hasonló analógián alapuló megoldásra van példa a Kúria új Ptk. Tanácsadó Testületének I.2. A Ptk. 6:25. § (1) c pontjához írt állásfoglalásában: „egységes álláspontja szerint a Ptk. 6:25. §-a (1) bekezdése c) pontjában foglalt rendelkezés „bírószági eljárásban történő érvényesítése” fordulatának a kiterjesztő értelmezése indokolt a 8:1. § (3) bekezdésében foglalt szabály mellett is. Így az elévülést megszakítja különösen a végrehajtás iránti kérelem benyújtása, akkor is, ha közjegyzői okirat alapján kezdeményezik, továbbá a végrehajtás foganatosítása, és a felszámolásban való igényérvényesítés is”⁶

A bíróság ezen kívül azon megállapításokat tette, hogy „végrehajtható követelések az okiratban meghatározott határidő elteltével nem csak esedékessé, egyszersmind végrehajthatóvá is válnak. Ha mód van végrehajtási kényszer közvetlen alkalmazására, akkor csak a végrehajtási cselekményt lehet olyan célravezető jogérvényesítési lépésnek tekinteni, amely az elévülés megszakítását eredményezheti”⁷

A jogeseten túl a következő fontos lépcső az értelmezéshez a fent hivatkozott cikk – melyet a BH2014.151 jogeset során eljáró Mocsár Attila bíró úr szerez –, ahol hasonlóan összefoglalja a jogeset értelmezését, ezáltal a joggyakorlat közvetlen jogirodalmi megközelítése is ismert.

„Ilyenkor egyre többször merül fel kérdésként, hogy a közjegyzői okiratba (köz-okiratba) foglalt tartozás-elismerés esetén alkalmazásra kerülhet-e a Ptk. 327. § (3) bekezdése, azaz a közjegyzői okiratba foglalt teljesítési határidő leteltével kezdődő elévülést csak a végrehajtási cselekmények szakítják-e meg, vagy különbséget kell-e tenni egyrészt a végrehajtandó okirat: a közjegyzői okiratba foglalt tartozáselismerés, másrészt a végrehajtható határozat: a végrehajtási záradékkal ellátott közokirat között, és amely különbségtétel esetén a Ptk. 327. § (3) bekezdése valóban csak a záradék kiállítását követően irányadó-e az elévülésre. A vázolt jogkérdésre – véleményem szerint – a helyes válasz: a záradékolható okiratba foglalt tartozáselismerő nyilatkozat az okiratban meghatározott teljesítési határidő elteltével nem csupán esedékessé, hanem végrehajthatóvá is válik, ezért ez esetben a követelésnek – és végrehajtási záradékkal való ellátását, a követelés és végrehajtásának joga azonban ekkor már elévült”⁸

Kiemelendő, hogy más szerző is elfogadja, a BH2014.151 szerinti értelmezést „E véleményünket támasztja alá a régi Ptk. alapján hozott alábbi bírószági határozat, amelynek rendelkező része egyértelműen a végrehajtható határozatba foglalt követelés elévülése megszakadásáról szóló szabályt alkalmazandónak rendeli.”⁹

6 Kúria új Ptk. Tanácsadó Testületének I.2. A Ptk. 6:25. § (1) c pontjában foglalt rendelkezés értelmezése a végrehajtási eljárással összefüggésben

7 BH. 2014.151

8 Mocsár Attila Zsolt: Tartozás-elismerést tartalmazó közjegyzői okiratba foglalt követelés elévülése (KK, 2014/4., 10-11 o.)

9 Pusztahelyi Réka: A magánjogi elévülés Novotni Alapítvány Miskolc 2015 282 o.

II. A BH. 2014.151. jogesetre épülő Bírói gyakorlat

Az alap jogeset jól láthatóan átment a gyakorlatba és részévé vált a bírói gyakorlatnak, hasonlóan foglalt állást a Kúria,¹⁰ Fővárosi Ítéltábla¹¹ és a Fővárosi Törvényszék,¹² de vannak jogesetek az ország többi bíróságán is.¹³

A kezdeti bírói gyakorlat jellemzően a végrehajtás megszüntetése iránti perekkel kapcsolatosak voltak és a végrehajtási jog elévüléséről szóltak.

A következő lépcső a bírói gyakorlatban már, amikor nem csak végrehajtási jog fennálltáról döntöttek, hanem megjelent a jelzálog törlési perek,¹⁴ mely egyik jogeset a jelzálogjog törléséhez való jogot eképpen foglalja össze: „Arra tekintettel, hogy a zálogjoggal biztosított követelés elévült, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 5:142. § (1) bekezdés e) pontja szerint a zálogjog, valamint az elidegenítési és terhelési tilalom is megszűnt a Ptk. 5:31. §-a alapján. Ezért az Inyvt. 62. § (1) bekezdés c) pontja alapján rendelkezett a perbeli jelzálogjog, valamint elidegenítési és terhelési tilalom törléséről, amelynek tűrésére az alperest kötelezte.”¹⁵

A jelzálog törlését követően megjelentek már az önálló zálogjog törlésével kapcsolatos perek is „Az önálló zálogszerződés felmondását rögzítő közjegyzői okirattal az végrehajthatóvá vált, ezért a rPtk. 327. § (3) bekezdésére tekintettel az elévülést már csak végrehajtási cselekmény szakítja meg, ezek sorában elsőként a végrehajtás elrendelésére irányuló kérelem szakítja meg. A felperesekkel szemben a végrehajtási eljárást 2019. január 11. napján kezdeményezte az alperes, amelyet a közjegyző 2019. szeptember 06. napján rendelt el, ekként az alperes követelése elévült, ezért az önálló zálogjog törlésének van helye.”¹⁶

III. BH.2014.151 ellenvélemények

A Kúrián, illetve az Ítéltáblákon ellentétes gyakorlat nem figyelhető meg, a hivatkozott jogesetekben megállapítható, hogy néhány ügyben felmerült alsóbb fokú bíróságok ellentétes jogértelmezése, amely két pont körül összpontosult „végrehajtható okirat” és „végrehajtható határozat”, illetve „esedékesség” kérdése. De a Kúria és az Ítéltáblák egységes gyakorlata alapján ezekből ellentétes jogesetek nem születtek.

Fő ellenvélemény a hitelezők perbeli álláspontjaiból ismert leginkább, egyik első kérdés az elévülést megszakító cselekmények:

10 Kúria Pfv.20.910/2020/8 Kúria Pfv. 21.122/2018/6 Kúria Pfv. 21.678/2016/9 számú döntései

11 Fővárosi Ítéltábla Gf.40087/2021/8

12 Fővárosi Törvényszék Pf.20749/2020/5

13 Szigetszentmiklósi Járásbíróság 15.P.21.392/2019/23, Kaposvári Törvényszék 25.P.20.274/2021/8/I.

14 Kúria Gfv.30.145/2020/2,

15 Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.087/2021/8.

16 Fővárosi Törvényszék 35.P.21.433/2021.

„Utalt arra, hogy amennyiben az alapjogviszonyból eredő lejárt követelés elévülését csak végrehajtási cselekmények szakíthatnák meg, úgy a felek egyezségének vagy a tartozás elismerésének sem lenne jelentősége, hiszen a hitelezőnek nem állna érdekében az adóssal történő megállapodás, ha annak sikertelensége esetén csak az elévülési idő telne. Bár a megállapodás hatályát veszítette az adós nem teljesítése okán, azonban a fizetési megállapodás és a felszólítás meg kellett, hogy szakítsa az elévülést”¹⁷ A hitelező álláspont szerint a fizetési felszólítás, de a fizetési megállapodás még inkább meg szakítja a végrehajtási jog elévülését.

A másik hitelezők által felmerült védekezés, illetve álláspont az esedékesség kérdése, álláspontjuk szerint a közjegyzői okiratba foglalt követelés, a záradékolással válik a végrehajthatóvá:

„A kölcsön visszafizetésére vonatkozó teljesítési határidő eltelte azonban önmagában nem teszi végrehajthatóvá a követelést, ahhoz további aktus, a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Vht.) 23/C. § szerinti végrehajtási záradék kibocsátása szükséges. Záradékolás nélkül az okirat végrehajtandó okiratnak minősül, nem pedig végrehajtható határozatnak. Utalt egyebekben arra, hogy nem biztos, a közjegyzői okiratba foglalt szerződés a Vht. 23/C. §-ban foglalt feltételek alapján záradékolható.”¹⁸

Végül az elévülés nyugvására is hivatkoztak még külön is hivatkoztak például a DH2 törvény szerinti nyugvásra,¹⁹ illetve jogutódlásra.

IV. Felmerülő kérdések

1. Külön marasztalási per

Felmerülhet kérdésként, ha hitelező a végrehajtható okirat birtokában mégis külön indíthat-e marasztalási pert? Ez a kérdés egy jogesetben merült fel, ott a bíróság úgy foglalt állást, hogy a hitelező indíthat külön marasztalási pert. „Ugyanakkor az ismertett esetben marasztalási per indítása nem kizárt, hiszen a követelés nem „ítélt dolog”. Így, ha a jogosult valamely ok miatt mégis marasztalási pert indít, a marasztalási per megindítása akként értelmezhető, hogy a közvetlen végrehajtás számára nyitva álló lehetőségét „félretette”, tehát azzal nem kíván élni.”²⁰

Ezzel kapcsolatban a Kúria kiemelte, hogy a marasztalási perben a követelés elévülését nem a rPtk. 327 (3) bekezdése, hanem a rPtk. 327. § (1) bekezdése alapján kell elbírálni. „Az előbbieket szerinti marasztalási perben azt, hogy a követelés elévült-e nem a közvetlen végrehajtás szempontjából kell megítélni: a perben az elévülés megszakadá-

17 Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.087/2021/8.

18 Fővárosi Ítéltábla 14.Gf.40.087/2021/8.

19 a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben rögzített elszámolás szabályairól és egyéb rendelkezéseiről szóló 2014. évi XL. törvény 9. § illetve 16. §

20 Kúria Pfv. 20.910/2020/8.

sára az 1959-es Ptk. 327. § (1) bekezdése irányadó. Amennyiben a marasztalási per a jogosultnak kedvező eredménnyel zárul, a jogosult a végrehajtás elrendelése feltételeinek fennállása esetén kérheti a kötelezettet marasztaló bírósági határozat végrehajtását. A marasztalási perben hozott bírósági határozat végrehajtásának nem akadály a, hogy a jogosult nem kívánt élni a közvetlen végrehajtás lehetőségével.²¹ Kiemelendő, hogy marasztalási perben itt is két eltérő megoldás születhet, rPtk alatt a fizetési felszólítás megszakítja a követelés elévülését, ezáltal a hitelező számára a marasztalási perben a követelés biztosítékai sem évülnek, mint a zálogjog, önálló zálogjog, míg a Ptk. alatti perekben már nem, a fizetési felszólítás már nem szakítja meg az elévülést.

2. Megállapítási per

Amint a jogesetekből látható, legtöbb jogesetek végrehajtás megszüntetésével kapcsolatos perekben született. Értelmezési kérdésként merült fel, hogy az adós indíthat-e, a záradékolás és végrehajtási eljárást megelőzően egy megállapítási keresetet, hogy a végrehajtási jog elévült. Ebben a kérdésben nem teljesen egységes a gyakorlat, vannak eseti döntések mellette: „Közjegyzői záradékolásra alkalmas okiratba foglalt követelés esetén a végrehajtási eljárás megindulását megelőzően az adós jogvédelme indokolja a megállapítási kereset indítását. A végrehajtás megindulását követően az adós jogvédelmére a végrehajtás megszüntetése, illetve korlátozása iránti per alkalmas.”²²

„A végrehajtási jog elévülése hivatalbóli vizsgálatának hiányából és a végrehajtás szükségképpen elrendeléséből következően a felperesek jogainak megóvását a Vht. 41. §-ban rögzítettek biztosítják. A felperesek ennek megfelelően okirattal valószínűsíthetik, hogy a végrehajtási jog elévült. Amennyiben a végrehajtást kérő a felperes adósok állítását elismeri, a szükséges intézkedések megtételét követően a végrehajtási eljárás befejeződik. Amennyiben azonban a végrehajtást kérő az adósok állítását nem ismerte el, a Vht. 41. § (5) bekezdése értelmében az adósok – jogaik megóvása végett – a Pp. 528. §-ában rögzítetteknek megfelelően végrehajtás megszüntetése iránti pert indíthatnak a végrehajtási jog elévülésére való hivatkozással. A fentiekből következik, hogy végrehajtható (jelen esetben közjegyzői záradékolásra alkalmas okiratba foglalt) követelés esetén a végrehajtási eljárás megindulását megelőzően nem állapítható meg az adósok olyan jogvédelmi helyzete, amely megalapozná a végrehajtási jog elévülés okán történő fenn nem állásának megállapítására irányuló kereset előterjesztését.”²³

3. Felszámolási eljárás

Kérdésként felmerülhet, hogy a felszámolási eljárás kezdeményezése a végrehajtási jog elévülését megszakítja-e. Eseti döntések alapján megállapítható, hogy igen,

21 Kúria Pfv. 20.910/2020/8.

22 BH2015.71

23 Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.749/2020/5.

megszakítja. „Megszakítja a végrehajtási jog elévülését, ha a végrehajtást kérő nem a követelés behajthatatlansága miatt szünetelő végrehajtás folytatását kéri, hanem az adós felszámolásának elrendelése iránt terjeszt elő kérelmet [1959. évi IV. tv. 327. § (3) bek., 1994. évi LIII. tv. 57. § (4) bek.]”²⁴ De a közjegyzői okiratba foglalt kövételhez kapcsolódó bírói gyakorlatban ezen kérdés csak mellékesen merült fel, mert a jogesetekben elévülési idő kérdéstől függetlenül eltelt, így ténylegesen nem kellett állást foglalnia benne a bíróságoknak.

4. Felmondás kérdése

A kölcsönszerződésekkel kapcsolatban felmerülő kérdés még, hogy a Vht. 23/C (2) bekezdése alapján a felmondást is közokirat kell, hogy tanúsítsa. Amennyiben hitelező nem közokiratban, hanem magánokiratban mondja a fel a kölcsönszerződést, kérdés-ként merül fel annak hatályosulása. Eseti döntésében a Kúria megállapította, hogy: Amennyiben a szerződés közokiratba foglalt felmondása nem tekinthető az előző, magánokirati formában történt felmondásnak a közvetlen végrehajtás elrendeléséhez szükséges feltétel teljesítése miatti megismétlésének, hanem új felmondásnak minősül, és a közjegyző utóbb annak átvételét tanúsítja, a közvetlen végrehajtás törvényi feltételei nem teljesülnek, mert a szerződést már a magánokiratban megtörtént felmondás megszüntette.²⁵ A felmondást kérdését egy jogegységi határozat is érintette²⁶, melyben három álláspont került bemutatásra és az által a különböző bíróságok gyakorlata is:

- „elsőként ismertetett szerint a tanúsítás kizárólag a közjegyzőkről szóló 1991. évi XLI. törvény (a továbbiakban: Kjtv.) 142. §-ában meghatározott eljárás eredményeként történhet: a közjegyző a felmondás szövegét szó szerint jegyzőkönyvbe foglalja, a másik fél részére továbbítja és a felmondás közléséről ad tanúsítványt a kérelmet előterjesztő félnek, amelyben szó szerint feltünteti a felmondás szövegét is.
- második álláspont, amelynek követői szerint, ha a felmondás kézbesítése nem a közjegyző eljárásának keretében történt, a Kjtv. 136. § (2) bekezdése értelmében a közjegyző a kézbesítés tényéről nem állíthat ki tanúsítványt.
- harmadik – valójában az előző kettőhöz képest második – álláspont lényege, hogy a közjegyző tanúsítványt állíthat ki akkor is, ha a jogosult a közjegyző előtt kijelenti és igazolja: a magánokirati formában felmondott, és a felmondás, a magánokirat kézbesítése – a felmutatott kézbesítési igazolással igazoltan – megtörtént (amely esetben a tanúsítvány azt igazolja, hogy a jogosult a tanúsítványban rögzített nyilatkozatait a közjegyző előtt megtette).”

A gyakorlat ez által megszilárdult, magánokirati formában is lehetséges felmondás. De magánokirat felmondást is szükséges igazolni a tanúsítvány kiállításához. Amennyiben

24 BH.2020.79

25 BH 2019.301

26 3/2020 PJE, 4/2021 PJE

magánokirat felmondás okiratai hiányosak, úgy tanúsítvány, illetve a záradékolás akadályba ütközik, és a hitelező marasztalási pert, vagy fizetési meghagyást kell indítson.

5. Késedelem okai

Felmerült okként, hogy a hitelező, miért késlekedik, a jogeseteből kiolvasható fő okok, az első a hitelező általában felmerült ügyekben egyezsége törekedett az adóssal, aki vagy új tartozás elismerő nyilatkozatot tett, vagy új egyezséget kötöttek, vagy az adós részteljesítést eszközölt. A másik ok a hitelező vagy az adós esetén felmerülő jogutódlás kérdése, ahogy jogeseteből megállapítható, volt engedményezéssel kapcsolatos per, és volt adós elleni felszámolással kapcsolatos per is. De engedményezésen kívül elképzelhető szerződésátruházás is, amellyel kapcsolatban a Kúria kiemelte, hogy jogutódlást eredményez és nem tekinthető novációnak.²⁷ Ha az adós, pedig természetes személy, akkor halála miatt nyílik meg jogutódlás kérdése. Jogutódlási esetekben, az új hitelező lassabban kerül minden információ birtokába, így, ha a felek között egyeztetés is van, a végrehajtási jog elévülhet.

V. Végrehajtási jog elévülése és fedezetelvonása

A fenti alapjogesetből megállapítható, hogy tartozás elismerése újból magánokirati elismerése a végrehajtási jog elévülését nem érinti, azt nem szakítja meg. Ha az adós és a hitelező egyeztetett a követelés lezárásáról, valamint akár egyezséget is köt és az adós részletfizetés lehetőséget kap, akkor végrehajtási jog elévülési ideje eltelhet.

Ezen egyeztetéssel kapcsolatban felmerülhet, hogy az adós egyeztető magatartása tartozás, tartozás elismerő nyilatkozata, fedezetelvonó szerződés-e. Hiszen az magánokirati egyeztetés, vagy tartozás elismerés vagy akár teljesítés ellenére a végrehajtási jog elévülhet.

Álláspontom szerint mivel nem klasszikus fedezetelvonás történik, hiszen itt közvetlenül a hitelezővel (törvényi megfogalmazás szerinti harmadik személy, akinek igénye van²⁸) köt szerződést és részteljesítést eszközöl, és tartozáselismerő nyilatkozatot tesz. Ezen magánokirati tartozáselismerő nyilatkozat a végrehajtási jog elévülése ellenére sem lesz fedezetelvonó szerződés. Mert fő kulcsszempont, még itt azon túl, hitelezővel köti új magánokirati megállapodást az, hogy a hitelező közvetlenül értesül, tudja annak tartalmát, a hitelező teheti meg azokat, lépéseket, hogy a végrehajtási jog ne évjöljön el, arra az adósi nyilatkozatnak nincs ráhatása. A hitelezőnek ezen egyeztetési folyamatban azt kell mérlegelnie, hogy a megállapodás szerinti költséghatékonyság, gyorsabb megtérülés kevesebb költség, vagy a biztonság, azaz végrehajtható okirat záradékolása, vagy végrehajtás folytatása mellett dönt. A döntés, ezen mérlegelése túlmutat az adós érdekkörén, így fedezet elvonás Ptk. szerinti meghatározásán.

27 7/2021 PJE

28 Ptk. 6:120. § (1) bekezdés

A DEREGULÁCIÓ JOGELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSE ÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSA A VALLÁSI ÉS ERKÖLCSI NORMÁK MEGSZÚNÉSÉNEK KÉRDÉSÉVEL

1. Bevezetés

Amikor a normák megszűnésének kérdéskörét vizsgáljuk, figyelemmel kell lennünk arra, hogy ebben az esetben a normarendek hármas körének, a *ius, fas, mos*; vagyis a jogi, vallási, és erkölcsi norma összehasonlító elemzésének gondolkörébe vonjuk be ezt a megvizsgálandó kérdéskört.² A jogi, vallási, és erkölcsi normarendek különbözősége, és különböző működése különösen jelentősen megmutatkozik abban a tekintetben, hogy milyen módon szűnnek meg a normák, vagy milyen módon szüntethetők meg a normák. Felmerül az a kérdés is, hogy vannak-e megszüntethetetlen normák. Ez az utóbbi kérdés első benyomásra talán úgy tűnhet, hogy az erkölcs, és etika világába tartozik. Azonban ennek a kérdésnek a felvetésében már megmutatkozik a normák mibenlétének a kérdése. Mennyire választható el a norma, a norma-követés alanyától, mint szubjektumtól? Mennyire van jelen a norma az egyéneket közösséggé szervező életben?³

-
- 1 Doktorandusz, KRE AJK DI, témavezető: Dr. habil. Birher Nándor Máté tanszékvezető egyetemi docens.
 - 2 Az archaikus Rómára volt jellemző, hogy a *ius, fas mos* hármasságát különböztették meg a normarendszerek tekintetében. A három fő normarendszer, mint jogi (*ius*), vallási (*fas*), és erkölcsi (*mos*) normarendszer megkülönböztetése a római jogi gondolkodásra megy vissza. Ilyen értelemben tekinthető ez egy klasszikus megközelítésnek, amelynek ókori alapjai vannak. FÖLDI András - HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009. 26. p. Vö: KOMÁROMI László: Vallási és erkölcsi normarendszerek a klasszikus kori római jogtudósok műveiben [Religious and Moral Norm Systems in the Works of Classical Roman Jurisconsults] In: Doktori Iskola, Prelegálások IV. Tanulmányok, kommunikációk, recenziók és a PhD. közlemények, [Doctoral School, Prelections IV. Papers, Communications, Reviews and PhD Publications]. A PPKE JÁK Jog- és Államtudományi Doktori Iskolájának sorozata [Series of the Doctoral School of the Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Law and Political Sciences], 2005. 48-62. p.
 - 3 Az emberi lét közösségi dimenziójára TURGONYI Zoltán két irányú megközelítéssel hívja fel a figyelmet. Egyrészt az egyéni ember közösséget alkot saját kortársaival, másrészt az emberek egymást követő generációi is sajátos közösséget alkotnak azáltal, hogy eredményeik és tapasztalataik egymásra rétegződnek, tudásuk összeadódik. Ilyen értelemben az ember lényegi vonásának tekinthető történetisége, és társadalmisága. vö. TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam*, Kairosz Kiadó, 2021. 119. p.

A normát követő egyén és közösség a norma alanyi megközelítését jelenti. A norma által felállított magatartásforma pedig a tárgya a normának. (Amit közvetít.)⁴ Ez azért jelentős kérdés ebben az összefüggésben, mert amikor a norma megszűnéséről gondolkodunk, fel kell tennünk a kérdést, hogy mi szűnik meg tulajdonképpen: az alany megszűnik követni azt a magatartásformát, amit a norma előír? Vagy: a magatartásforma maga válik követhetatlenné, értelmetlenné? Vagy valamely élethelyzet szűnik meg, ami teret engedett a magatartásformának; vagy ami éppen megkövetelte azt?⁵

Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata látszik szükségesnek a normák megszűnésével kapcsolatban. Ebből a szempontból először a jogi norma megszűnését szeretném megvizsgálni, középpontban a dereguláció kérdésével. Ezek után szeretném megvizsgálni a normarendszerek három szintjét a jogi norma megszűnésének a szempontjával a középpontban. A normarendszerek három szintjének – az alapvető szint, a dogmatikai szint, és a tételes szabályok szintjének – a szempontját tárgyalva, már a jogi normát össze szeretném hasonlítani a vallási és az erkölcsi normával.⁶

A normarendek hármassága szempontjából a normák megszűnésének a kérdését olyan módon is szeretném megvizsgálni, hogy a vallási és erkölcsi normák megszűnése hogyan hat vissza a jogi normarendszer szemléletére. Végül azt is szeretném megvizsgálni, hogy a maradandó értékek védelme a normák által, hogyan alakul, módosul, vagy hogyan valósul meg éppen egy norma, vagy a normák egy részének a megszűnése által. Ezeket a vizsgálatokat a normarendszereket összehasonlító jogelméleti megközelítéssel szeretném elvégezni.⁷

2. A jogi norma megszűnése kérdésének megközelítése

Amikor a norma megszűnéséről gondolkodunk, magától értetődőnek tűnik, hogy a jogi norma megszűnésének a kérdését helyezzük a gondolkodás középpontjába.

A normák megszűnését tárgyalva leginkább azért célszerű a jogi norma megszűnését megvizsgálni, mert a jogi norma megjelenése egy intézményrendszerhez kötődik, amely

4 SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 210. p.

5 „Nyilvánvalóan elveszíti érvényességét az a jogi norma, amelynek a tárgyát képező magatartások a hozzájuk kapcsolódó társadalmi viszonyokkal együtt megszűntek.” SZILÁGYI Péter: i.m. 262; A jogi norma hatálya akkor szűnik meg, ha azt más jogszabály hatályon kívül helyezi, - ami vagy kifejezett rendelkezéssel vagy eltérő tartalmú új szabályozással történhet -, ha a jogszabályban megszabott határidő lejárt vagy ha a jogszabályt az Alkotmánybíróság megsemmisíti.” uo. 262. p.

6 Zlinszky János az erkölcsöt és a vallást az erkölcsi rend fogalmában hozza közös nevezőre. Eszerint a társadalom megadja a maga erkölcsi rendjét, emellett azonban van természetfeletti erkölcsi rend, amely a kinyilatkoztatás révén ismerhető meg. Zlinszky János ez alatt a kereszténység erkölcsi rendjét érti. ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászetiika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017.

7 Zlinszky legfőbb erkölcsi értékeknek a hitet, és az emberi méltóságot tekinti. Ebben az összefüggésben az emberi méltóság úgy jelenik meg, mint az emberi jogok eredője. ZLINSZKY János: i.m. 19.

megragadható, és működésében megismerhető. Ezzel szorosan összefügg a jogi norma szoros kötődése az írásbeliséghez, abban az értelemben, hogy a jogi norma azonos leginkább az írásba foglalt megjelenésével. A jogi norma keletkezése és megszűnése összefüggésben van a jogalkotási intézményrendszer működésével. Ilyen értelemben a jogalkotási intézményrendszer az állam alkotmányos működésén keresztül megragadható. Ez az intézményrendszer a magyar alkotmányos államiság szempontjából nézve az Alaptörvényben ragadható meg, valamint a jogalkotásról szóló törvényben.⁸

3. A dereguláció meghatározása, és jelentősége a jogi normák megszűnése szempontjából

A dereguláció a jogi normák megszűnésének jellegzetes módja. A dereguláció meghatározása szerint olyan jogi és adminisztratív egyszerűsítés, ami a jogi előírások hatályon kívül helyezésével, vagy minőségi újraszövegezésével törekszik megfelelni a minőségi jogalkotás követelményeinek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a dereguláció olyan állami beavatkozás, amelynek célja a jogi előírások sokaságának csökkentése, azaz a normák pótlás nélküli hatályon kívül helyezése.⁹

A deregulációnak két alapvető típusát lehet megkülönböztetni. A dereguláció első alapvető típusa a technikai értelemben vett dereguláció. Ennek a típusnak az a lényege, hogy a jogszabály végén megjelenik egy önmegsemmisítő rendelkezés, ez hatályon kívül helyezi az egész jogszabályt, miután az ilyen rendelkezéssel ellátott jogszabály elérte azt a joghatást, amelynek kiváltása céljából létrehozta a jogalkotó. (Módosító szabályok.)¹⁰

A dereguláció másik fajtájába tartoznak az úgynevezett deregulációs programok. Ezek a programok a jogrendszer átláthatóbbá tétele érdekében jönnek létre. Ezeknek a programoknak a keretében olyan jogszabályok kerülnek egységes szerkezetbe foglalásra; illetve hatályon kívül helyezésre, amelyek célja más intézkedésekkel hatékonyabban elérhető. Ez a tevékenység tekinthető egyfajta újrakodifikálásnak. Ezek a programok a jogszabályok racionalizálására, és optimalizálására törekszenek, és fontos szempont velük kapcsolatban, hogy soha ne legyenek öncélúak.¹¹

A dereguláció legfontosabb célja a jogbiztonság növelése. Azáltal, ha egységes szerkezetbe kerülnek az azonos célt szolgáló jogszabályok, a jog áttekinthetősége növekszik, és ezáltal stabilabb alapokon fog állni a jogbiztonság. A jogbiztonságot növeli az is, hogyha a szükségtelenné vált jogszabályok, vagy jogszabály részletek hatálytalanításra kerülnek.¹²

8 2010. évi CXXX. törvény a jogalkotásról.

9 Infojegyzet, Jogalkotás, Dereguláció; Országgyűlés Hivatala, 2. https://C:/Users/notebook/Downloads/Infojegyzet_2018_19_jogalkotas_deregulacio.pdf (letöltés: 2021. 12. 06.); T. KOVÁCS Júlia: A dereguláció. In: TÓTH J. Zoltán (szerk.) Jogalkotás. Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek. Budapest, Dialóg Campus Kiadó (2019). 339-349.p.

10 KURUNCZI Gábor: *A jogbiztonság alkotmányos elvének érvényesülése a jogalkotásban*, 27. <https://C:/Users/notebook/Downloads/kurunczi.pdf> (letöltés: 2021. 12. 06.)

11 uo.

12 KURUNCZI Gábor: i.m. 28. p.

4. A dereguláció, és a jog változtathatóságának a kérdése

A jog változtathatósága fontos szempont a modern demokratikus jogrendszerekben. Ugyanakkor a jogszabályoknak ki kell fejeznie az állandóságot is. A túl gyakran változtatott jog gyengíti a jogbiztonságot. Ugyanakkor az is gyengítheti a jogbiztonságot, hogyha a jogszabályok nem követik a társadalomban előforduló élethelyzetek változásait. Ilyen értelemben felmerül annak a kérdése, hogy milyen értelemben tud megjelenni a jogrendszer egészében a változtathatóság szempontja, és ugyanakkor az állandóság szempontja is. Ez a kérdéskör különösen abból a szempontból jelentős, hogy a jogrendszer alapvetően értékeket véd. Olyan értékeket véd a jogrendszer, amelyek maradandó értékei a társadalomnak. Ezeknek a maradandó értékeknek a védelme érdekében van szükség arra, hogy a jogrendszer egyszerre jelentse az állandóság biztonságát, és a változtathatóság által megjelenített alkalmazkodási képességet is.¹³

Ebből a szempontból jelentős az az elméleti megközelítés, amely a jogrendszerekben különböző szinteket különböztet. Eszerint van az alapelvek szintje, a jogdogmatika szintje, és a tételes szabályok szintje. Ez a három szint általában jele van a különböző normarendszerekben, különösen a vallási normák rendszerében, de ki lehet mutatni az etikai, erkölcsi normarend tekintetében is ezt a hármas rétegződését a normáknak, megfelelő átértelmezésekkel.¹⁴

Hogyha ezt a három szintet vizsgáljuk a jogi norma tekintetében abból a szempontból, hogy melyik szinten jelennek meg a változtatások, és melyik szinten jelenik meg az állandóság jellemzőbb módon, akkor azt láthatjuk, hogy az alapelvek szintjén, és a dogmatikai szinten inkább az állandóság jelenik meg, míg a tételes szabályok szintjén inkább a változtathatóság dominál. A tételes szabályok változtathatósága azért is fontos és jelentős, mert könnyen előfordulhat, hogy éppen egy változtatásnak köszönhetően tudja a tételes jog kifejezni az alapelvben megfogalmazott, vagy megfogalmazható értéket, figyelembe véve a dogmatikai szint által megjelenített jogintézményi szerkezeteket.¹⁵

Hogyha a jogi normarendszer három szintjét vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a dereguláció általában a tételes szabályok szintjét érinti. A jogrendszer alapelvei legtöbbször az alkotmányban, a magyar jogrendszer esetében az Alaptörvényben vannak megfogalmazva. Az Alaptörvényben megjelenített alapjogok fontos alapelvei a jogrendszernek, és nyilván sokkal kevésbé vannak kitéve változásnak, mint a tételes szabályok. Az alapelvek, és az Alaptörvényben megjelenő alapjogok nyilván olyan esetben változnak, amikor maga a társadalom változik, valamely történelmi jelentőségű, vagy a történelemben valamely hosszabb időtávot, nagyobb léptéket feltételező változás következtében. Ilyen lehet jellemzően az államformák változása, és az ezek által megjelenített társadalmi átalakulások. Az utóbbi két évszázad magyar jogfejlődésében számos ilyen változás következett be. Azonban még ilyen nagy léptékű, évszázadokat feltételező változások közepette is igényt

13 ZLINSZKY János: i.m. 18. p.

14 POKOL Béla: *Társadalomtudományi Trilógia*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2011. 112. p.

15 POKOL Béla: i.m. 113. p.

tart a jogrendszer az állandóság megjelenésére. Ezért ebből a szempontból is jelentős az Alaptörvény utalása a történeti alkotmány vívmányaira.¹⁶ Az, hogy a magyar Alaptörvény a történeti alkotmányra, és annak vívmányaira utal, egyéb jelentőségei mellett bizonyosan abból a szempontból is jelentős, hogy kifejezi azt az igényt, hogy a magyar jogrendszer maradandó értékei történelmi távlatban, történelmi léptékű változásokon túlmenően is hivatkozhatóak legyenek. Nyilvánvaló azonban, hogy ezek a hivatkozási pontok nem a tételes, hatályos szabályok szintjén vannak, hanem bizonyos értelemben túlmutatnak a változtatható hatályos jogon. Persze, ez felveti annak a kérdését, hogy egy jogrendszer mennyire jelölhet meg rajta kívül álló hivatkozási pontokat. Ez a kérdés nyilván további vizsgálatokat igényelne. Valószínűsíthető, hogy ezt a hivatkozási alapot, ami a történeti alkotmány vívmányainak az alaptörvény általi említését illeti, éppen ebből a megfontolásból tartották aggályosnak az Alaptörvény kodifikációjának idején, – éppen egy évtizede – egyes szakmai fórumok.¹⁷

Az Alaptörvény által megjelenített alapjogok kétségkívül a jogrendszer legkevésbé változó részéhez tartoznak. A jogrendszer dogmatikai szintje kétségkívül olyan jelenség, amely a kevésbé változó tényezők közé tartozik. A dogmatikára nem annyira a könnyen változtathatóság, hanem inkább a szerves fejlődés a jellemző. A jogrendszer változandósága ilyen értelemben elsősorban a tételes szabályok szintjén jelenik meg. A dereguláció is éppen ezért ezen a szinten, a tételes szabályok szintjén jelentkezik, éppen azért, hogy a jogrendszerben ezáltal meg tudjon jelenni az a maradandó érték, amelynek védelme a jog feladata.¹⁸

5. A jogrendszer szintjei, a vallási és erkölcsi normarendekkel való összehasonlításban

Amikor a normák megszűnéséről gondolkodva, integrálni lehet gondolkodási rendszerünkbe az a látásmódot, amely a normarendszereket három különböző szinten szemléli. Ez a három szint az alapelvek szintje, a dogmatikai szint, más megfogalmazásban közép-szint, és tételes szabályok szintje.

Ez a látásmód segít eligazítani akkor, amikor arról gondolkodunk, hogy a maradandóság, és ennek megfelelően a normák megszűnésének a kérdése hogyan jelenik meg a különböző normarendszerekben.¹⁹

16 RIXER Ádám: A történeti alkotmány vívmányai: Utazás a múltba vagy út a jövőbe? In: Balogh, Judit; Koncz, Ibolya Katalin; Szabó, István; Tóth, J Zoltán (szerk.) 65. Studia in honorem István Stipta. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2017. 365-375. p.; uő: A történeti alkotmány vívmányaival kapcsolatos tudományos vita újabb fejleményei *Glossa Iuridica* 5. évf. (2018) 3-4. szám 285-297. p.; VARGA Zs András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében. *Iustum Aequum, Salutare*. 2016: 4. 83-89. p.

17 TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs: *Bevezetés az Alkotmányjogba*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. kiadása, Budapest, 2014. 61. p.

18 TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs: i.m. 66-67. p.

19 TAMÁS András: *Legistica – A jogalkotástan vázolata*, Szent István Társulat, Budapest, 2009. 258.

A jogi normarendszerben a leginkább nyilvánvaló a normák megszűnésének lehetősége a tételes szabályok szintjén. Az alapelvi szinten, és a dogmatikai szinten inkább a maradandóság a jellemző, vagy legalábbis a szerves változások, vagy az olyan nagyobb léptékű változások, amelyek történelmi korszakok társadalmi változásaihoz kötődnek. Hogy mit jelent a dogmatikai szint szerves fejlődése, azt leginkább a jogi normarendszer, és a vallási normarend összehasonlításának a segítségével lehet megvilágítani. A keresztény vallás tekintetében a dogmatika a hitigazságok rendszerezett megjelenítését jelenti egy adott vallási közösség tanításában. Fontos ezzel kapcsolatban hangsúlyozni, hogy a dogmatikának vallási értelemben, különösen a kereszténység tekintetében az az alapvető tulajdonsága, úgy is lehetne fogalmazni, hogy az az alapvető igénye, hogy állandóságot fejezzon ki.²⁰

Dogmák tekintetében a katolikus egyházi tanítás egyértelműen azon az állásponton van, hogy ha egy új dogmát kihirdet a tanítóhivatal, az úgy képzelhető el, hogy az az igazság, amit az új dogma megfogalmaz, mindig is része volt a keresztény hitletteménynek. A reformáció alapvető meggondolása is az a hitigazságok tekintetében, hogy az eredeti hithez vissza kellett téríteni a kereszténységet. Érdekes módon ilyen értelemben a reformáció változtatásai mögött a változtathatatlanság alapgondolata volt. Továbbmenve, hogyha megvizsgáljuk az izraelita hitközségek hitrendszerét, azt láthatjuk, hogy az ősi, eredeti mózesi, és prófétai tanításnak megfelelő hitet akarják megőrizni, és ezért alapvető számukra a Tóra tanítása, valamint a rabbinikus hagyomány. Az ortodoxia hagyománytisztelete szintén ismert Magyarországon, a különféle keleti rítusú nem katolikus keresztény közösségek által. Ebből látható, hogy a dogmatika egyértelműen az állandóságot jelenti.²¹

Jogi értelemben a dogmatika a jogintézmények szerkezetét jelenti. Bizonyos értelemben tekinthető a dogmatika a jog történelmi vázlatának, amely az aktuális, és hatályos szabályoktól függetlenül, a jogintézmények szerkezetét, működését mutatja be. Ilyen értelemben van jelentősége a római jog oktatásának, a polgári jog jogintézményeinek az elsajátítása tekintetében. A római jogi tanulmányok során a hallgatók mintegy a jogintézmények szerkezetét, működésük alapvető logikáját tanulják meg, hogy a változó jogszabályok között a későbbiekben eligazodjanak, és meglássák a polgári jogi jogintézmények működésének tekintetében a lényegét. A többi jogág dogmatikai alapjainak elsajátításában is van szerepe a történelmi tanulmányoknak. Ugyanakkor a dogmatika éppen ezért a jog tekintetében nem csak elmélet, hanem szerves része a hatályos jognak is. Azt lehetne mondani ezzel kapcsolatban, hogy a tételes jogszabályok a dogmatikai szerkezetre épülve tudják funkciójukat betölteni. Amikor tehát

p.; SCHANDA Balázs: Vallási vonatkozású európai jogi normák. Kánonjog. A Posztgraduális Intézet folyóirata. 3. évf. (2001), 1- 49-56. p.

20 KÖBEL Szilvia (szerk.): *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*, Patrocinium, Budapest, 2019. 359. p.; BIRHER Nándor – BICSKEI Tamás – KOVÁCS Viktória: Jog, erkölcs, vallás. In: Homicskó Árpád Olivér; Birher Nándor (szerk.) *Szabályozáskomplexitás*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. Budapest, 2021.23-56. p.

21 KÖBEL Szilvia: i.m. 461. p.

jogszabályt szüntetnek meg, vagy változtatnak, és ehhez alkalmazzák a dereguláció módszereit, akkor figyelemmel kell lenni arra, hogy a változtatott jogszabály milyen dogmatikai szerkezetre épül.²²

A dogmatikai szint az erkölcsi norma tekintetében is tetten érhető, bár nincs ilyen értelemben nevesítve. Ha azonban a dogmák, dogmatikai rendszerek lényegét nézzük, hogy állandóságot kifejező gondolati értékek, melyek szervesen fejlődnek ki egy alapigazság mentén, akkor azt látjuk, hogy ilyen alapigazságok mentén kifejlődött gondolati értékek vannak az etikai normarendszerekben is. Ha például azt vesszük figyelembe, hogy mennyire más az emberi kapcsolatok szerkezete a családban, hogy mennyire másként érvényesülnek az alapvető normák a különféle családi kapcsolatokban, azt láthatjuk, hogy van olyan szerkezete a normák érvényesülési rendjének az etika tekintetében, ami megfelel a dogmatikai rendnek, ha nincs is így nevezve.²³

Nyilvánvaló, hogy a jogi normarendszer összehasonlítása az etikai és a vallási normarendszerekkel magával hozhatja azt a gondolatot, hogy alapvetően megváltoztatható, alakítható, és alkotható jogrendszerhez képest a vallási, és az erkölcsi normarendszerek az állandóságot képviselik. Ezt a gondolati irányt igyekeznek árnyalni, differenciáltabbá tenni az a gondolati módszertan, miszerint a normarendszereket három szinten lehet megközelíteni, az alapelvek, a dogmatika, és a tételes szabályok szintjén. Ha ugyanis a tételes szabályokat vesszük alapul, akkor a vallási normarendszer, és az etikai normarendszer szintén változtatható. Az egyházjog például a katolikus egyház tekintetében változtatható pozitív jog, amelyet éppen a maradandó értékek, és változhatatlan alapigazságok, és dogmatikai tanítás védelme érdekében szoktak változtatni. Ugyanez elmondható minden keresztény felekezet hatályos egyházjogáról, még ha ezek a katolikus kánonjogi kódexhez képest kevésbé részletesen vannak is kidolgozva.²⁴

Az erkölcsi normarendszer tekintetében a tételes szabályokról éppúgy nem lehet konkrétan beszélni, mint dogmatikáról. Az összehasonlításnak tényleges nehézsége, hogy a jogi, és a vallási normához képest az erkölcsi normarend sokkal kevésbé rendelkezik írásbeliséggel. Azonban ezen a területen is igaz, hogy a mindennapi életet átszövő etikai normák sokasága változékonyabb, mint a fő etikai alapelvek. Hogyha pedig egy-egy intézmény működése során etikai kódexet írnak, akkor ez a változtathatóság írásban is kifejezésre jut.²⁵

6. Záró gondolat

Láthattuk, hogy a normák megszűnésének kérdése más a három fő normarendszer, a jogi, vallási és erkölcsi normarendszerek tekintetében. Ugyanakkor azt is láttunk, hogy a normarendszereken belüli háromszintűség jelenik meg a normák maradandósága,

22 TAMÁS András: i.m. 259. p.

23 FÖLDI András – HAMZA Gábor: i.m. 8. p.

24 KÖBEL Szilvia: i.m. 462. p.

25 ZLINSZKY János: i.m. 13. p.

és változtathatósága tekintetében. Mindenképpen érdemes figyelembe venni, amikor norma megszűntetés, vagy újraalkotás, és ennek megfelelő dereguláció történik, hogy a jog dogmatikai szerkezetében hol helyezkedett el a megszűntetendő, és újjáalkotandó jogi norma. Ebből a szempontból tettük meg vázlatos összehasonlításunkat a vallási, és erkölcsi normarendszerekkel. Mindenképpen fontos hangsúlyozni, hogy a változtatható jog fenntartása mellett érdemes figyelemmel lenni a normák által védett értékek állandóságára, maradandóságára, és megtartandóságára. Fontos kérdés, hogy a norma megszűnése az a norma által védett érték védelmében, az értékek megőrzésének a folyamatos fenntartása végett történik-e. Ennek vizsgálata esetenkénti vizsgálatához érdemes alkalmazni a különböző normarendszereket összehasonlító jogelmélet szempontrendszerét.²⁶

Felhasznált irodalom:

FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009.

KÖBEL Szilvia (szerk.): *Az állami és a felekezeti egyházjog alapjai*, Patrocinium, Budapest, 2019.

KURUNCZI Gábor: *A jogbiztonság alkotmányos elvének érvényesülése a jogalkotásban* <https://C:/Users/notebook/Downloads/kurunczi.pdf> (letöltés: 2021. 12. 06.)

POKOL Béla: *Társadalomtudományi trilógia*, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2011.

SZILÁGYI Péter: *Jogi Alaptan*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

TAMÁS András: *Legistica – a jogalkotástan vázlata*, Szent István Társulat, 2009.

TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs: *Bevezetés az alkotmányjogba*, HVG-ORAC, Budapest, 2014.

TURGONYI Zoltán: *Természetjogállam*, Kairosz Kiadó, 2021.

ZLINSZKY János: *Keresztény erkölcs és jogászai etika*, Szent István Társulat, Budapest, 2017.

26 ZLINSZKY János: i.m. 18. p.